

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra společenských věd

Diplomová práce

Bc. Michal Šafařík

K některým problémům demokracie a politiky

v díle Edvarda Beneše

Olomouc 2018

Vedoucí práce: PhDr. Petr Zima, Ph.D.

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů literatury.

V Olomouci, dne

.....

vlastnoruční podpis

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji všem, kteří mě podporovali při psaní této práce. Jsem velmi rád, že mohu na prvním místě poděkovat PhDr. Petru Zimovi, PhD. za vždy přívětivé konzultace. Zvláštní poděkování patří sestře Ketty, švagrovi Martinovi a tatínkovi. Především ale děkuji Edvardu Benešovi, k němuž jsem v této práci často velmi kritický, avšak jehož nejhlubší myšlenky ustojí i nejtvrdší přístup.

Obsah

Úvod: Skládání mozaiky politicko-filozofického konceptu Edvarda Beneše	6
1 Historické směřování politického uspořádání společnosti k demokracii	12
1.1 Původ demokracie	12
1.2 Věčný boj demokracie a absolutismu	17
1.3 Budoucnost demokracie v socialismu? Humanitní demokracie, lidová demokracie? ...	24
1.4 Mezinárodní demokracie v pojetí Edvarda Beneše	29
1.5 Životní omyl prezidenta Beneše	34
2 Nahé jsou všechny národy bez knih	47
3 Vůdce v demokracii	56
3.1 Nároky na státníka	57
3.1.1 Morální kvality, píle, vzdělání	59
3.1.2 Zdraví	65
3.2 Prohřešky Edvarda Beneše proti vlastním nárokům na demokratického vůdce	66
3.3 Benešův optimismus	79
4 Nepřátelé demokracie	82
4.1 Část 1.: Zjevní nepřátelé	83
4.1.1 Fašismus a nacismus	83
4.1.2 Komunismus	89
4.2 Duchovní základ demokracie; Nepřátelé demokracie: část 2	95
5 Stranictví náhledem Edvarda Beneše	107
5.1 Organizování společnosti	109
5.2 Vznik politických stran	111
5.3 Stranotvorný princip	117
5.4 Organizace politických stran i celého demokratického uspořádání	129

5.5 Oligarchizace politických stran i celého demokratického uspořádání	131
5.6 Cíle a praktiky politických stran.....	133
5.7 Potřeba omezení počtu politických stran.....	139
5.8 Stranictví v tzv. třetí československé republice	146
Závěr.....	150
Seznam tištěné literatury	152
Internetové zdroje	157
Anotace.....	160

Úvod: Skládání mozaiky politicko-filozofického konceptu Edvarda Beneše

Edvard Beneš je známý jako jeden ze zakladatelů československého státu, meziválečný ministr zahraničí a samozřejmě prezident republiky, jehož jméno se skloňuje nejčastěji v souvislosti s „osmičkovými“ léty českého (Beneš by raději napsal „československého“) národa, které se stávají v národním povědomí poněkud mýtickými. Přitom je – zdá se – nedocenen jakožto literát, jemuž podobnou postavu nalezneme snad jen v podobě Winstona Churchilla, který byl za své monumentální šestisvazkové memoáry z druhé světové války oceněn Nobelovou cenou za literaturu. Beneš je přitom právě vedle Churchilla pravděpodobně jediným evropským (a možná světovým) politikem, který sepsal paměti z obou světových válek; též úctyhodného rozsahu (byť jejich objektivita čtenáře mnohdy neuspokojí, čemuž se budu ve své práci věnovat také).¹ Kromě několika memoárových svazků, čítajících přes tisíc stran, je však autorem i množství knih, novinových článků a projevů, zabývajících se nejen dobovou politickou situací, ale též politickou teorií, společností a jejími problémy, ale i filozofií a filozofií dějin. Beneš byl vystudovaný sociolog, sám dlouho toužil po vědecké dráze, a tak bylo přirozené, že se věnoval i právě hlubším, teoretickým úvahám, k nimž jeho neklidného a pilného ducha poháněla přirozená zvědavost i zkušenost z každodenní politické praxe. Zanechal po sobě rozsáhlé dílo historické, politologické, sociologické i filozofické, avšak v žádné publikaci nevypsal své myšlenky opravdu uceleně, v jednotném syntetizujícím celku. Nejvíce se takovému ideálu blíží jeho pravděpodobně nejznámější, vrcholná a vynikající kniha *Demokracie dnes a zítra*, avšak i zde některá témata jeho dalších publikací chybí nebo se jich autor jen zlehka dotknul. Snad by tomu bývalo jinak, kdyby prožil delší život. Čtenáři, zajímajícímu se o ideová východiska a závěry prezidenta Beneše, tak nezbyvá než listovat v neobvyklém, až grafomanství zvicím, množství Benešových děl.

Tato práce se pokusí o poskládání mozaiky Benešových myšlenek, posbíraných z jednotlivých knih, článků, projevů, ale i svědectví Benešových pamětníků a kolegů. Je zároveň pokusem o jejich interpretaci. Proto obsahuje množství citátů, jejichž užití slouží pro lepší výstižnost a přesnou formulaci Benešových myšlenek. Citace mi v práci slouží především jako materiál k rozboru posloupnosti Benešovy argumentace, slovníku anebo

¹ *Edvard Beneš: Paměti*; Anotace. *Kosmas* [online]. [cit. 2018-01-14]. Dostupné z: <https://www.kosmas.cz/knihy/136041/edvard-benes-pameti-1938-45/>

citového zabarvení, které v literatuře mnohdy vypovídá o skutečnosti a zvláště o autorovi více než samotné explicitně vypsane myšlenky.² Citáty a jejich analýza jsou zřejmě také příčinou snad nadprůměrného rozsahu této práce, což může být čtenáři nepříjemné; věřím však, že to není na škodu. Benešovy myšlenky jsou mnohdy velice zajímavé a inspirativní, proto by byla škoda nevyužít jejich potenciál k nástinu hlubších spojitostí, byť se nalézají v intelektuálních končinách od hlavního tématu zdánlivě odlehlých, ve skutečnosti však pevně souvisejících. Interpretace textů ovšem také předpokládá i aplikaci vlastních názorů jejího autora. To může být na škodu prosté objektivitě. Tane však otázka, nakolik je ve společenských vědách objektivita možná. Vždyť už síto, podle něhož pro tuto práci vybírám Benešovy myšlenky, nutně musí být zčásti založeno na mé subjektivní úvaze a výběr jiného autora by byl odlišný. Subjektivitu své práce se přesto samozřejmě pokouším minimalizovat, byť musím rezignovat na pokusy o její naprosté vymýcení; proto uvádím původ „pomocných“ myšlenek v dílech známých autorů, v nemnohém případě své vlastní invence se snažím o jejich co nejdetailnější obhajobu.

Při interpretaci nejen činů, ale i myšlenek Edvarda Beneše je třeba brát v potaz jejich dobový a politický kontext. Je zcela přirozené, že se člověk s časem vyvíjí – a nejinak tomu bylo u Beneše. Ten se rád nechával slyšet, že své neobvyklé intelektuální výše a integrity dosáhl již jako velmi mladý: „*Když mi bylo šestnáct, byl jsem svým duševním vývojem na úrovni většiny dvacetiletých mladých mužů, s jasně formulovanými vlastními názory na náboženství, pohlavní otázku i alkoholismus.*“³ Přesto samozřejmě i on procházel vývojem, na který měly vliv zejména vnější okolnosti. Zatímco se považuje za běžné, že nejradikálnějších názorů dosahuje jedinec v době dospívání, načež s věkem přijme konzervativnější postoje, u Beneše tomu bylo poněkud odlišně. Pravda, i on byl jako mladík velmi radikálních názorů – zvláště stran otázek náboženství a církve, socialistických idejí nebo sociálního darwinismu –, během svého pobytu v zahraničí mezi lety 1904 – 1908 se ovšem i on proměnil v umírněného intelektuála a státníka, byť stále levicového přesvědčení.⁴ Benešovo stáří však přineslo netradiční zvrát v ontogenezi jeho postojů, když se z velké části vrátil k radikálnějším

² Jako první závěr této práce mohu uvést již zde: Beneš měl pověst chladného, až necitlivého muže. Takové jsou zpravidla jeho texty, v nichž se snažil o co nejvýstižnější vyjádření skutečnosti fakty a bez emocionálního zabarvení. Přesto právě jeho slovník poukazuje na mnohá východiska a postoje i u Beneše, jak si v této práci ukážeme.

³ MACKENZIE, Compton. *Dr. Beneš*. Praha: Družstevní práce, 1947; s. 390.

Benešova tendence k sebechvále při čtení jeho *Pamětí*, knihy *Světová válka a naše revoluce* nebo nejruznějších rozhovorů může budít až nepříjemně trapný pocit. Pochází zřejmě z jeho nadmíru sebevědomého charakteru, který mu vyčítají mnozí jeho životopisci i pamětníci a která mohla ovlivnit mnohé jeho kroky, ale i názory, což připomenu níže.

⁴ Srov. MARÈS, Antoine. *Edvard Beneš od slávy k propasti: drama mezi Hitlerem a Stalinem*. Praha: Argo, 2016. *Ecce homo*. ISBN 978-80-257-1895-7; s. 17 – 41.

socialistickým tendencím. S velkou pravděpodobností se tak stalo v důsledku celosvětově překotného vývoje třicátých let, který přinesl sílící nacismus, pád evropské demokracie a druhou světovou válku a změnil svět. Dějiny vstoupily do Benešova života a v mnohém zásadně ovlivnily jeho starší východiska a názory. Prezident Beneš se přiklonil k radikálnějším ideám, kterým však mnohdy chyběla hlubší a pevnější myšlenková základna. Mnohé Benešovy chyby období tzv. třetí republiky, mezi něž můžeme řadit především podcenění zákeřnosti komunistické strany a Sovětského svazu a které tragicky ovlivnily následná desetiletí života Čechů a Slováků, byly způsobeny pravděpodobně kombinací deziluze z chování západních demokracií v druhé polovině třicátých let a oslabení Benešovy osobnosti mnohými traumaty, stářím a nemocemi, které ničily jeho imunitu vůči nátlaku, manipulacím, lžím a mámení pozlátek sovětských i českých komunistů.⁵ Nesmíme však zapomínat ani na další zásadní faktor: obavy a snad i strach. Ty přišly s nástupem nacismu a především pak s Mnichovem. „*Mnichovem začala jeho snaha usilovat o bezpečnost národa za každou cenu,*“⁶ napovídá nám Antoine Marès, proč byl Edvard Beneš připraven omezit československou poválečnou demokracii na vlastnických a politických právech. A tak se na československém případě potvrdila okřídlená věta Benjamina Franklina, který pronesl: „*Ti, kteří by se vzdali základní svobody výměnou za trochu dočasné bezpečnosti, si nezaslouží svobodu ani bezpečnost.*“⁷

Výtkami k Benešovým koncepcím demokracie bychom jistě mohli popsat stovky stran. Musíme však brát v potaz dobový kontext i osobní Benešovo hodnotové a filozofické ukotvení. A právě zde nám může posloužit jeho literární odkaz – a jeho následná interpretace. Své vize ve svých dílech Beneš nepsal samoučelně; snažil se předkládat často velice hluboké, až filozofické opodstatnění svých kroků. Analýzou prezidentových děl se můžeme dopátrat jeho motivace a na první pohled nezřetelných záměrů.

Nosným tématem literárního díla Edvarda Beneše, ale samozřejmě i jeho praktické politiky je fenomén demokracie. Ve vnímání a interpretaci pojmu *demokracie* však neexistuje všeobecně přijímaný konsensus (konečně podobně jako na máločem ve společenskovědních oborech). Sám Beneš otevírá svou knihu *Nesnáze demokracie* právě tímto sdělením a přidává

⁵ Srov. BENEŠ, Edvard. *Paměti*. Část II., sv. 1, Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství. 2. vyd. Praha: Orbis, 1947; s. 391 – 424.

⁶ MARÈS, Antoine. *Edvard Beneš od slávy k propasti: drama mezi Hitlerem a Stalinem*; s. 216.

⁷ Pennsylvania Assembly: Reply to the Governor. *FranklinPapers.org* [online], vlastní překlad. [cit. 2018-02-19]. Dostupné z: <http://franklinpapers.org/franklin/framedVolumes.jsp?vol=6&page=238a>

citát Abrahama Lincolna⁸, který definoval demokracii jako *vládu lidu, prostřednictvím lidu a pro lid*. Giovanni Sartori si tohoto citátu všímá též, a aby názorně prokázal nejasnost pojmu demokracie, provokativně klade zásadní otázky: v jakém pádu je vlastně užito ono slovo *lidu*? Je položeno se v 2. pádě (lid tedy vládne sám sobě), ve 3. pádě (lid je objektem vlády), anebo citát nese poselství, že legitimita vlády je odvozena ze souhlasu lidu?⁹

Podle Josepha Schumpetera je demokracie „*takové institucionální uspořádání sloužící k přijímání politických rozhodnutí, v němž jednotlivci získávají moc rozhodovat prostřednictvím soutěživého zápolení o volební hlas lidu*“.¹⁰ Je tato definice uspokojivější než Lincolnova, nebo ani ona nechává některé otázky nezodpovězené?

Po druhé světové válce se na demokracii odvolávají i bezesporu autoritativní i totalitní režimy. A mnohdy pro to měly i pádný argument: lid s jejich vládou souhlasil. Je dnešní Ruská federace demokratická? Prezident Putin má bez nejmenší pochyby důvěru většiny Rusů – stačí však toto ke klasifikaci Ruska jako demokratické země, anebo je nutné se též ptát na další, hlubší otázky?

Po čem volají třeba zaměstnanci ve firmě nebo o čem píší teoretikové pedagogiky, když rozebírají demokratický přístup k vedení kolektivu? Jistě nemají na mysli, že žáci hlasují o tématu hodiny, načež se bude probírat to, které získá nejvíce hlasů, anebo že si kolektiv zaměstnanců odhlasuje, co a pro jakého zákazníka bude vyrábět. Demokratickým přístupem se zde míní slušnost, tolerance, možnost diskuse a snad i snaha o vlídnou atmosféru. Jsou automatickou součástí demokracie i tyto zásady? „*Vždyť všeobecné právo volební není ještě demokracií,*“¹¹ odpovídá Beneš. Avšak kde tyto ideály nacházíme v Schumpeterově definici?

Je tedy Rusko demokratickou zemí, když má jeho vůdce nadpoloviční podporu obyvatel, anebo nás při odpovědi musí zajímat také, jak ve státě fungují mechanismy omezení a kontroly moci vlády (princip dělby moci nebo listina práv, které jsou však z pohledu vládnoucí většiny *antidemokratické*, protože její vládě určují pravidla, bariéry moci, které jí tak brání ve zvlášť proti svobodě, samotným demokratickým mechanismům a právům

⁸ Srov. BENEŠ, Edvard. *Nesnáze demokracie*. Praha: Svaz národního osvobození, 1924; s. 3.

⁹ Srov. SARTORI, Giovanni, Kovačič L., Baker P. a Oravcová M.. *Teória demokracie*. [1. vyd.]. Bratislava: ARCHA, 1993. ISBN 8071150495; s. 37.

¹⁰ J. Schumpeter in HUNTINGTON, Samuel P. *Třetí vlna: demokratizace na sklonku dvacátého století*. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2008. ISBN 978-80-7325-156-7; s. 16.

¹¹ BENEŠ, Edvard a Věra OLIVOVÁ. *Funkce politických stran*. 2. vyd. Praha: Společnost Edvarda Beneše, 2013. Knižnice Společnosti Edvarda Beneše; s. 159.

menšin¹²), stejně jako na úroveň politických práv, svobody projevu, sdružování a shromažďování, kde Rusko s téměř absolutistickým vládcem, faktickou cenzurou a neustále narůstajícím počtem zavražděných novinářů, bezpočtem nepovolených a rozehnaných demonstrací a státní moci podřízenými médii naprosto propadá – a to stále hlouběji?¹³ Je možné mluvit o něčem, o čem Fareed Zakaria píše jako o *neliberální* (nesvobodné) *demokraci*¹⁴, anebo demokracie musí vždy, za jakýchkoliv okolností obsahovat třeba dělbu moci a zaručovat lidská, občanská, politická práva a možnost pluralitních informačních zdrojů pro občany? Nebylo by lepší demokracií označovat jen jakýsi neuskutečnitelný ideál, zatímco reálné politické systémy, jež k tomuto vzoru směřují a vzhlížejí, ale už z principu na něj nikdy nemohou dosáhnout, nazývat *polyarchií*, jak to navrhoval Robert A. Dahl?¹⁵ A jaký postoj zaujmout třeba k právům sociálně-ekonomickým, které jsou reflektovány zvláště z levicových pozic s argumentem rovnosti, jež je základem demokracie? Jsou i ony nezbytnou součástí opravdu demokratické společnosti, anebo nabývají spíše fakultativního rázu, či jsou dokonce nesystémové a mnohdy omezují nebo dokonce odporují základním právům politickým, protože jsou „*nedostatečně spojeny s myšlenkou svobody, aby mohly být označovány jako „práva“*“¹⁶, jak je kritizuje pravice?

Demokracii jsme schopni chápat různě: ve školách se žáci učí o vládě Perikla jakožto o zlatém věku athénské demokracie, jež byla ve skutečnosti otrokářským a vysoce aristokratickým režimem, v němž neexistovala sociální mobilita a kde byli vyháněni, umlčovani a popraveni nejvýznamnější myslitelé. V tomto případě mluvíme o demokracii, která je podle Beneše „*charakterizována něčím, co dnes pro nás je nedemokratické par excellence*“.¹⁷ A přece historikové a učitelé svou terminologii starověkého Řecka nemění. Stačí tedy přidat jediný přívlastek (*starověká, otrokářská, neliberální, hybridní, defektní...*) a přijmeme za skutečnost, že i v demokraciích mohou probíhat justiční vraždy, je možné zabraňovat svobodě projevu, ba dokonce vyloučit naprostou většinu obyvatel z politického rozhodování (což je ten poslední demokratický prvek, který si podle Zakarii ještě zachovávají i neliberální demokracie)? Může být skutečně *demokracie nedemokratická*?

¹² Srov. CONNOLLY, William E., David MILLER, Alan RYAN a Janet COLEMAN. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Vyd. 2. Brno: Barrister & Principal, 2000. Studium. ISBN 80-85947-56-0; s. 194.

¹³ Srov. Russia. Freedom House: Championing Democracy [online]. [cit. 2018-02-18]. Dostupné z: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2017/russia>

¹⁴ Srov. ZAKARIA, Fareed. The Rise of Illiberal Democracy. Foreign Affairs [online]. 1997 [cit. 2018-02-18]. Dostupné z: <https://www.foreignaffairs.com/articles/1997-11-01/rise-illiberal-democracy>

¹⁵ Srov. DAHL, Robert A. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-422-2; s. 85.

¹⁶ CONNOLLY, William E., David MILLER, Alan RYAN a Janet COLEMAN. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*; s. 194.

¹⁷ BENEŠ, Edvard. *Nesnáze demokracie*; s. 4.

Zmínili jsme jen několik z nepřehledného množství otázek, jež z termínu *demokracie* činí pojem krajně nejasný. Uvažujeme-li proto o Edvardu Benešovi jako o demokratickém politikovi a mysliteli, je to označení jen málo říkající. Je známo, že pro Beneše, stejně jako pro Masaryka, je demokracie nejen politickou státní organizací, ale především světonázorem.¹⁸ Co je však náplní takového světonázoru, co znamená demokracie pro Edvarda Beneše? V této práci bych rád alespoň nastínil odpověď na tuto otázku. Popíši, čím je dle Beneše demokracie podmíněna, jaké nároky klade na občany a jejich politické zastoupení, kde Beneš vidí chyby a nebezpečí soudobé podoby demokracie, a v neposlední řadě, jaký dle Beneše vypadá ideál demokracie – a jakou cestu k němu Beneš vytkl. Bude proto však nutné uvádět i mnoho vysvětlujících příkladů a rozvádět mnohé souvislosti, protože k pochopení všech *nesnází demokracie*, je třeba „*objasnit si většinu politických a jiných otázek dnešní doby, pochopit hlavní bolesti současného světa*“.¹⁹ I minulého a snad i budoucího.

¹⁸ Srov. HNÍK, František M. *Edvard Beneš: filosof demokracie*. V Praze: Melantrich, 1946; s. 32.

¹⁹ BENEŠ, Edvard. *Nesnáze demokracie*; s. 3.

1 Historické směřování politického uspořádání společnosti k demokracii

Edvard Beneš považoval za podstatné ozřejmit dějinný původ demokracie. Při takové snaze však nepřikládá podstatný význam rozboru dějinných skutečností jednotlivě, ale vcelku. Podstatnější je smysl, který vyvozuje z dějin celkově. Autor dochází k zásadnímu závěru, a sice k myšlence o jednosměrném směřování dějin. Taková idea však není ve filozofii dějin nová. Západní svět ji zná nejpozději od počátku křesťanství a vize druhého příchodu Krista. Podstatné je však Benešovo přesvědčení, že takové směřování je hnáno dlouhodobě nezastavitelnou tendencí lidu k rovnosti a demokracii; byť taková idea není sama o sobě originální: velice podobnou myšlenkou byl známý již G. W. F. Hegel a pro současného čtenáře ji nabízí v přepracované, modernější a filozoficky pravděpodobně hlubší verzi Francis Fukuyama.²⁰ Historický vývoj k demokracii je však velmi podstatný zvláště pro pochopení Benešova vztahu ke společnosti, jelikož takové „poznání“ položilo (hned vedle myšlenky o duchovním základu demokracie, jak si popíšeme v kapitole 4.2 *Duchovní základ demokracie; Nepřátelé demokracie: část 2.*) jeden z pilířů jeho filozofického uchopení demokracie nejen jakožto společenského uspořádání, ale vůbec životního stylu a etického konceptu. K tomuto východisku se ve svých myšlenkách dílech i projevech v různých obdobích často vracel, aby jimi obhájil mnohá z východisek svých vizí budoucího uspořádání společnosti.

1.1 Původ demokracie

Beneš začíná své úvahy o původu demokracie ve středověku. Slovo *demokracie* je však původu řeckého, za kolébkou demokracie je považováno starověké Řecko, a přece se Beneš antickou demokracií nijak blíže nezabývá; nepovažuje ji ani za demokracii.²¹ Moderní demokracie nemá s demokracií antickou stejné hodnoty²², dokonce ani „DNA“. Robert Dahl

²⁰ Srov. FUKUYAMA, Francis. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers, 2002. ISBN 80-86182-27-4

²¹ Srov. BENEŠ, Edvard. *Nesnáze demokracie*; s. 4.

²² Je evidentní, že ideová náplň současné liberální demokracie nese zcela jiné hodnoty a zásady než demokracie antická. Současná demokracie stojí na myšlenkách liberalismu, lidské rovnosti, právního státu, lidských a občanských práv, dělby moci nebo politického pluralismu, což je zásadní rozdíl oproti antické, silně exkuzivistické a otrokářské formě demokracie. Zásadní je také rozdíl mezi „klasickým“ a „moderním“ pohledem na svobodu: V antice byl považován za svobodného ten, kdo měl možnost vládnout sám sobě a především měl možnost participace na veřejném životě – politika byla chápána jako vrchol seberealizace; dnes se svobodou rozumí ani ne tak možnost zasahovat do politického života, jako spíše být svobodný od jeho zásahů, a tak mít možnost nerušeně sledovat své osobní zájmy. Antická demokracie chápala politická práva „kasty občanů“ jako hodnotu samu o sobě a jiná práva neznala; moderní demokracie chápe politická práva v podstatě „jen“ jako

to vyjadřuje příměrem: „*Stejně jako oheň, malba nebo písmo, i demokracie byla pravděpodobně vynalezena více než jednou. [...] Mám za to, že demokracii lze nezávisle vynalézat či znovuobjevovat pokaždé, kdy se pro to vyskytnou vhodné podmínky.*“²³ Antická demokracie, postupně zanikla okolo přelomu letopočtu a moderní demokracie začala vznikat zcela znovu a z naprosto jiných základů, jinými postupy, mechanismy a zásadami. To nejsilnější, čím antika moderní demokracii ovlivnila, je, jak se zdá, terminologie (a snad některé principy římského práva). Původ moderní demokracie je proto třeba hledat pravděpodobně v pozdějším období než v klasickém období Perikla.

Fareed Zakaria nepovažuje za příliš podstatné ani možné objektivně určit přesný bod vzniku nebo alespoň prvních náznaků moderní demokracie, avšak za velice podstatnou událost, jež umožnila postupně utvořit půdu pro vzklíčení svobody a demokracie, určuje přesídlení císaře Konstantina z Říma do jím samým založeného nového hlavního města říše, Konstantinopole. Zdá se to jako paradox: První předzvěst moderní demokracie Zakaria nachází v samé smrti demokracie antické – a můžeme se domnívat, že tak Konstantin učinil mimo jiné pravděpodobně i proto, aby unikl posledním pozůstatkům římské republiky, jež dožívaly v římském senátu, jehož vzdálení a upozadění mu usnadnilo vládnout o to více autokraticky. Podstatné pro moderní demokracii je ovšem skutečnost, že v Římě neponechal jen senát, ale především římského biskupa. Zakaria proto tvrdí, že tímto krokem se položil základ pro odluku církve a státu – a tedy i jednu z podmínek jejich vzájemného soupeření. „*Z jisker těchto bojů pak vzpláli první plamínky svobody.*“²⁴ To je také skutečnost, která dává základ i Benešovým myšlenkám o původu moderní demokracie ve středověku.

Beneš popisuje tři hlavní období vývoje demokracie: 1) feudalismus [který datuje od 14. do 16. století], 2) období absolutní monarchie [od 17. do 18. století] a 3) období od francouzské a americké demokracie. Znalost těchto období podle Beneše poskytuje „*názorné poučení o tom, jak moderní demokracie vznikla, jak se vyvíjela a dokonce, i o tom, kam její vývoj patrně půjde*“.²⁵

Středověkou feudální a novověkou absolutistickou společnost Beneš klasifikuje jako

prostředek k zachování „hodnotnějších“ práv lidských. „*Athéňané byli svobodní, protože si sami vládli, ne proto, že byli nadáni osobními svobodami, které neznali.*“

HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007. Sborníky. ISBN 978-80-210-4249-0; s. 86.

²³ DAHL, Robert A. *O demokracii: průvodce pro občany*; s. 15.

²⁴ ZAKARIA, Fareed. *Budoucnost svobody: neliberální demokracie v USA i ve světě*. Vyd. 2., opr. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1285-0, s. 37.

²⁵ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*. 4. (3. české) vyd. Praha: Čin, 1946, s. 13.

silně teokratickou: Panovník a celé aristokratické uspořádání společnosti odvozovalo svoji legitimitu od Boha – proto se říká z *Boží vůle král*. „*Katolická církev mezi vládnoucími kastami, tak zvanými feudálními stavy stála na místě prvním. Za ní šel stav šlechtický a konečně stav městský. Král, jenž representoval stát, byl jen prvním činitelem mezi ostatními pány feudálními. [...] Středověký občan byl ovšem zcela podroben autoritě duchovní i světské vrchnosti. Není ovšem vůbec svobody individuální, svobody náboženské, politické, vědecké,*“²⁶ vysvětluje Beneš. Bude proto přínosné připomenout si, že Masaryk v této souvislosti upozorňuje, že jasně existuje spojitost mezi formou vlády a režimem vlády: Jestliže republikanismus bývá nejčastěji spojen s demokracií, pak monarchie je spojena s teokracií. „*Nelze dosti ostře a silně zdůrazniti, že (historicky daná) monarchie je teokracie; v různých státech zákonem určený poměr státu a církve ukazuje nám všude teokracii. Monarchismus hledá a nalézá svoji mravní oporu v církevním náboženství státem privilegovaném. [...] Dvojedinost trůnu a oltáře není pouhá slovní hra. Mravní podstatou demokracie je naproti tomu ateokracie, prakticky antiteokracie.*“²⁷ Beneš se pak vyjadřuje k jevu konstituční monarchie, k němuž nechová přílišný sentiment; považuje jej spíše za anachronismus, který spíše napomáhá přežít nostalgii po aristokratickém zřízení. „*Důsledná demokracie ovšem předpokládá jen republiku.*“²⁸

Přes to vše ale feudální uspořádání středověku stavělo jisté překážky koncentraci moci: Zmíněné soupeření panovníka, šlechty a církve o moc však drobilo vliv mezi více aktérů, kteří se tak stávali závislejšími i na nižších složkách společnosti, jejich daních a věrnosti v krizových okamžicích. S rozvíjejícím se feudalismem tak rostl vliv i městského stavu. „*Ve vyvinutějším feudalismu, v pozdějších jeho fázích, měly určitá práva i lidové vrstvy, representované městy.*“²⁹ Na mnohých místech tak vznikly tzv. feudální sněmy, jež „*byly jistým druhem zastupitelství jednotlivých kast a tříd národa a znamenaly jistý druh svobody, aspoň pro některou část občanů.*“³⁰ Zde tedy nacházíme první počátky tradice evropského parlamentarismu. Od 16. století pak nastala doba silných nepokojů ve feudální Evropě. „*Projevuje se, jak známo, na poli náboženském, ideovými boji o svobodu svědomí; odtud pak přechází také na pole bojů o svobodu politickou,*“³¹ domnívá se Beneš.

²⁶ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*; s. 11 – 12.

²⁷ Masaryk, Tomáš Garrigue, 1850-1937. *Nesnáze demokracie; O bolševictví*. 1. vyd. v nakl. Listopad. Praha: Listopad, 1990. s. 6.

²⁸ BENEŠ, Edvard. *Nesnáze demokracie*; s. 34.

²⁹ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*; s. 11 – 12.

³⁰ Tamtéž s. 11 – 12.

³¹ Tamtéž, s. 12.

Počátek novověku³² tedy přinesl kruté boje reformace, završené třicetiletou válkou,³³ která však vedla k centralizaci moci, silně posílila pozici panovníka a naopak všechny ostatní stavy, včetně kléru a šlechty silně oslabila. Centralizace moci se projevila v úpadku takřka všech teprve rodících se výdobytků nezávislosti, svobody a především pluralismu. Nástup absolutní monarchie znamenal zánik dlouhé tradice zemských a stavovských sněmů, „*kteřé byly často prostředím, v němž se bojovalo velmi výrazně o politická práva a svobody*“.³⁴ Zatímco ve středověku byli velmi často papež a král úhlavními nepřáteli, novověká dominantní postava absolutního monarchy připoutala ke své autoritě církev a oddala svazek oltáře a trůnu. V době absolutismu „*církev se stává hlavní oporou absolutní monarchie, a tato zase se stává hlavním podporovatelem církve. [...] Práva tak zvaná přirozená se neuznávají; všechna politická moc přichází od Boha, jemu je absolutní monarcha za vše odpověden a právo božské podporuje a drží teorii státu absolutního*“³⁵ připomíná Beneš. Rychle mizela místní správa; místní i církevní soudy a daně byly nahrazeny královskými.

Beneš pak přichází s pozoruhodnou analogií: Pád meziválečné evropské demokracie kopírovalo v podstatě podobný vzorec: jednotlivé strany spolu tak urputně bojovaly, že se příliš oslabily, čímž daly příležitost autokratickým diktátorům, kteří je rozdrtili.³⁶ „[absolutistický] *Stát má právo použití všech prostředků, aby svou sílu, soudržnost a celý svůj systém udržel. Tu Machiavelli se stává učitelem nejen všech feudálních pánů a knížat, nýbrž všech absolutních monarchů. A dodejme hned: všech současných diktátorů.*“³⁷

Přesto však byl absolutismus v evropském prostředí podle Beneše nutně neudržitelný. Absolutismus sice ve většině Evropy násilím i důmyslnějšími metodami potlačil vývoj společnosti ke svobodě, ale myšlenky renesance, humanismu a vědy mezi některými elitami

³² Je paradoxní, jak hanlivé konotace dodnes vzbuzuje pojem středověk; dodnes je často vnímán doba temna, inkvizice a tmářství. Přitom nejhorší inkviziční procesy, nejkrvavější náboženské války a nejtvrďší vynucování víry probíhalo v novověku. Novověk máme spojen s rozvojem vědy, se jmény jako Descartes, Newton, Locke, ale jeho temné skvrny, zdá se, přesouváme na středověk. O zbavení středověku jeho mylných negativních konotací, o poukazování na nesmyslnost negativního přídomek a nálepky *středověký* se snaží třeba Martin Nodl. Ten zdůrazňuje, že demonizace středověku je záležitostí renesance a především 19. století a v dnešní době nemá opodstatnění. O mnohdy překvapivých podobnostech života středověkého člověka pak pojednává třeba v knize *Středověk v nás*.

Srov. NODL, Martin. *Středověk v nás*. Praha: Argo, 2015. Každodenní život. ISBN 978-80-257-1576-5.

³³ Pozoruhodná je hypotéza, že na celém procesu krutých bojů na přelomu feudalismu a absolutismu sehrála nezanedbatelnou roli tzv. malá doba ledová, jež zapříčinila dlouhodobou neúrodu a bídu, čímž přispěla ke společenskému neklidu.

Srov. FAGAN, Brian M. *Malá doba ledová: jak klima formovalo dějiny v letech 1300-1850*. Praha: Academia, 2007. Galileo. ISBN 978-80-200-1457-3.

³⁴ BENEŠ, Edvard, s. 14.

³⁵ Tamtéž, s. 15.

³⁶ Srov. tamtéž, s. 13 – 14.

³⁷ Tamtéž, s. 15.

společnosti stále přežívaly. Zvláštní vliv na zachování kontinuity evropských sněmů sehrál vývoj v izolované Anglii, zvláště pak tamní revoluce, která přišla právě v době, kdy se na kontinentu naopak usazoval nový, značně neliberální režim. Vývoj ke svobodomyšlnosti se ani absolutismu nepodařilo zničit, a tak mohl vzniknout liberalismus a osvícenství, které následně zásadně ovlivnily prostředí, jež mohlo zrodit americkou a francouzskou revoluci. „*Prohlášení lidských a občanských práv je politický a filosofický čin, v němž je zhuštěna myšlenková a politická práce pěti století, ba je možno říci, boj o politický vývoj a politickou organisaci všech věků.*“³⁸

Zásady liberalismu, zvláště individualismus, všechny osobní svobody duchovní, vědecké, tolerance, volné diskuse, ale i svobody hospodářské, jež vedly k rozvoji kapitalismu a industrializaci, od událostí konce 18. století stále sílily a monarchové jim již nedokázali zabránit. Vláda rozumu namísto náboženských dogmat vedla k vědeckému a technickému pokroku, jemuž dnes říkáme průmyslová revoluce a který zapříčinil do té doby nevídaný hospodářský rozmach a urbanizaci. S ním rostl vliv střední třídy v přímé úměře úpadku aristokracie i panovníka. Beneš proto vidí jako zásadní zlom právě francouzskou revoluci: „*Vytvořila režim svobodomyšlné (liberální), konstituční demokracie ve společnosti průmyslové buržoazie (měšťanstva).*“³⁹ Vliv industrializace a kapitalismu dal vzniknout tzv. čtvrtému stavu, dělnickému, který se dožadoval důslednějšího uplatňování lidských a občanských práv. Od 30. let 19. století přicházely první dělnické bouře a hnutí, která se začala sjednocovat i mezinárodně.

Nároky vznášené myšlenkami individualismu, liberalismu a demokracie však nebyly vztahovány jen na jednotlivce, ale i na národy. Zvláště v mnohonárodnostních říších přinesly revoluční ideály silné tlaky na uznání nejen rovnosti jednotlivců, ale i národů – a tedy na dodržování principu národního sebeurčení. Tyto tendence, které byly často povzbuzovány nejružnějšími národními mýty a mnohdy iracionálními city, však také vedly až k vypjatému nacionalismu 30. let 20. století, jehož důsledky jsou všeobecně známy.⁴⁰

Jeden z podstatných momentů Beneš vidí též v pádu druhého německého císařství roku 1871, který pro něj symbolicky znamená definitivní uchycení modelu konstitučního parlamentarismu v Evropě, který je mimo jiné založen na boji politických stran o moc. Strany pak mají kopírovat podobu společnosti. Zprvu tak soupeřily jen proudy konzervativní a

³⁸ Tamtéž, s. 17.

³⁹ Tamtéž, s. 20.

⁴⁰ Srov. tamtéž, s. 23.

liberální, s postupným růstem vlivu dělnického stavu přibyl i třetí proud, socialistický. Jeho cílem programem bylo opravdové uplatnění a prohlubování principů francouzské revoluce; Beneš však upozorňuje na dvě zásadní výjimky, kterým socialismus principům francouzské revoluce odporoval: 1) Žádá silnou centralizaci státní moci, která by omezila hospodářská práva, aby nedocházelo k vykořisťování, a naopak více hlídala dodržování práv jiných; a 2) Tohoto chce dosáhnout nejčastěji revolucí a následnou diktaturou proletariátu. Beneš je z takového postoje rozpačitý, když na jedné straně chápe východiska takového radikalismu, který mnohé socialistické směry následovaly, na straně druhé „[n]eguje tím však demokracii, její metody práce a podstatné principy vůbec, i když zdůrazňuje, že diktatura tato má být dočasná.“⁴¹

Jak však uvidíme, Beneš předpovídal, že právě antidemokratických tendencí se radikální socialismus a komunismus muset vzdát, jinak v dějinách neobstojí.

1.2 Věčný boj demokracie a absolutismu

Edvard Beneš byl přesvědčen, že dějiny lidstva jdou směrem k demokratizaci, svobodě a rovnosti všech lidí. „*Západoevropský svět bojuje už po dva tisíce let za ideu lidské důstojnosti, duchovní a mravní svobody jednotlivcovy a za pojem slušného, vyspělého, kulturního, moderního člověka, tj. za to, co se nyní všeobecně zove moderní lidskou svobodnou demokratickou kulturou a civilizací.*“⁴² Takový tok dějin ale podle Beneše není hladký, protože vždy se najdou síly, kterým takové změny nebudou vyhovovat, které budou chtít uzurpovat všechnu moc a autoritu pro úzkou skupinu vyvolených, a tak se budou vždy znovu pokoušet o protihistorickou reakci, jež si pokaždé vyžádá mnoho životů, avšak nikdy nebude definitivně úspěšná. Takové reakce se objevily vždy po nějakém demokratickém posunu, leč nikdy neuspěly a trend demokratizace se jim nepovedlo zvrátit; po jejich porážce se lidstvo vždy posunulo na vyšší stupeň vývoje ke svobodě a rovnosti, jejichž *kruhy*⁴³ se

⁴¹ Tamtéž, s. 25.

⁴² Tamtéž, s. 214.

⁴³ Zde si vypůjčuji příměr Erazima Koháka, který podobně jako Beneš vidí dějiny jako směřované k jakémusi ideálu, který se podle Koháka vyznačuje především úctou ke všemu stvoření. Celá jeho myšlenka se dá demonstrovat třeba na interpretaci imperativu „*miluj bližního svého.*“ Jak by jej lidé v dějinách chápali, koho by mysleli oním *bližním*? Kohák je přesvědčen, že v nejprimitivnějších dobách by byl bližní chápán jako nejbližší příbuzný, maximálně tlupa. Velkým pokrokem pak bylo starozákonní rozšíření etiky na cizince, „*příchozího*“ – to dodnes v mnoha společenstvích není samozřejmé. Podobným zlomem bylo rozšíření ochrany občanství na všechny obyvatele Římské říše roku 212. Osvícenství pak bylo přesvědčeno o společném lidství a jen povrchních rozdílech. Všichni jsou lidé a jakýkoliv člověk je *bližní*. Kohák je přesvědčen, že takovéto chápání a rozšiřování úcty na stále větší okruh osob okolo *já* je smyslem dějin. „*Právě šíření etických ohledů jako kruhů na*

rozšiřují mezi stále více lidí a národů. Celý vývoj tak připomíná Hegelovu dialektiku dějin. „Svět jako celek vždy šel, jde a půjde v linii tzv. pokroku, přes všechny nejostřejší reakce. Je to jeho osud, je to zákon jeho vývoje, je to zákon jeho udržení se při existenci a životě.“⁴⁴ Tomuto vývoji je podle Beneše nutno dobře porozumět – aby se porozumělo i jeho projevům a bylo možno o to účinněji bojovat s oněmi *antitezemi* demokracie. Beneš proto nabídl analýzu celého procesu.

Přesně podle tohoto vzorce „*francouzská revoluce vyvolala také mnoho jiných proudů ve směru opačném a měla také mnohé důsledky, které v podstatě jsou základem hluboké krise současné Evropy. Dala podnět k hospodářské svobodě, která však vytvořila moderní brutální kapitalism a industrialism a která tím zároveň na druhé straně vyvolala vznik a ovlivnila další vývoj moderního socialismu a komunismu. Francouzská revoluce byla universalistická, kosmopolitická a proto internacionalistická, avšak dala na druhé straně novou formulaci národnostní myšlenky a poskytla skutečnou základnu pro nacionalism XIX. století. Tento nacionalism byl na druhé straně podkladem nového šovinismu z konce XIX. a počátku XX. století. Francouzská revoluce byla universalistická a pacifistická, napoleonskými válkami vytvořila však po prvé v Evropě masovou lidovou armádu a dala modernímu světu pojem války národů, nikoliv jen války armád.*“⁴⁵ Velkou francouzskou revoluci se pokusil negovat jakobínský teror, Napoleonovo císařství a restaurace Bourbonů. Navázaly však revoluce roku 1848, které byly třeba ve Francii úspěšné a přinesly tzv. třetí republiku, zatímco jinde vedly k další reakci, třeba v případě Rakouska k Bachově absolutismu. V této době však již rostl význam dělnických i národních hnutí, které vyvrcholily v první světové válce, kterou Beneš považoval za velkou revoluci národní i sociální: rozpadla se čtyři mnohonárodnostní císařství, z nichž se osvobodily mnohé, zvláště slovanské národy.

vodě představuje pokrok.“ Nikoliv, jak vysoké má daná země HDP, kolik se za hodinu dokáže vyrobit šroubků, jak rychle pojedou automobily nebo a kolik se v populaci prodá tabletů. Ovšem šíření kruhů se stále nezastavilo, zdaleka nejsme na jeho konci. Nejen člověk, ale i zvířata mohou trpět bolestí, strachem i depresí nebo se radovat, také pečují o svá mláďata. Lidstvo si to nyní podle Koháka začíná uvědomovat, a tak začíná zdolávat další kruhovou vlnu ve vodě. „*Etika se rozšiřuje jako kruhy na vodě. S každým rozšířením jsme lidštější, protože úctu přiznáváme všemu stvoření.*“^a

V této bioetické problematice však existují závažné protiargumenty, zvláště z pravicových pozic. Francis Fukuyama se především ptá po hranici takové úcty k jakémukoliv životu a stvoření: Pokud se budou „kruhy ve vodě“ neustále rozšiřovat, dospějí k naprostým absurdnostem, kdy člověk pro samou lásku ke stvoření nebude schopen udržet při životě sám sebe: „*Proč má nakonec člověk více důstojnosti než kterákoli část přírodního světa, od nejmenšího kamínku po nejvzdálenější hvězdu? Proč hmyz, bakterie, střevní paraziti a viry HIV nemohou mít stejná práva jako lidské bytosti?*“^b

^aKOHÁK, Erazim. *P.S. Psově*. 3., upr. vyd., (V ISV 1.). Praha: ISV, 2002. Filosofie. ISBN 80-86642-01-1; s. 35 – 38.

^bFUKUYAMA, Francis. *Konec dějin a poslední člověk*; s. 284.

⁴⁴ BENEŠ, Edvard. *Přednášky na Univerzitě Karlově 1913-1948*. Praha: Společnost Edvarda Beneše, 1998. Knižnice Společnosti Edvarda Beneše. ISBN 80-86107-02-7; s. 87.

⁴⁵ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 29 – 30.

První světová válka a její vyústění pak bylo následkům Velké francouzské revoluce velmi podobné: obě situace byly „*ve vývoji demokracie velikým a základním mezníkem, ale stala se zároveň východiskem k novým velikým hnutím antidemokratickým, diktátorským a totalitním*“.⁴⁶ Versailleský poválečný systém na jedné straně uznal princip rovnosti národů a vznik *Společnosti národů* uplatnil demokracii i na mezinárodní úrovni, zároveň však zasel půdu pro vznik extrémních nacionalistických hnutí, které se demokracie a všech ideálů francouzské revoluce zásadně zřekly. Zároveň posilovalo dělnické hnutí, „*při čemž komunism jako ultraradikální směr dělnického hnutí dělnického tento boj provádí do důsledků a jde dále, než chce jíti tradiční socialism*“⁴⁷ Komunismus je podle Beneše svými praktikami a praxí, ale i dogmatickým dialektickým materialismem v příkrém rozporu s demokracií a humanismem a bude je muset opustit, anebo podlehne v dějinném zápase.⁴⁸

První světovou válku Beneš chápal jako velkou revoluci národnostní i sociální, díky níž i kapitalistické země začaly stále více vnímat potřeby nižších tříd. První světová válka však nebyla revolucí dokončenou. Objevila se nová reakce, v podobě autoritářských režimů, v čele s nacismem a fašismem, snažící se o zvrát dějinného vývoje k demokracii a návratu ke starým, překonaným vzorcům uspořádání společnosti i myšlení. Až teprve druhá světová válka znamenala pro Beneše dokonání revoluce první světové války, po níž přijde nová, ideálům demokracie opět o něco bližší epocha. „*Světová válka (první) byla začátkem té revoluce, dvacet let míru po ní je revoluční mezidobí, a dnešní světová válka (druhá) byla pokračováním války z let 1914 – 1918; její důsledky revoluci tu v plné šíři a hloubce dokonají*“⁴⁹ psal Beneš za druhé světové války.

„*V dějinách lidstva střídaly se dost pravidelně doby universální humanitní filosofie a mravnosti s dobami exklusivní, sobecké, národní a státní filosofie za nadvlády jednoho národ, jedné strany či třídy*“⁵⁰ Celá tato souslednost dějinných zvrátů, od prvních středověkých feudálních sněmů až po druhou světovou válku, nebyla nijak náhodná, Beneš je přesvědčen o její zákonitosti: „*to všechno je jeden jediný veliký celek událostí, jedna s druhou spojená, jedna v druhou zapadající a vzájemně z druhé vycházející*“.⁵¹ Cíl této anabáze lidstva je Benešovi jasný: „*Celý historický vývoj lidstva je jediným gigantickým, hrdinným bojem za uskutečňování neustále vyšší a spravedlivější, sociálně a mravně pokročilejší a svobodné*

⁴⁶ Tamtéž, s. 30.

⁴⁷ Tamtéž, s. 31.

⁴⁸ Srov. tamtéž.

⁴⁹ Tamtéž, s. 35 – 36.

⁵⁰ Tamtéž, s. 193.

⁵¹ BENEŠ, Edvard. *Přednášky na Univerzitě Karlově 1913-1948*; s. 86.

lidské osobnosti...“⁵² Takový vývoj není přímý a klidný, ne naopak plný zvratů a kroků zpět – těch je však pokaždé méně než kroků vpřed. Revoluce jsou následovány kontrarevolucemi, „následuje však nová vlna svobody. Tentokrát nově osvobozený lid a jeho vedení je připravenější, zralejší“.⁵³ Na posledních řádcích svého pravděpodobně nejvýznamnějšího literárního díla Beneš svým čtenářům zanechal krátkou, ale velkým poselstvím nabitou větu: „Demokracie je evolucionistická.“⁵⁴

Benešovu filozofickému odkazu se věnoval František Hník, který popisuje Benešovu silně teleologickou tezi o směřování dějin jakožto „božské“ hry Prozřetelnosti, v níž má každý člověk svou roli, svou práci postupně naplňuje ideál rovnosti a svobody. Svou úlohu v dějinách však nemají jen jedinci, ale též národy, což dává i jim právo na existenci a svobodu.⁵⁵ Beneš pak chápe Prozřetelnost jakožto osud.⁵⁶ Ideální stav dokonalé demokracie, k němuž má Prozřetelnost lidstvo dovést oním dramatem byl v Benešově i naší době ještě vzdálen – a jak uvidíme, bude vzdálen vždy a Beneš pro to nachází jasné vysvětlení: „Demokracie se tudíž stále vyvíjí a tvoří. [...] ...stálý ideový vývoj demokracie ukazuje na podstatu demokracie jako režimu stále se zdokonalujícího, nikdy na dosaženém stádiu nezůstávajícího.“⁵⁷ Beneš byl přitom dalek vykreslovat falešné modly šťastných zítřků ve stylu kýče socialistického realismu. Hník vysvětluje: „Edvard Beneš odmítá bláhovou utopii, která by vyjadřovala touhu po mrtvolně trpném bližněctví. [...] Rozpor mezi ideálem a skutečností tu vždy bude; není nijak sám o sobě na závadu, pokud jen lidé opravdově zápasí o přiblížení se konečnému mravnímu cíli a nebojí se nebezpečí.“⁵⁸

Neslučitelnost reálné a ideální demokracie si uvědomoval i Robert Dahl, který se zabýval problematikou definice demokracie; kladl si otázky, podle jakých kritérií rozlišit demokratická zřízení od nedemokratických, a když je určil, dostal se k dalšímu problému, že na světě nikdy neexistoval stát, jenž by naplňoval všechny takové podmínky. Znamená to tedy, že demokracie nikdy nikde neexistovala? Proto terminologicky rozlišoval *demokracii* ideální a reálnou, pro niž našel pojem *polyarchie*⁵⁹, což je uspořádání, které naplňuje mnohé ze základních podmínek *demokracie*, ale k jejímu ideálu se může reálné toliko limitně, asymptoticky přibližovat; anebo oddalovat. Dahlova myšlenka je té Benešově velmi podobná.

⁵² BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*. 4. (3. české) vyd. Praha: Čin, 1946, s. 197.

⁵³ Tamtéž, s. 197.

⁵⁴ Tamtéž, s. 342.

⁵⁵ Srov. HNÍK, František M. *Edvard Beneš: filosof demokracie*; s. 13.

⁵⁶ Srov. tamtéž; s. 50 – 65.

⁵⁷ BENEŠ, Edvard. *Nesnáze demokracie*; s. 48.

⁵⁸ Srov. HNÍK, František M. *Edvard Beneš: filosof demokracie*; s. 55.

⁵⁹ Srov. DAHL, Robert A. *O demokracii: průvodce pro občany*; s. 85.

Jako by Dahl při formulování termínu *polyarchie* četl právě Benešovu *Demokracii dnes a zítra*, kde se píše: „Z podstaty a povahy celého problému demokracie vůbec tedy plyne, že dokonalá demokracie je jen ideál, za nímž stále jdeme a kterému se stále jen přibližujeme. Demokracie se stále nově tvoří a zdokonaluje.“⁶⁰

Ani Beneš však zdaleka nebyl první takového názoru. O demokracii jakožto nevyhnutelném údělu lidstva psal již ve třicátých letech 19. století Alexis de Toqueville: „Postupný vývoj k rovnosti je tedy jev daný Prozřetelností. Má její základní znaky: je všeobecný, trvalý, vymyká se lidské moci; všechny události, právě tak jako všichni lidé mu slouží.“⁶¹ Je jistě symptomatické, že oba autoři nejen že popisují historické směřování k demokracii v podstatě stejnými argumenty, ale užívají i stejný slovník: *Prozřetelnost* nebo *Osud* (zásadně s velkými počátečními písmeny).⁶² Oba autoři evidentně cítili, že v dějinném pohybu působí síly, jež zkrátka není možné nazvat slabšími výrazy než *Prozřetelnost* nebo *Osud*. Hník pak jako by interpretoval Beneše právě přes závěry, k nimž došel Tocqueville, když upozorňuje, že Beneš si je vědom, že demokracie má v mnohém kořeny v protestantském učení zvláště angloamerických puritánů: „Ve světové reformaci však pronikla zásada, že všichni věřící byli stejně povoláni k tomu, aby jako vyvolenci boží pracovali ve světě k přípravě království Kristova.“⁶³ Tocqueville velice podobně popisuje bohobojné *otce pouťníky*, kteří pro svou rovnost v chudobě dali nejpevnější možný demokratický základ Novému světu⁶⁴ Rovnost člověka má tedy podle tohoto benešovsko-hníkovského pojetí hned dvojí základ: 1) „poněvadž mají společného Otce na nebesích“⁶⁵ a 2) protože každý svým dílem přispívá k naplňování vůle Prozřetelnosti. „Z toho vyplývá jistá rovnost v odpovědnosti všech sociálních jedinců za společné dílo, konané před tváří dějin.“⁶⁶

Zde se pak Hníková interpretace Benešovy filozofie dotýká dalšího klasika liberalismu a demokracie, Johna Locka, který podle Iana Shapira považoval za nejdůležitější podstatu a filozofické opodstatnění demokracie právě náboženství. Podle Locka si jsou všichni lidé rovni, protože každý je stejně majetkem Božím jako kdokoliv jiný. Poddanství nebo dokonce

⁶⁰ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s., s. 288.

⁶¹ TOCQUEVILLE, Alexis de. *Demokracie v Americe. Díl 1.*, s. 11.

⁶² Beneš píše o *Prozřetelnosti* a *Osudu* ve svém díle často, zvláště v souvislosti s dějinným vývojem. A i tam, kde tato slova přímo nenapíše, jejich implicitní význam je patrný. Ve své první memoárové knize *Světová válka a naše revoluce* popisuje, jak se „pracoval k pevným názorům k náboženství, přijímaje víru v imanentní teologii a v *Osud – Prozřetelnost*“.

BENEŠ, Edvard a Věra OLIVOVÁ. *Světová válka a naše revoluce: výběr z díla*; s. 19.

⁶³ HNÍK, František M. *Edvard Beneš: filosof demokracie*; s. 30.

⁶⁴ Srov. TOCQUEVILLE, Alexis de. *Demokracie v Americe. Díl 1.*

⁶⁵ HNÍK, František M. *Edvard Beneš: filosof demokracie*; s. 29.

⁶⁶ Tamtéž; s. 12.

otroctví je tak neobhájitelné, neboť přivlastnění si života jakékoliv osoby je krádeží Božího majetku.⁶⁷

Když Beneš píše, že je nevyhnutelné, aby demokracie vyhrála nad zpátečnickými snahami o návrat absolutismu, který je v současnosti převlečen za různé formy autoritářství, nachází ohlas i u autorů posledních generací. Francis Fukuyama je stejného názoru a podává více důvodů: nejpřesvědčivější se zdá být ten, že demokracie a svoboda jsou zkrátka evolučně výhodnější než autoritářství. Beneš popisuje jeden z hlavních rozdílů mezi demokracií a feudálním, absolutistickým nebo – chceme-li autoritářským – režimem slovy, že v nedemokratických a nesvobodných režimech „*nebylo svobody myšlení a vědění. Filosofie a věda splývaly s theologií.*“⁶⁸ Podobně argumentuje i Fukuyama: Autoritářské režimy dokáží být krátkodobě efektivnější, protože centralizují moc a jsou schopni okamžité mobilizace zdrojů a rychlých rozhodnutí. Dlouhodobě ale takový režim vede k úpadku, protože je založen na všeprostopující iracionalitě, na víře v rozumem neopodstatněné společenské uspořádání, v nekritizovatelného vůdce (resp. panovníka) nebo stranu (resp. šlechtu či klér), protože často značně omezuje sociální mobilitu, protože celý systém začne postupně degenerovat klientelismem, který brání uplatňování talentů, a korupcí, na něž se však pro absenci svobody slova není možné ani upozornovat, natož je řešit. Především ale takový systém povede k veděcko-technickému zaostávání, jelikož samotná věda je bytostně založena na svobodě slova a racionalitě, v autoritářských režimech absentujících. Fukuyama je přesvědčen, že svoboda a demokracie jsou pouhým převedením nejzákladnějších zásad vědecké metody (především svobody bádání) do společenského vývoje, jejichž popření znamená jednoduše konkurenční nevýhodu. „*Moderní přírodověda propůjčuje rozhodující vojenskou převahu těm společnostem, které vyvíjejí, produkují a uplatňují technologii nejefektivněji, a tato relativní výhoda narůstá se zrychlováním tempa technologické změny. [...] Možnost války představuje velkou pobídku k racionalizaci společností a k vytváření jednotlivých společenských struktur napříč kulturami. Každý stát, který doufá v udržení politické autonomie, je nucen přijmout technologii svých nepřátel a rivalů. Kromě toho však hrozba války nutí státy k restrukturalizaci společenských systémů způsobem, který co nejúčinněji povede k produkci a rozšiřování technologii.*“⁶⁹ Mnozí autoritáři jsou pravděpodobně očarováni vizí mnohých sci-

⁶⁷ Je pak zajímavé Shapirovo vysvětlení, proč Locka považuje navzdory obecně vžitému názoru mnohem více za teoretika demokracie než liberalismu, dokonce jej označuje za „*otce moderní demokracie*“. Srov. SHAPIRO, Ian. *Skutečný svět demokratické teorie*. Praha: Karolinum, 2012. Politeia. ISBN 978-80-246-1999-6; s. 64 – 75.

⁶⁸ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 11.

⁶⁹ FUKUYAMA, Francis. *Konec dějin a poslední člověk*; s. 87.

fi filmů s „bizarní směsicí starých sociálních forem a moderní technologie, například když císaři a vévodové létají meziplanetárními soustavami v kosmických lodích. Je-li však náš předpoklad o vzájemném vztahu moderní přírodovědy a moderního společenského uspořádání správný, pak by takový scénář dlouho nepřežil,“⁷⁰ píše Fukuyama a dodává, že rozvinutá technologie je jednoduše podmíněna přijmutím vědeckých zásad, „což by vedlo také ke znovuzrození řady aspektů moderního racionálního společenského světa.“⁷¹

Beneš přišel se stejnými argumenty jako o několik generací dříve než Fukuyama, když popisoval dlouhodobou neschopnost fašistických zřízení spravovat stát a hospodářství, protože „diktatury používaly na poli hospodářském i finančním – na rozdíl od států demokratických – method a prostředků, které je doháněly buď k nevyhnutelnému finančnímu pádu nebo ke stále nové a opakující se násilné a vyčerpávající sociální a hospodářské revoluci. Diktatury musily následkem toho systematicky a postupně snižovat svou životní úroveň, obyvatelstvo chudlo, strádalo a bude strádati do budoucna ještě po dlouhou dobu.“⁷² Právě tato myšlenka inspirovala Beneše k tezi o vědě, jakožto podstatě demokracie, a naopak teologii, jakožto podstatě autoritářství, která jej mimo jiné vedla k závěru, že demokratizace „je nezvratný zákon dnešní společnosti“.⁷³

⁷⁰ Tamtéž; s. 95.

⁷¹ Tamtéž; s. 95.

⁷² BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 200.

⁷³ BENEŠ, Edvard. *Nesnáze demokracie*; s. 42.

1.3 Budoucnost demokracie v socialismu? Humanitní demokracie, lidová demokracie?

Edvard Beneše předpověděl evolučně vyšší stupně demokracie; je proto logické, že se pokusil konkretizaci takové myšlenky. Pravděpodobně neměl zájem na barvitějším kreslení utopických zítřků, spokojil se s vytyčením směru, jakým vývoj půjde, a to zjevně tím způsobem, že zhodnotil nedostatky stavu soudobé demokracie a aplikoval na něj trend minulosti. Jako nejpodstatnější trend evidentně považoval vývoj socialistických hnutí a stran, a tak předpovídal silnou inklinaci světa po druhé světové válce k levicovým idejím. To konečně v jeho očích odpovídalo naplňování oné „hry“ Prozřetelnosti, která vedla ke svobodě a především rovnosti.

Beneš byl přesvědčen, že sociální nerovnost a špatné fungování kapitalistického uspořádání byly jedním z hlavních důvodů druhé světové války, když se v reakci na ni vytvořily dvě extrémní alternativy nalevo i napravo. Obě slibovaly chudým masám zlepšení jejich situace a buržoazní uspořádání na takovou výzvu nebylo schopno reagovat. Podpora liberální demokracie v mnoha evropských státech (nejen v Německu a Itálii, ale i Polsku, Rakousku nebo Maďarsku, dokonce i třeba ve Francii) a naopak se začala obávat více než fašismu komunismu a jeho třídní revoluce. *„Bylo by tudíž velikou chybou nevidět ten katastrofální úspěch, jež protikomunistická propaganda nacismu a fašismu měla v kruzích západoevropské buržoasie; mnozí z jejích rozhodujících činitelů, soudíce, že mají volit mezi fašismem a sociální revolucí, byli prostě ochotni nechat padnouti měšťanskou demokracii a použít autoritativních režimů ke své záchraně.“*⁷⁴ V tomto nese svoji neoddiskutovatelnou vinu za pád demokracie sama buržoazie. Byť byl strach středních měšťanských a vyšších vrstev z revoluce přirozený a pochopitelný, byl zároveň *„jen jasným projevem neschopnosti buržoazní demokracie překonávat komunism rozumnou, cílevědomou a statečnou politikou hospodářskou, sociální a kulturní“*,⁷⁵ což mělo katastrofické následky. *„Nebylo zejména dost silných, osvícených, vzdělaných a odvážných vůdců demokratických,“*⁷⁶ popisuje předválečný prezident, dlouholetý ministr, poslanec a místopředseda i předseda Společnosti národů a člen Rady SN. Podpora fašismu buržoazní třídou přitom nedávala smysl, protože se nemohla udržet ani v autoritativních režimech, jež *„socialisovaly (německý nacionalsocialism byl jistého druhu socialismem, a italský fašism je velmi blízký revolučnímu syndikalismu), stejně*

⁷⁴ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 90.

⁷⁵ Tamtéž, s. 91.

⁷⁶ Tamtéž.

*jako sovětský komunismus*⁷⁷. Druhá světová válka tak byla přímým následkem neschopnosti západních demokracií postavit se sociálním a ekonomickým výzvám meziválečného období, protože se nevydaly cestou „odvážného sociálního pokroku a cílevědomého sociálního vývoje k demokracii sociální a hospodářské“⁷⁸, kterou by zlikvidovaly náklonnost obyvatel k fašismu i komunismu.

Beneš se proto snažil o poválečné překonání tzv. buržoazní demokracie, na níž viděl mnoho chyb, a kterou – podobně jako komunisté – vsutku viděl jen jako přechodné stádium, které je ve světě po druhé světové válce již pouhým *anachronismem*⁷⁹, a tak je nevyhnutelné pracovat na jeho překonání. Po druhé světové válce pak podle něj nastala doba, kdy je možné, ba nutné zavést mnohé reformy, jimiž „jistě se přiblížíme [...] k tomu, čemu se říká *hospodářská společnost beztrždní*“.⁸⁰ Takovými reformami se státy posunou na vyšší formu demokracie, již nazýval různě: *politická, humanitní, sociální a hospodářská*⁸¹, ba dokonce i *lidovou*⁸². Tato terminologie je podstatná: užívání sousloví *lidová demokracie* totiž svědčí o působení komunistické propagandy na prezidentovu osobu (a ovšem též na velkou část společnosti, která nahrávala komunistickému boji už bezděčným přebíráním jeho slovníku). *Lidová demokracie* je z jazykového hlediska stylistická chyba, zvaná pleonasmus. Demokracie znamená vláda lidu, lidovláda. *Lidová demokracie* tedy znamená *lidová lidovláda*; *lidová demokracie* je proto termínem značně podezřelým, hodným spíše politických šarlatánů. Historik, ale též literární kritik Václav Černý o tomto patvaru jasně píše: „*lidová demokracie není demokracie*“.⁸³ Že i Edvard Beneš od konce druhé světové války užíval tohoto podivného spojení, jen prohlubuje pochyby o jeho soudnosti, charakteru nebo síle vůle v tomto období silného tlaku na jeho osobu.

Beneš v takovém pokroku k vyšším formám demokracie nevěřil na revoluce jako komunisté. Naopak je přesvědčen, že k takovému stavu je možno dojít „*bez katastrof a násilností, dohodou a spoluprací*“⁸⁴, povlovným vývojem, evolucí místo revoluce: „*politická demokracie musí se po této válce soustavně a důsledně vyvinout a přerodit v tak zvanou*

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ Tamtéž.

⁷⁹ Srov. BENEŠ, Edvard. *Přednášky na Univerzitě Karlově 1913-1948*; s. 87 – 88.

⁸⁰ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 272.

⁸¹ Srov. tamtéž, s. 341.

⁸² BENEŠ, Edvard a Milan HAUNER. *Paměti*. III. díl, Dokumenty. Praha: Academia, 2007. Historie. ISBN 978-80-200-1529-7; s. 592.

⁸³ ČERNÝ, Václav. *Vývoj a zločiny panslavismu*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995. Knihovna Střední Evropy. ISBN 80-85241-89-7; s. 135.

⁸⁴ BENEŠ, Edvard. *Paměti*. Část II., sv. 1, Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství; s. 429.

demokracii sociální a hospodářskou“.⁸⁵

Takové tendence konečně již v rozvinutých zemích pozoroval. Už válka samotná přinesla západním demokraciím ve všeobecném zchudnutí, které „*samo automaticky vytvoří značné sociální vyrovnání mezi jednotlivými třídami všech evropských a jiných národů*“.⁸⁶ K tomu se postupně přidávají sociální a hospodářské reformy. Beneš popisuje, že ani vlastnictví již není neomezené ani v „buržoazních“ demokraciích; i zde se buduje silný veřejný sektor – Beneš psal o *státním, městském nebo zveřejněném kapitalismu*.⁸⁷

Beneš jako hlavní agendu politiků v poválečných letech určil znárodňování. Půda podle něj měla být přerozdělena a zákon měl určit maximální rozlohu půdy, jež může přináležet jednomu člověku, aby se zabránilo jejímu hromadění a spekulování s ní.⁸⁸ Ve finančnictví Beneš očekával také velké změny – zejména monetární. Měna přestane být kryta zlatem. „*Banky se stanou institucemi veřejnými, všeobecně prospěšnými, ne jak tomu je v dnešní formě – kapitalisticky spekulujícími a podnikajícími. [...] Půjde především o to vytvářet pro budoucnost takové poměry a okolnosti, za nichž by nevznikaly nespravedlivé bezpracovní důchody*“.⁸⁹ Naproti tomu v nové poválečné demokracii počítal se zavedením práva na práci (a též pracovní povinností).⁹⁰ Fascinovalo jej též zavádění „*vědeckého hospodářského plánování*“⁹¹. Mnohé velké podniky a veřejné služby podle Beneše měly být zestátněny a jejich zisk měl plynout do kasy státu. Beneš tak s uspokojením konstatoval, že západní „buržoazní“ demokracie se tak socializují – i když v každé zemi je tomu na jiném stupni.⁹² Jako již silné sociální inženýrství pak lze považovat Benešovy plány na zavedení práva na práci – a též pracovní povinnosti⁹³ a především státní dohled, aby „*poměr obyvatelstva pracujícího na půdě a pracujícího v průmyslu zůstal na určitém komplexu teritoriálním stále vyrovnáván a ve vzájemném trvalém poměru*“.⁹⁴

Beneš své socialistické přesvědčení zdůvodňoval vírou v ideály individualismu. Jedinec mu byl nejvyšší metou. „*Demokracie mu znamená uznání zásady, že každá lidská bytost jest*

⁸⁵ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 213.

⁸⁶ Tamtéž, s. 267.

⁸⁷ Srov. tamtéž, 1946, s. 255.

⁸⁸ Srov. tamtéž, 1946, s. 271.

⁸⁹ Tamtéž, s. 291.

⁹⁰ Srov. tamtéž, s. 267 – 273.

⁹¹ BENEŠ, Edvard. *Paměti*. Část II., sv. 1, Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství; s. 429.

⁹² Srov. BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*. 4. (3. české) vyd. Praha: Čin, 1946, s. 254 – 255.

⁹³ Srov. tamtéž, s. 267 – 273.

⁹⁴ Tamtéž, 1946, s. 271 – 272.

svým osudovým určením cílem sama v sobě,⁹⁵ vysvětluje František Hník. To byly jeho motivace, když vzýval ke všem těmto opatřením. Je pak otázkou, zda si uvědomoval, že právě většina takových kroků je ve skutečnosti ryze kolektivistická a silně porušuje zásady individualismu – a byť by její úmysl byl individuu pomoci, zasahuje do jeho svobod.

Beneš se pak dostal až k silně radikálním závěrům: „*Především to znamená, že hospodářský systém klasického liberalismu a kapitalismu je pokládán i demokratiemi za přežitý – v tom se se sovětským socialismem demokracie tohoto druhu shodují.*“⁹⁶ I tyto demokracie míří ke znárodnování výrobních prostředků a přerozdělení jich nebo jejich výdělků, když výroba a distribuce statků bude „*nahrazena vědeckým hospodářským plánováním (regulováním a stabilizováním cen a mezd!), které je jedním z podstatných součástí každého socialistického systému.*“⁹⁷ Beneš psal o postupu k socialistickému kolektivismu jako o věci samozřejmé a neoddiskutovatelné: „*Socializační proces společenský je dnes v celém světě ve všech moderních demokraciích i dnešních jejich formách na postupu! [...] Vědecké hospodářské plánování je už přijímáno všeobecně.*“⁹⁸

To samozřejmě nebyla pravda. Beneš se nemýlil při konstatování zjevné skutečnosti, že naprostá většina západních demokracií opravdu do svého sociálního systému integrovala mnohé prvky, za něž bojovala socialistická hnutí. Avšak tvrdit, že se demokracie napříč světem vzdávají kapitalismu i liberalismu a všeobecně namísto něj přijímají alternativu hospodářského plánování, bylo tvrzení mylné, ničím nepodložené a už pro autoritu svého autora značně dezinformační a manipulativní (ať už úmyslně, či neúmyslně), a proto nebezpečné. Ve skutečnosti ani v jedné z moderních demokracií centrálně plánovaná ekonomika nezakořenila. Naopak, Robert Dahl upozorňuje, že všude, kde se státy pokusily kapitalismus nahradit centrálním plánováním, byla demokracie zničena anebo jí bylo zabráněno.⁹⁹ To potvrzuje i československý příklad, který se vydal Benešovou cestou.

Jsem však přesvědčen, že existuje vysvětlení Benešova omylu v prognóze cesty západních demokracií (i demokracie obecně) vstříc kolektivistickým opatřením: zásadní chyba tkvěla pravděpodobně v analýze stávajícího stavu. Beneš tuto analýzu i prognózu o „socialistické“ demokracii podával především v knihách *Demokracie dnes a zítra* a ve druhém díle svých *Pamětí*. První zmíněná kniha byla sepsána a vyšla ještě za druhé světové

⁹⁵ HNÍK, František M. *Edvard Beneš: filosof demokracie*; s. 12.

⁹⁶ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*. 4. (3. české) vyd. Praha: Čin, 1946, s. 256.

⁹⁷ Tamtéž, s. 256.

⁹⁸ BENEŠ, Edvard. *Paměti*. Část II., sv. 1, Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství; s. 428.

⁹⁹ Srov. Dahl, Robert A., *O demokracii*; s. 57.

války, druhá pak vznikla z velké části za druhé světové války též a závěry i kapitoly, jež autor sepsal po válce, byly jistě zásadně ovlivněny posíleným levicovým diskursem československé společnosti. Beneš byl v exilu vskutku svědkem mocného znárodňování průmyslu „buržoazních“ demokracií, avšak to se dělo ze zcela jiných důvodů než znárodňování v zemích pozdějšího socialistického bloku. V západních demokraciích se znárodňoval zvláště těžký průmysl nikoliv pro ideje socialismu, jako je omezení buržoazie a zabránění vykořisťování dělníků, ale čistě pro válečné potřeby: jinak bytostně kapitalistické státy (ať už to byla Velká Británie nebo třeba USA) znárodňovaly a uchylovaly se k centrálnímu plánování, protože to vyžadovala válka – to celé ovšem pouze dočasně. Sám Beneš tento *dočasný* postup znal, dokonce jej popisoval ve svých knihách: „*Válka vyžaduje okamžité řešení a náhlé rozhodnutí: vedení boje nemůže čekat na demokratickou diskusi.*“¹⁰⁰ V době války je třeba „*dáti moci výkonné výjimečná práva a omeziti řadu demokratických svobod*“¹⁰¹; omezit třeba práva hospodářská a znárodnit strategicky klíčová odvětví. Vysvětlení Benešovy mylky je tedy pravděpodobně takové, že si spletl západní znárodňování válečné za socialistickou kolektivizaci. Mezi nimi je však zásadní rozdíl: první je výjimečné a dočasné, druhé trvalé. Když pak po válce levicové strany ve Francii a Británii opravdu uspěly s programem s nezanedbatelnými plány na parciální znárodňování, zdaleka však ne v takové míře, aby mohly tamní systémy přetvořit na opravdovou centrálně řízenou ekonomiku, chápal je Beneš jako potvrzení své teze.

Celý Benešův koncept *sociální demokracie* byl pak od samé své podstaty vadný. Jeho cílem bylo zlikvidovat kapitalismus, protože je původcem mnoha nerovností mezi lidmi, a tak překážkou k vyšší formě demokracie. Neuvědomil si však, že je to právě jev kapitalismu, který kromě jiných faktorů činí nepřekonatelnou hráz mezi demokracií ideální a reálnou. O tomto paradoxu demokracie a kapitalismu psal Robert Dahl. Podle něj kapitalismus (resp. svobodný trh) byl podmínkou rozvoje demokracie a zároveň její existence. Dahl si je pochopitelně také vědom všech negativních vlivů volného trhu na ekonomickou nerovnost (jež se posléze projeví v sociální nerovnosti, ale i třeba rozdílu v politickém vlivu jedinců), jež zdůrazňuje Beneš, s nímž souhlasí, že právě kvůli takovým projevům kapitalismus zabraňuje rozvoji dokonalé demokracie. V terminologii Roberta Dahla bychom řekli, že kapitalismus je podmínkou *polyarchie*, ale brání rozvoji v *demokracii*.¹⁰² Snad právě z neuvědomění si tohoto paradoxu vyrostl omyl Edvarda Beneše i mnohých radikálních socialistů a komunistů, když

¹⁰⁰ BENEŠ, Edvard. *Nesnáze demokracie*. Praha: Svaz národního osvobození, 1924; s. 25.

¹⁰¹ Tamtéž; s. 39.

¹⁰² Srov. Dahl, Robert A., *O demokracii*; s. 149 – 159.

ve snaze o vytvoření podmínek pro demokracii ideální zničili podmínky pro demokracii reálnou (*polyarchii*). Můžeme si to snad vysvětlit i tím, že Edvard Beneš byl především sociologem, nikoliv však ekonomem, a tak bral zřetel především na sociologické jevy, zdaleka tolik však neporozuměl hospodářským zákonitostem a jejich zpětnému působení na společnost (pokud se vůbec dá sociologie a ekonomie oddělit). Potvrzení této domněnky bychom mohli nalézt i v komentáři Zbyňka Zemana, že Beneš prokazoval „*neznalost skutečného fungování ekonomiky i svoji náklonnost k využívání hospodářství k politickým účelům*“.¹⁰³

1.4 Mezinárodní demokracie v pojetí Edvarda Beneše

Demokratickou zásadou je antimilitarismus, nikoliv však pacifismus.¹⁰⁴ Beneš plně uznával legitimitu obranného násilí. Stejně jako má právo se bránit napadený člověk, má takové právo i stát. „*Válka, násilí, revoluce je oprávněná a spravedlivá – a nejen to, naopak daleko více: je povinností každého tehdy, sahá-li se opravdu na duševní i hmotnou kulturu jeho národa.*“¹⁰⁵ Podle Beneše by pak měla mezi demokratickými státy platit mnohá pravidla stejně, jako u nich platí mezi jedinci. Základním principem má být zásada, že stejně jako je netolerovatelné zasahování do práv jedince, musí být zapovězeno „*sahat tedy na projevy života národních individualit je stejně hříšné a ničemné, jako sahat na život kteréhokoli jedince.*“¹⁰⁶

Demokratické státy se tedy mají zasazovat o zavedení demokratických pravidel i na mezinárodní úrovni. Hlavní zásadou pak má být princip, že než se přistoupí k násilí, je třeba prvně hledat jiné možné cesty. Beneš proto namísto vyhrožování, válek, blokad a dalších násilných a silových řešení sporů podporoval mezinárodní jednání a arbitráže podle předem domluvených pravidel, která budou garantovat mezinárodní instituce, v nichž by jednotlivé státy měly možnost diskutovat, projednávat sporné otázky a jež by zároveň disponovaly výkonnými, soudními a třeba i legislativními orgány. První opravdu významnou institucí

¹⁰³ ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 2009. ISBN 978-80-204-2062-6; s. 275.

¹⁰⁴ Beneš tomuto tématu zasvětil kapitolu v knize *Demokratická armáda, pacifismus a zahraniční politika*. Dochází zde k mnoha logickým, samozřejmým, ale někdy i originálním závěrům. Nejvíce však udiví jeho naprostá záměna pojmů *antimilitarismus* a *pacifismus*. Jeho definice obou pojmů je vlastně správná, jen přesně opačná. Srov. BENEŠ, Edvard. *Demokratická armáda, pacifismus a zahraniční politika*. V Praze: Orbis, 1932. Časové otázky; s. 42 – 60.

¹⁰⁵ ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*; s. 275.

¹⁰⁶ BENEŠ, Edvard. *Přednášky na Univerzitě Karlově 1913-1948*; s. 16.

těchto idejí byl ještě před první světovou válkou Mezinárodní soudní dvůr v Haagu a v meziválečném období navíc ještě Společnost národů, již Beneš pomáhal zakládat a jejímž byl místopředsedou i předsedou a členem Rady.¹⁰⁷

Historie ukázala, že Společnost národů v dosahování svých cílů zvláště ve 30. letech zcela selhala, když nebyla s to zabránit pádu evropských demokracií – avšak to ony demokracie byly oporou Společnosti národů, a tak její slabost znamenala slabost samotných meziválečných demokracií. Beneš jim slabost vyčítal, na druhé straně však věděl, že i slabost byla zapříčiněna skutečností, že doba ještě nebyla dostatečně zralá a že mladé minoritní demokracie v majoritně nedemokratickém světě měly mimořádně těžkou pozici: „*Společnost národů je výrazem demokratisace Evropy a světa po válce světové a proto je pravda, že dnešní Společnost národů mohla existovat a morálně fungovat jen ve světě demokratickém.*“¹⁰⁸ Avšak i přes svůj neúspěch byla Společnost národů pro dějiny demokracie velice přínosná – už pro svoji ideu. „*Mně jde o to, čím Pakt Společnosti národů byl všeobecně, politicky a mravně, čeho byl výrazem, jaké filosofie a politiky byl nositelem a jak vedl ke všeobecné demokratisaci světa za války a po válce,*“¹⁰⁹ napsal Beneš. Hlavním smyslem Společnosti národů (a následně OSN) bylo převedení zásad lidství i na mezinárodní úroveň. Bylo by nelogické, pokud by lidé uznávali hodnotu života a svobodu svých bližních uvnitř jednoho státu nebo národa, ale nikoliv lidí státu nebo národa druhého, pokud by se národ choval demokraticky sám k sobě, ale ne k národům druhým: „*lidé a tudíž i národy jsou si rovní; sociální třídy nemohou žít jedna na úkor druhých; stejně národy a státy, jsouce si mravně a pevně rovní, nesmějí žít a jednati tak, aby jeden byl nástrojem cílů druhého.*“¹¹⁰ I pro národy platí hlavní demokratická zásada rovnosti; skvěle to vystihuje František Hník, když píše, že Beneš odpoutává ideální, ale platnou *rovnocennost* od nemožnosti *rovnomocnosti* národů.¹¹¹

S mezinárodními institucemi se tak otevírá cesta na uskutečnění velkých Masarykových myšlenek o smyslu češství, na něž Beneš navazoval. Smyslem českého národa podle nich bylo aktivní zapojení se do světových dějin. Že se má český národ chopit aktivní úlohy při utváření a směřování světa. Národní uvědomění a následné osvobození mnohých národů na konci první světové války, jmenování zásady práva národů na sebeurčení

¹⁰⁷ Srov. Edvard Beneš. *Vláda ČR* [online]. [cit. 2018-04-02]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/rejstrik-predsedu-vlad/edvard-benes-430/>

¹⁰⁸ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, 1946, s. 112.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 113.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 119 – 120.

¹¹¹ Srov. HNÍK, František M. *Edvard Beneš: filosof demokracie*; s. 12.

prezidentem Wilsonem, snaha o vybudování mezinárodní demokracie pod patronací Společnosti národů, to vše bylo velkým krokem kupředu, který českému národu takovou úlohu umožňoval. Přijetím Wilsonových bodů mezinárodním společenstvím je tedy obrovským pokrokem, ale v řádném případě ne konečným cílem; jen poskočením na další – byť vyšší – stupeň vývoje, kterému podle zákonů vývoje následně mají a musí následovat další kroky. *„Moderní dějiny jsou stále více a více dějinami světa a nikoli jen dějinami jednotlivých národů. Svět se nejen dle Palackého stále více a více ‚koncentruje‘, svět se skutečně stává jednou velikou jednotkou a celkem.“*¹¹²

Rovnost všech lidí a národů, všeobecná úcta jedinců všech tříd je podle Beneše ušlechtilá myšlenka, avšak i stav rovnosti národů je podle Beneše jen dalším z nekonečného množství přechodných stavů na cestě k dokonalé demokracii. I zde platí, že nejvyšším ideálem je vedle Boha lidstvo a lidství. Národ je mu cennou hodnotou, stejně jako pro dělníka je hodnotou jeho třída, pro jejíž dobro se má zasazovat jako vlastenec za zájmy národa, avšak i třída i národ jsou jen podřády lidstva – a tak jsou vedle lidstva i podřadné. Proto není nijak obhajitelné zastávat zájmy národa, třídy nebo jakékoliv jiné výseče společnosti v situacích, kdy se její zájmy střetávají se zájmy lidství a lidstva jako celku, jehož dobro je podle Beneše konečným cílem, popisuje Benešovu taxonomii František Hník.¹¹³

I proto, když vznikl slavný koncept *Pan-Evropa* vizionáře Coudenhove-Kalergiho, byl to právě Beneš, kdo k jeho knižnímu programu v českém překladu roku 1926 sepsal předmluvu s posláním: *„Nová zahraniční politika poválečná liší se od politiky staré tím, že [...] odhaduje správněji vztahy státu k okolí a jeho místo ve světě, že přestává být egocentrickou a absolutistickou, by se stávala demokratickou a mezinárodní.“*¹¹⁴

Benešovy názory se v tomto tématu se však na časem poněkud proměnily; zvláštní roli v této změně sehrála druhá světová válka a Benešovo okouzlení Sovětským svazem, které si posléze popíšeme. Na konci druhé světové války vydal knihu *Úvahy o slovanství*, jejíž mnohé pasáže mohou posloužit jako ukázka této proměny. Jedním z hlavních poselství knihy je výzva slovanským národům po sblížení se a co nejtěsnější integraci po konci druhé světové války. Beneš bere v potaz skutečnost, že podobná integrace je skloňovaná i (možná především) v souvislosti se západoevropskými státy: *„Mluvívá se o Spojených státech evropských nebo*

¹¹² BENEŠ, Edvard. *Přednášky na Univerzitě Karlově 1913-1948*; s. 87.

¹¹³ HNÍK, František M. *Edvard Beneš: filosof demokracie*; s. 61.

¹¹⁴ COUDENHOVE-KALERGI, Richard Nicolaus von a Edvard BENEŠ. *Pan-Evropa*. Přeložil Olga LAURINOVÁ. Praha: Otakar Štorch-Marien, 1926; s. 1.

Evropské federální unii,¹¹⁵ a proto dává jasně najevo, že taková slovanská integrace by v žádném případě nebyla ideologicky nebo dokonce etnicky namířena proti takovému projektu. „*Obojí by tu mohlo jít souběžně.*“¹¹⁶ Naskýtá se však otázka, proč Beneš raději nechtěl, aby se Československo zapojilo do evropské (tedy především západoevropské) integrace, která by jistě mohla přijmout i ostatní slovanské národy; Tomáš Masaryk by takovou možnost jistě upřednostňoval. Z celé Benešovy knihy však vyplývá, že její autor nevěřil v dohlednou proměnu Německa v mírumilovnou zemi, nadšenou pro celoevropskou spolupráci, a tak bylo nutné hledat spojenectví především na východě. To byl s přihlédnutím k podobě německé společnosti roku 1944 rozhodně pádný argument: myšlenka na skutečné založení nějaké unie se západoevropskými demokraciemi, když mezi nimi a Československem leží nedůvěryhodné Německo (a v podobném stavu zjevně i Rakousko) byla jistě jen těžko k uvěření.

Pokud by se Beneš zastavil pouze u tohoto argumentu, bylo by možno jen stěžít namítnout vážnějším protiargumentem. Další souvislosti Benešova plánu jsou však pochybnější. Kniha totiž nepojednává primárně o německém klínu mezi západní Evropou a ČSR, ale o slovanské vzájemnosti – a zde se Beneš dostává na velice tenký led. Celá práce velice fundovaně pojednává o staletých snahách bojů slovanských národů za osvobození se a jejich snahách o vzájemnou spolupráci, avšak ve finále Beneš přichází s mnohdy velmi pochybnými závěry o poutech, které slovanské národy kulturně svazují. Beneš dokonce považuje Sloany mezi sebou za bližší, než si jsou třeba románské národy „*a jistě rovnající se dnešní příbuznosti mezi národy skandinávskými (Švédy, Nory, Dány).*“¹¹⁷ Zarážející a již nepochybně odporující Benešovým dřívějším názorům o lidské rovnosti nehledě na národnost pak je jeho tvrzení, že ač i slovanské národy mají spolupracovat s národy románskými nebo germánskými, rozhodně by měl „*každý příslušník slovanského národa dávat v kterémkoliv styku hospodářském přednost zase národu a státu slovanskému.*“¹¹⁸ Pokud tedy Beneš ve 20. letech tvrdil, že všechny národy jsou si rovny, pak zde k němu přidává orwellovský dovětek: *ale některé jsou si rovnější.*

Takové závěry mohou překvapovat zvláště toho, kdo je seznámen s postoji Edvarda Beneše před druhou světovou válkou. Rozpor mezi Benešem před Mnichovem a po

¹¹⁵ BENEŠ, Edvard. *Úvahy o slovanství: hlavní problémy slovanské politiky*. London: Lincolns-Prager, 1944; s. 295.

¹¹⁶ Tamtéž.

¹¹⁷ Tamtéž; s. 284.

¹¹⁸ Tamtéž; s. 290.

Mnichovu v tomto tématu pak pravděpodobně nejlépe ukazuje záznam jeho přednášky *Slované a Evropa*, pronesené na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy z 21. ledna 1921, v níž vysvětloval kulturní zaostalost slovanských národů jejich vzdáleností od Západu. Beneš v přednášce dochází k závěru, že základ západní kultury položily národy románské, od nichž je převzaly civilizačně již o něco zaostalejší národy germánské – a teprve Germáni je až s půltisíciletým zpožděním zprostředkovaly Slovanům. Je tedy logické, že kulturní zaostávání bylo podmíněno vzdáleností od epicentra kulturního rozvoje.¹¹⁹

To podle (předmnichovského) Beneše souvisí i se vztahem Slovanů k demokracii. Velice charakteristický posun Benešových názorů na slovanství je možno demonstrovat na dvou citátech o vztahu Slovanů a demokracie. V *Úvahách o slovanství* z roku 1944 Beneš v mnohých tvrzeních vycházel spíše z tužeb (a snad sovětské propagandy) než z faktů, třeba když popisoval slovanskou povahu, která je podle něj ryze demokratická: „*Všechny slovanské národy jsou ve své povaze velmi demokratické a mají svou přirozenou povahou silnější sklony egalitářské nežli všechny národy evropské.*“¹²⁰ Naproti tomu roku 1921 ve zmiňované přednášce (v citelném protikladu k nekritickou idealizací předchozího citátu snad až příliš tvrdě a rozhodně s notnou dávkou generalizace) tvrdil, že ona *demokratičnost* Slovanů je ve skutečnosti spíše jen rovnost podrobených mužů v jejich bídě a že mentalita Slovanů nemá s principy moderní demokracie vyjma smyslu pro rovnost v chudobě mnoho společného, protože vychází z poslušnosti v autoritářství a práva silnějšího: „*V hloubi jejich duše a srdce shledáváme se [u Slovanů] s formami demokratismu prostého, venkovského, patriarchálního, s jistým zabarvením mystickým a náboženským, žádajícího rovnost a bratrství ve smyslu prvního křesťanství. A na druhé straně jako reakce proti tomuto instinktivnímu demokratismu sklon k brutálnímu a bezohlednému absolutismu a autoritářství, rozumová nevyrovnanost, citové vybočování z extrému do extrému. To vše bývá zdrojem velkých bojů a poskytuje obraz nesvornosti a rozbrojů. Je to rys povahy, který se nutně vyvinul působením geografických, politických a sociálních poměrů, v nichž národy ty žily, a který jako circulus života byl zároveň hlavní spolupříčinou a spolunásledkem dlouhé poroby slovanských národů.*“¹²¹

Beneš pak v přednášce osvětlil, kterak pokrok přicházel v naprosté většině případů ze Západu, přičemž vyjmenovává, jaký kulturní náskok (až staletí) poté měli a mají Čechové¹²² a

¹¹⁹ Srov. BENEŠ, Edvard. *Přednášky na Univerzitě Karlově 1913-1948*; s. 53 – 63.

¹²⁰ BENEŠ, Edvard. *Úvahy o slovanství: hlavní problémy slovanské politiky*; s. 253 – 254.

¹²¹ BENEŠ, Edvard. *Přednášky na Univerzitě Karlově 1913-1948*; s. 54.

¹²² Beneš mluvil o Českoslovácích. V souvislosti s prvorepublikovou ideou čechoslovakismu to snad bylo pochopitelné, ovšem hovořit o Českoslovácích v 9. století, jak to činil Beneš, nepovažuji za správné.

částečně jižní Slované od středověku oproti Slovanům ostatním, zvláště východním. K tomu všemu pak dodává (resp. z toho všeho vyvozuje), že Čechové nemají s ostatními Slovany, zvláště východními, v podstatě žádné vztahy: „*Rusové nás vůbec velmi málo znali a znají a měli také velmi malý zájem o nás.*“¹²³ Beneš proto přednášku zakončil sdělením: „*Proto také tvrdím, že naše národní kultura náleží více do sfér kultur západoevropských nežli kultury ostatních Slovanů.*“¹²⁴

Vidíme tedy, že Benešovy názory nebo možná spíše vzorce myšlení prošly zásadní proměnou; ta se však netýkala jen jeho vztahu ke slovanství, ale – zdá se – celého Benešova světónázoru, zvláště pak zahraničněpolitického. V další podkapitole si tuto změnu popíšeme blíže. Zjistíme, že zásadní událostí, která iniciovala tuto proměnu, byly především události tzv. mnichovských dní a poté Benešova návštěva Moskvy roku 1943.

1.5 Životní omyl prezidenta Beneše

Beneš byl stoupencem myšlenky, již se později začalo říkat *teorie konvergence* a podle níž dějinný vývoj vede a povede ke sblížení západních kapitalistických demokracií a sovětského komunismu, takže vznikne jakási třetí – dle Beneše správná – cesta. Kapitalistické země podle Beneše budou přijímat stále více socialistických zásad a naopak komunistický režim „*musí se vyvíjet ,napravo‘*“¹²⁵ implementací čím dál více principů kapitalismu, některých prvků volného trhu a demokracie do svého systému.¹²⁶ Přitom budou obě strany rozvíjet své spojení, které započali společným bojem proti nacismu. Podle Beneše ani Západ, ani Východ neměl v úmyslu začínat v novém nepřátelství, protože si vycházejí vstříc. Tomuto vývoji měla jít napřed i Československá republika, ze které chtěl Beneš učinit jakéhosi mediátora obou vysněných spojeneckých bloků. Konečně už proto, že země uprostřed Evropy potřebuje spojence na všech stranách. „*Nestačí jen jedna velmoc. Projednávám všechny československé otázky se Sověty, Brity i Američany,*“¹²⁷ pověděl v květnu 1944.

¹²³ BENEŠ, Edvard. *Přednášky na Univerzitě Karlově 1913-1948*; s. 58.

¹²⁴ Tamtéž; s. 63.

¹²⁵ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 262.

¹²⁶ Srov. BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*; s. 247 – 273. Nebo BENEŠ, Edvard. *Paměti*. Část II., sv. 1, Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství; s. 415 – 430.

¹²⁷ MACKENZIE, Compton. *Dr Beneš*; s. 433.

O své zahraničněpolitické orientaci během války i po ní Beneš napsal své *Paměti*, kde se můžeme dočíst o pozadí mnohých jeho nešťastných kroků, jež nejednou vyplývaly z tragického nepochopení situace. Jako charakteristické si můžeme uvést třeba tvrzení, že „*k Mnichovu a všem jeho katastrofálním evropským důsledkům mohlo dojít jen na základě rozporu a nepřátelství západní Evropy k Sovětskému svazu*“.¹²⁸ Z memoárů, ale i mnoha projevů a vzpomínek Benešových známých nebo kolegů (jak si ještě dále ukážeme) jasně vyplývá, že Benešovi unikaly mnohé souvislosti. V tomto případě třeba zcela zjevná skutečnost, že ono nepřátelství Západu bylo spíše obranné, zatímco nepřátelství primární pocházelo ze sovětské strany, která Západu neustále vyhrožovala svou nenávisťou propagandou světové revoluce a třídního boje. Sám Beneš na konci první světové války lobboval u spojeneckých vlád za vznik samostatného Československa i protikomunistickou rétorikou: „*Československý stát je předurčen k boji proti tomuto nebezpečnému hnutí a k tomu, aby vytvořil bariéru, jež západní Evropu uchrání před bolševismem*.“¹²⁹ Důvod, proč se bolševismu obávala velká část Evropy, tedy samozřejmě znal velice dobře a sám tohoto strachu využíval i ke svým (resp. československým) zájmům. Sám byl poslancem Národního shromáždění, když i na něj roku 1929 mířil Klement Gottwald svým známým projevem: „*Říkáte konečně, že jsme pod komandem Moskvy a že si tam chodíme pro rozum. [...] A my, my jsme stranou československého proletariátu a naším nejvyšším revolučním štábem je skutečně Moskva. A my se chodíme do Moskvy učit, víte co? My se od ruských bolševiků do Moskvy chodíme učit, jak vám zakroutit krk*.“¹³⁰ Beneš však takové skutečnosti od počátku druhé světové války pojednou jakoby nebral v potaz. Beneš po únoru 1948 litoval své důvěry v Sovětský svaz, i ve svém pozdním vystřízlivění však „*opakoval svůj oblíbený názor, že západní kapitalistické velmoci jsou vlastně stejně nedemokratické jako Sovětský svaz*“,¹³¹ píše historik a Benešův životopisec Zbyněk Zeman a dodává, že Beneš varoval, že poúnorová „*emigranti musí odolat vábení ‚kapitalistických reakcionářů‘ a nesmí se stát jejich nástroji*.“¹³²

¹²⁸ BENEŠ, Edvard. *Paměti*. Část II., sv. 1, Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství; s. 357.

¹²⁹ MARÈS, Antoine. *Edvard Beneš od slávy k propasti: drama mezi Hitlerem a Stalinem*; s. 84.

¹³⁰ *První parlamentní projev Klementa Gottwalda*. Komunistický svaz mládeže [online]. [cit. 2018-03-31].

Dostupné z: <http://www.ksm.cz/gottwald.pdf>

¹³¹ ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*; s. 393.

Bylo by přitom jistě zajímavé číst v Benešových knihách plnou argumenty podloženou kritiku Západu. Dodnes se spíše mlčí o amerických a britských koncentračních táborech v americko-filipínské válce a búrských válkách, o tyranii v západních koloniích, rasistické segregaci v USA a genocidě indiánů apod. Beneš však takovou kritiku nenabízí; jen přehlížení zločinů Sovětského svazu.

¹³² Tamtéž.

Jedna ze zásadních událostí, jež Beneše přivedla k takovému pohledu na svět, se odehrála v prosinci 1943, když letěl do Moskvy, aby s mocným impériem podepsal spojeneckou smlouvu. V té době byl již mimořádně zkušeným politikem se sedmnáctiletou kariérou ministra zahraničí, jako bývalý předseda Rady, Bezpečnostního výboru a Valného shromáždění Společnosti národů a dokonce jako a samozřejmě jako prezident Československa. „Bohatá zkušenost získaná v jednacích sálech konferencí a v předpokojích vlád Západní Evropy znamenitě připravila Beneše pro jednání s demokratickými státníky západního světa, ale byla takřka bezcenná při jednání se státníky a diplomaty Sovětského svazu,“¹³³ odhaluje jeden z podstatných prezidentových omylů jeho tajemník Eduard Táborský a upřesňuje, že Beneš odmítal uvěřit, že o něm Stalin stále uvažuje jako o *buržoazním státníkovi a třídním nepříteli*.¹³⁴ Beneš naopak věřil, že Sovětský svaz již překonal své černobílé vidění světa a vzdal se doktríny světové revoluce a třídního boje: Sovětský svaz podle Beneše měl „*pojednou nové úkoly, nové povinnosti a nové cíle, ne už jen revoluční a jen sovětské. Začal prostě užívat nových cest, nových method a nových prostředků politiky...*“¹³⁵ Popis SSSR v Benešových *Pamětech* pak působí zvláště naivním dojmem. Prezident se nechal dokonale vtáhnout do Stalinovy hry, když při prohlídkách výstavních továren a divadel Sovětského svazu uvěřil v řeči svého Všeživěda Všudybuda o sovětské prosperitě a směřování k dokonalé společnosti a nevzal na vědomí podstatu starého ruského triku Potěmkinových vesnic.¹³⁶ Stalin tehdy odhalil a využil Benešovu velkou slabinu: ješitnost. „*Vzdávali mu poctu a dělali vše pro to, aby měl pocit, že je významný,*“¹³⁷ popisuje Antoine Marès.

O úspěšném působení sovětské propagandy na Edvarda Beneše pak svědčí mnohé pasáže i dalších jeho děl, čímž se – pravděpodobně neúmyslně a v dobré vůli – stal pro svoji autoritu cennou prodlouženou rukou Sovětského svazu a jeho propagandy, což potvrzuje i Eduard Táborský.¹³⁸ Typickou ukázkou nalezneme třeba v pasáži o režimech nepřátelských demokracií v knize *Demokracie dnes a zítra*. Zde pokládá Beneš výklad demokrata-humanisty na téma, proč odmítá totalitní diktatury jedné strany, když pojednou začne obhajovat sovětský primariát komunistické strany: „*Této straně pak dává sovětsko-socialistický systém funkce zvláštní, poněkud jiné, nežli mají strany v demokracii, a funkci*

¹³³ TÁBORSKÝ, Eduard. *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*. Praha: Mladá fronta, 1993. Archiv. ISBN 80-204-0365-5; s. 26.

¹³⁴ Srov. tamtéž; s. 26 – 27.

¹³⁵ BENEŠ, Edvard. *Paměti*. Část II., sv. 1, Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství; s. 419 – 420.

¹³⁶ Srov. tamtéž, 1947; s. 394 – 400.

¹³⁷ MARÈS, Antoine. *Edvard Beneš od slávy k propasti: drama mezi Hitlerem a Stalinem*; s. 249.

¹³⁸ Srov. TÁBORSKÝ, Eduard. *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*; s. 38.

*kontroly a jistého druhu opozice – pokud ji připouští – snaží se vyjadřovat a provádět s pomocí institucí jiných.*¹³⁹ O pár řádků níže sice uznává, že v Sovětském svazu žádné opozice vskutku není a že ani případná instituce nemůže plnit kontrolní funkci strany, když je nesvobodná a podřízená vládě a straně, ale to omlouvá tvrzením (opět zřejmě zcela nekriticky převzatým ze sovětské propagandy), že se tato vada sama napraví „*po skončení přechodné periody diktatury*“.¹⁴⁰

Beneš byl jistě pro Stalina velice cenným trojským koněm mezi západními spojenci. Až k neuvěření se může zdát Benešův memoárový popis svých zahraničních jednání, v nichž přesvědčuje vrcholné politiky a vojevůdce západních mocností o důvěryhodnosti SSSR. Roku 1943 mluvil s Charlesem de Gaullem o Sovětském svazu jako o demokratické zemi bez jakýchkoliv přívlastků nebo vysvětlení, a to dokonce jako o demokracii rovné Francii.¹⁴¹ Ve stejném roce britskému ministru války Anthonymu Edenovi sdělil: „*co nám Sovětský svaz slibuje, přijímám jako opravdovou skutečnost a že podle své dosavadní zkušenosti nemám zatím vůbec příčiny jeho slovu nevěřit*“.¹⁴² Pozoruhodnou schopnost vskutku orwellovského *doublethinku* Beneš projevil při rozhovoru se Stalinem (a především ve vlastních vzpomínkách na tuto událost), v němž chválil blahosklonnost Moskvy, že se uvoluje jednat s polskou exilovou vládou, přičemž píše jako o samozřejmosti, že si sovětská vláda vymínuje, že se *nesmí opakovat staré věci* – a jako příklad uvádí třeba katyňský masakr. Ten Beneš zlehčuje, když pro něj užívá zcela cynický eufemismus *incident* a z neuvedených, pravděpodobně zcela absurdních, důvodů z něj viní Poláky.¹⁴³

Prezident jako jeden z důkazů demokratizace a liberalizace Sovětského svazu, ba jakýsi symbol odvrácení se od dogmatického marxistického materialismu, zdůrazňoval pozitivní změnu jeho postoje vůči náboženství, prozatím alespoň v případě pravoslavné církve.¹⁴⁴ I to však byl ve skutečnosti Sověty jasně promyšlený kalkul, protože církevní hierarchii, „*kteřou*

¹³⁹ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*; s. 310.

¹⁴⁰ Tamtéž; s. 311.

¹⁴¹ Srov. BENEŠ, Edvard. *Paměti*. Část II., sv. 1, Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství. 2. vyd. Praha: Orbis, 1947; s. 280.

¹⁴² Tamtéž; s. 364.

¹⁴³ Srov. tamtéž; s. 400 – 401.

Tato pasáž je jednou z několika v Benešových *Pamětech*, které jsou tak absurdní, že pro ně snad není možné najít přijatelnější vysvětlení, než že Beneš nevěděl, o čem mluví a následně v *Pamětech* píše. Je snad nemožné najít důvod nebo alespoň záminku, pro něž lze vinit polskou stranu z masové vraždy polských válečných zajatců v sovětských koncentračních táborech. Vždyť i komunistická propaganda z masakru vinila Němce, nikoliv samotné Poláky.

Srov. LUKESŠ, Igor. *Katyň v Chatyni: Každý národ má své historické martyrium*. [online]. 30. 5. 2008 [cit. 2018-04-01]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2008/23/katyn-v-chatyn>

¹⁴⁴ Srov. tamtéž, s. 419

*Džugašvili-Stalin nejdřív na sklonku 30. let téměř kompletně vyvraždil, ale pak z jejich přeživších zbytků roku 1939 obnovil formální struktury, v čele s patriarchou, aby tím pomohl zmobilizovat všechny síly ve druhé světové válce,*¹⁴⁵ upřesňuje Martin C. Putna. Jenže Beneš byl Sovětským svazem nezlomně očarován. „*Pokládat věci s internacionálou [její zrušení], s náboženstvím, se spoluprací se Západem, se slovanskou politikou atd. za pouhou taktiku by byl fundamentální omyl,*“¹⁴⁶ protože „*to vše nebyla jen hra, nebo jen taktika, nebo konečně jen oportunistické využívání těchto všech činitelů, jež by snad po válce bylo zase možno odhodit stranou,*“¹⁴⁷ napsal pouhý rok před smrtí, aniž by vysvětlil, proč takovou možnost vylučuje. Ve stejné publikaci se však také v pozoruhodné poznámce pod čarou sám sebe táže: „*Mýlil jsem se tehdy ve svém úsudku a očekávání či nikoliv? Jen budoucnost sama může na tuto otázku odpovědět. Ať tak či tak, moje víra a upřímnost byla tehdy nanejvýš opravdová.*“¹⁴⁸

Charakteristický pak byl Benešův projev do vlasti z 21. prosince 1943, v němž apeloval na československý lid, aby nevěřil zvěstem, že „*nás Sovětský svaz chce pohltit*“, neboť takové řeči jsou výsledkem pouhé „*štvavé nacistické propagandy*“. V projevu své přesvědčení zdůvodnil argumentem, že je v podepsané sovětsko-československé „*smlouvě výslovně konstatována naše budoucí všestranná spolupráce jako dvou států naprosto svobodných a neodvislých* [zvýrazněno samotným prezidentem], *je v ní respektována plná naše suverenita a vzájemné nevměšování do vnitřních věcí druhého státu... Sovětský svaz plně respektuje neodvislost menších národů a států, že si přeje silného Československa, silného Polska, silné Jugoslávie a ovšem i samostatného Rakouska, Rumunska, Bulharska, Maďarska i Finska.*“¹⁴⁹ Stejně tak věřil, že Sovětský svaz bude loajální spojencem i Západu: „*Smlouva britsko-sovětská z května 1942 je toho jasným důkazem.*“¹⁵⁰ Mohli bychom se domnívat, že se tato hyperoptimistická důvěra nesla v projevu jen kvůli poskytnutí naděje demoralizovaným obyvatelům Protektorátu, zatímco ve skutečnosti prezident pro své bohaté a tragické zkušenosti věděl, že spojenecké smlouvy v tomto věku neměly žádnou váhu, nebyly-li doprovázeny opravdovým (ideálně ekonomickým) spojenectvím, a tak ani svým slovům nevěřil? Nic tomu nenasvědčuje.

¹⁴⁵ PUTNA, Martin C. *Obrazy z kulturních dějin ruské religiozity*. Praha: Vyšehrad, 2015. ISBN 978-80-7429-534-8; s. 259.

¹⁴⁶ BENEŠ, Edvard. *Paměti*. Část II., sv. 1, Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství; s. 396.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 419.

¹⁴⁸ Tamtéž; s. 364.

¹⁴⁹ Tamtéž; s. 387.

¹⁵⁰ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 266.

Nemůžeme si přitom namlouvat, že Beneš o sovětském teroru nevěděl. Jak píše Erik Tabery: „Dnes se poměrně často traduje, že tehdejší společnost netušila, že komunisté jsou hrozbou. Opět jen výmluva. Kdo stál o informace, měl je. Ať už z deníku Svobodné noviny, či týdeníků Dnešek nebo Obzory.“¹⁵¹ Prezident republiky pak jistě měl k dispozici více informací než řadový občan z denního tisku. Na druhou stranu speciálně na něj také jistě cílila velmi záludná komunistická a sovětská dezinformační kampaň.

Zbyněk Zeman připomíná pozoruhodný citát: „Pakt nepakt, budete napadeni. Pakt nepakt, budete rozdraceni. Pak nepakt, budete zničeni. Přirozenou obětí vojenského věku a vojensky organizované společnosti je malá národnost, která věří ve své morální právo na život. Zlo se utrhne z řetězu a nic už nebude stát v cestě jeho řádění, pokud se ještě jednou vrhnete do náruče tzv. ‚jistot‘, které vám nikdy, co svět světem stojí, nezajistily bezpečnost,“¹⁵² varoval nadčasovým projevem v Ženevě v září 1924 britský premiér a ministr zahraničí Ramsay MacDonald středoevropské státy před přílišným spoléháním na virtuální spojení a zásady Společnosti národů. A vskutku: uplynul rok a oni „spojenci“ Československa jednali v Locarnu s Německem o garanci jeho západních hranic; hranice východní – tedy hranice Polska a ČSR – však nebyly na pořadu dne. Polský premiér Skrzyński Beneš, který locarnskou dohodu ke všemu vydával za veliký úspěch¹⁵³, poníženež čekali mimo jednací místnost¹⁵⁴; podobná scéna se bude za několik let opakovat v Mnichově. Budovatelé meziválečné demokracie a mezinárodních struktur věřili, že nastala nová, civilizovaná doba, v níž je násilí nahrazeno jednáním a autoritou mezinárodních institucí. „Společnost národů a série dohod o arbitráži měly nahradit mocenské konfrontace právními mechanismy řešení sporů,“¹⁵⁵ nastiňuje dobové uvažování meziválečných antimilitaristů a pacifistů klasik realismu v diplomacii Henry Kissinger. Dávalo by tedy smysl uzavřít nějakou klausuli o mezinárodní arbitráži v případě porušení dohody o německých východních hranicích? Avšak co by ji garantovalo? „Co by zmohla arbitráž, kdyby Německo chtělo zaútočit!“¹⁵⁶ provolává Jaroslav Šedivý a ukazuje na zásadní podstatu oněch „papírových“ spojení. Pokud se chce nějaký stát spoléhat na autoritu mezinárodního společenství a institucí, musí si být nejdřív bez pochyb jist, že taková autorita opravdu existuje. Kissinger však popisuje jinou

¹⁵¹ TABERY, Erik. *Opuštěná společnost: česká cesta od Masaryka po Babiše*. V Praze: Paseka, 2017. ISBN 978-80-7432-849-7; s. 31.

¹⁵² ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*; s. 134.

¹⁵³ Srov. tamtéž; s. 135.

¹⁵⁴ ŠEDIVÝ, Jaroslav. *Osudné spojení: Praha a Moskva: 1920-1948*. Praha: Mladá fronta, 2015. Tajný archiv. ISBN 978-80-204-3823-2; s. 113.

¹⁵⁵ KISSINGER, Henry. *Uspořádání světa: státní zájmy, konflikty a mocenská rovnováha*. Praha: Prostor, 2016. Obzor. ISBN 978-80-7260-335-0; s. 95.

¹⁵⁶ ŠEDIVÝ, Jaroslav. *Osudné spojení: Praha a Moskva: 1920-1948*; s. 53.

skutečnost: „*I když ale členy těchto struktur byly skoro všechny země světa a formálně byly zakázány všechny formy narušení míru, žádná země nebyla ochotna vynutit si dodržení daných úmluv. Mocnosti, jež se cítily ukřivděné nebo sledovaly expanzivní cíle – tedy Německo, císařské Japonsko a Mussoliniho Itálie –, brzy zjistily, že porušení pravidel členství ve Společnosti národů nebo i otevřený obchod s sebou nenesou žádné vážné důsledky.*“¹⁵⁷ Postup Francie tak byl možná čestnější, než kdyby si za nějakou garanční klausulí hranic svých spojenců stála: Takto alespoň ukázala, že východní „spojenci“ nemohou očekávat nic; když není ochota nabídnout na pomoc sílu, proč slibovat bezzubou arbitráž? To by byl přece čirý alibismus.

Benešovi se často vyčítá už jen skutečnost, že se v letech 1935 a 1943 vůbec nějaké smlouvy se Sověty podepsal.¹⁵⁸ Argument, že pouhá existence smlouvy z roku 1943 posílila Stalinovo postavení na Jaltské konferenci, je jistě namístě. Na druhou stranu Sovětský svaz byl velmocí, již z geopolitického hlediska bezesporu nebylo možno ignorovat a s níž bylo neradno nepokusit se o navázání dobrých vztahů – samozřejmě s obezřetností a s vědomím, čeho je schopen. Nevynucená chyba československé zahraniční politiky pak pravděpodobně tedy tkvěla mnohem spíše v absenci oné obezřetnosti než ve smlouvě samotné, byť i ta může být samozřejmě předmětem sporu.

Po „spojeneckých“ smlouvách ve 20. a 30. letech, jež byly velmocemi na všech stranách garantovány a všemi velmocemi na všech stranách ignorovány, by se mohlo zdát, že Beneš jednoduše nemohl věřit, že nejnovější pakt bude mít větší hodnotu – zvláště když ji podepsal s oportunistickým tyranem, který jen před několika lety uzavřel velice podobný a stejně bezcenný pakt se samotným nacistickým Německem. Avšak není tomu tak. Edvard Beneš byl podle všeho o upřímnosti představitelů impéria gulagů, čistek a hladomorů upřímně přesvědčen, což v posledních týdnech svého života sám s velkým smutkem přiznal.¹⁵⁹ Je však zarážející, že takto naivní přesvědčení o přátelství a nevměšování se SSSR do vnitřních záležitostí suverénního Československa prezident předkládal občanům ještě ve svých memoárech, jež vyšly poprvé až na podzim roku 1947, tedy několik měsíců poté, co Sovětský svaz vyhrožoval Československu „*konfliktem*“, pokud to přijme Marshallův plán¹⁶⁰ (Benešem podporovaný jako *nezbytný a nepochybný!*¹⁶¹); dlouho poté, co Sověti začali u svého

¹⁵⁷ KISSINGER, Henry. *Uspořádání světa: státní zájmy, konflikty a mocenská rovnováha*; s. 95.

¹⁵⁸ Srov. TÁBORSKÝ, Eduard. *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*; s. 8 – 9.

¹⁵⁹ Srov. ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*; s. 393.

¹⁶⁰ Srov. ŠEDIVÝ, Jaroslav. *Osudné spojenectví: Praha a Moskva: 1920-1948*; s. 246 – 255.

¹⁶¹ Srov. tamtéž; s. 266 – 267.

československého vazala drancovat uran, jako by ležel na jejich území¹⁶²; dokonce několik let poté, co „[s]ovětská činnost na Podkarpatské Rusi na podzim roku 1944 a v zimě 1944-45 byla flagrantním porušením klauzule o nevměšování v sovětsko-československé smlouvě“¹⁶³; tedy v době, kdy tedy bylo k dispozici už mnoho zcela jasných a hmatatelných dokladů o skutečnosti, že ČSR je podřízeným satelitem SSSR a nikoliv suverénním spojencem. Táborský popisuje Benešovo přesvědčení, že Sověty nejlépe přiměje dodržovat dohody, když sám bude dělat, že je Sověti vskutku dodržují. Ti pochopitelně takové devótní chování považovali za projev „bojácnosti a slabosti“ Beneše i Čechoslováků. Dodává pak, že k západním spojencům se Beneš choval o poznání asertivněji.¹⁶⁴ Na ty spoléhal, že budou naopak pojistkou před Stalinem: Věřil, že domnělá definitivní změna sovětské politiky od hlásání světové revoluce až k politice vstřícnosti a otevřenosti je způsobena a pojištěna i tím, že „bude Sovětský svaz potřebovat Západ natolik, že odolá bolševickému puzení, které ho bude ponoukat, aby zradil své válečné sliby a nastolil komunistickou vládu ve střední a východní Evropě silou“.¹⁶⁵

Benešova tolerance ke Stalinově despotii a náklonnost k sovětskému zřízení od druhé světové války překvapí zvláště v kontrastu kritiky, jíž bolševickou vládu dříve častoval: V první polovině dvacátých let 20. století jakožto ministr zahraničí například odmítal navázat diplomatický styk s revolučním Ruskem, a pokud už měla být podepsána nějaká dohoda, zásadně trval na absenci slova *sovětský*, které mělo pro československou diplomacii tak „hluboký význam, že na jejich návrh přistoupit nemůžeme“.¹⁶⁶ Dokonce ještě roku 1940 si byl pravé podstaty a strategie Sovětského svazu dobře vědom, když varoval: „Sověty budou dělat politiku brutálně egoistickou a změní ji vždycky, když se jim to bude hodit. Rudý Kreml má vždy dva cíle: obranu vlastního impéria a rozšíření bolševické revoluce.“¹⁶⁷ Dokonce ještě ve studii *Úvahy o slovanství*, kterou vydal roku 1944 (!), stojí: „Otázka ovšem stále zůstává: Nevrátí se ruská komunistická strana a pod jejím vlivem Sovětský svaz po válce znovu zpět k čistě komunistické doktríně a nezůstane následkem toho její válečné slovanství je pouhou taktikou? I s tím se musí jako s jednou z možných eventualit počítat, neboť nikdo nesmí zapomenout na dva podstatné a zásadní prvky komunistické doktriny, jimiž bude vedena i

¹⁶² Srov. ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*; s. 352 – 366.

¹⁶³ TÁBORSKÝ, Eduard. *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*; s. 27.

Táborský dodává, že přes sovětskou svévůli na československém území a de facto přivlastnění si Podkarpatské Rusi zařízením sovětské správy, Beneš ještě poslal Stalinovi servilní dopis, v němž ho ujišťuje, že jej nijak nepodezřívá z toho, co ve skutečnosti – jak bylo už tehdy zcela jasné – dělal.

¹⁶⁴ Srov. tamtéž; s. 28.

¹⁶⁵ Tamtéž; s. 31.

¹⁶⁶ ŠEDIVÝ, Jaroslav. *Osudné spojenectví: Praha a Moskva : 1920-1948*; s. 34.

¹⁶⁷ ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*; s. 254.

*praktická politika Sovětského svazu, pokud jeho theoretickým vodítkem pro praktickou politiku bude komunistická theorie.*¹⁶⁸

Jak tedy rozumět Benešovým chvílemi nadšeným, chvílemi varovným výrokům o Sovětském svazu? Dají se vykládat jinak, než tím, že sám jejich autor byl krajně zmatený, nevěděl, kde je pravda, ale za jakýchkoli okolností se snažil budit dojem sebevědomého muže na svém místě, který vždy ví a vždy *má plán*? Naivita, s jakou přistupoval k sovětské hrozbě, dává silnou municí všem, kteří prezidenta viní z nekompetentnosti nebo dokonce vlastizrady. Beneš však rozhodně vlastizrádce nebyl. Jen se katastrofálně mýlil. Od vydání druhého dílu *Pamětí*, svazku, který je snad nejlepší ukázkou Benešova sovětského omylu, neuplynul ani rok a zesláblý, již bývalý prezident znal pravdu: „*Lžou všichni bez výjimky, to je společný rys všech komunistů, zejména ruských. Mou největší chybou bylo, že jsem do poslední chvíle odmítal věřit, že mne Stalin chladnokrevně a cynicky obelhal, jak v roce 1935, tak později, a že jeho ujišťování mně i Masarykovi bylo úmyslným a cílevědomým podvodem,*“¹⁶⁹ řekl prý Beneš své přítelkyni, hraběnce Amelii Posse-Brázdové. „*Osobní případ Edvarda Beneše nelze nazvat než tragédií oklamané loajality,*“¹⁷⁰ shrnuje Václav Černý. Nechce však Beneše nijak omlouvat: „*Žádná omluva z něho nesejme znamení počtáře, jenž se přepočítal.*“¹⁷¹ Ferdinand Peroutka však varuje před personifikací viny v jedinou osobu, vždyť na vzniku komunistické tyranie nese vinu mnohem více lidí a národ, který si klade nároky na přívlastek demokratický, se v kritickém období zachoval neadekvátně pasivně. Všech, kteří Edvarda Beneše kategoricky odsuzují, se Peroutka proto otcovsky táže: „*tolik se zlobíš, že jistě jsi nešťasten; necítíš se sám poněkud vinen?*“¹⁷²

Jistě je namístě mnohé Benešovy názory kritizovat, nesmíme však zapomínat na pohnutky a dobový kontext, které Beneše vedly. Z dnešního pohledu je velmi jednoduché říci, že již tehdy muselo být evidentní, jakým nebezpečím pro Československo byl Sovětský svaz – a obrana před ním opravdu měla být pro Beneše prioritní. Ten se však stále nejvíce obával Německa¹⁷³ a skutečnost je taková, že proto měl velmi pádné důvody. Že historie jeho předpoklady nepotvrdila, ba ukázala pravý opak, že z Německa se stal antimilitaristický národ, otevřený světu a cizím kulturám, byl v Benešově době ve skutečnosti krajně

¹⁶⁸ BENEŠ, Edvard. *Úvahy o slovanství: hlavní problémy slovanské politiky*; s. 265 – 266.

¹⁶⁹ PEROUTKA, Ferdinand. *Byl Edvard Beneš vinen?*. Jinočany: H&H, 1993, 27 s. ISBN 8085467984; s. 12.

¹⁷⁰ ČERNÝ, Václav. *Vývoj a zločiny panslavismu*; s. 124.

¹⁷¹ ČERNÝ, Václav. *Paměti*. Díl 3. 1945-1972. 2., rozšíř. vyd. Brno: Atlantis, 1992. 671 s. ISBN 8071080365; s. 183.

¹⁷² PEROUTKA, Ferdinand. *Byl Edvard Beneš vinen?*; s. 5.

¹⁷³ Srov. MARÈS, Antoine. *Edvard Beneš od slávy k propasti: drama mezi Hitlerem a Stalinem*; s. 278.

nepravděpodobný scénář: vždyť takové Německo je bytostnou antitezí onoho násilnického národa, který znal Beneš od svých třiaadvaceti let, kdy v něm rok pobýval a kdy – více než třicet let před druhou světovou válkou – poznal, že Němci považovali Slované „v nejhlubším svém přesvědčení za inferiorní“¹⁷⁴. Dnes můžeme poukazovat na poválečnou okupaci a „vnucení“ demokracie, můžeme rozebírat všechny školní programy a hlubokou německou reflexi vlastní historie, avšak k víře v demokratickou obrodu německého národa Beneš neměl ani po válce takřka žádný důvod. Vždyť stejnou situaci už jednou zažil: ponížené a hospodářsky zbídačené Německo po první světové válce nedospělo k poznání, že jej ztrestala Nemesis za jeho vlastní domýšlivost a agresivitu. Obrátilo svou bolest proti starým nepřátelům: že se oběť nenechala ovládnout nebo zničit, bylo třeba se jí pomstít. Od té doby se však německá nenávist stále podporovala. Beneš dobře věděl o nacistické propagandě, která se hluboko vryla do podvědomí Němců. „Přiznávám, že nevěřím v myšlenku převýchovy Němců,“¹⁷⁵ tvrdil na konci války věda o indoktrinaci mládeže v Hitlerjugend a militantním fanatismu, který ovládl německou společnost. Byl přesvědčen, že „*myšlenka rasové svrchovanosti je v každém Němci tak hluboko zakořeněna, že se bude muset narodit a zemřít několik generací, než se podaří tento názor vyhladit...*“¹⁷⁶ Navíc ponížení po druhé světové válce bylo oproti stavu po té první větší, z očí vyšších pater pýchy padlo – a oči hloub: vždyť po první světové válce Německo alespoň nebylo rozděleno na okupační pásma a neztratilo alespoň celou suverenitu. Jak by za takovýchto okolností mohla být německá touha po pomstě menší, ptal se jistě Beneš a nenacházel odpověď. České politické vězně nacistického režimu proto vyzýval, aby si dobře zaznamenali svá svědectví, aby se nebáli mluvit o svém utrpení, protože se obával chvíle relativizace a obhajování německých zločinů druhé světové války. To bude první krůček, jemuž budou následovat další podle cílů a vzorců obou světových válek. „*Že začnou, o tom buďte přesvědčeni. A konečně přijdou opět, aby od očišťování přešli k útoku. Bude to nová reakce, která opět spojí útok na pokrok sociální s útokem na naši svobodu národní a lidskou. Buďte na tento útok připraveni a mějte svá fakta, své záznamy, své vzpomínky, pohotově, neboť nikde se tolik nezapomíná, jako právě v politice. A proto bude zase nutno podržet všem našim odpůrcům z let 1938 – 1945 před očima to, co svět v jejich rukou zažil v Osvětimi, v Dachau, v Mauthausenu, v Ravensbrücku a v řadě jiných německých mučírén,*“¹⁷⁷ varoval prezident v řeči k českým politickým vězňům nacistického režimu.

Benešovým hlavním cílem tedy bylo zabránit další vlně německé expanze na východ –

¹⁷⁴ Tamtéž; s. 30.

¹⁷⁵ MACKENZIE, Compton. *Dr Beneš*. Praha: Družstevní práce, 1947; s. 429.

¹⁷⁶ Tamtéž; s. 429.

¹⁷⁷ BENEŠ, Edvard. *Patřím k vám*. V Praze: Ústřední svaz osvobozených politických vězňů, 1946; s. 8.

a tedy i proti Československu. Předchozí strategie zaměřená na Západ nevyšla, bylo třeba vydat se po jiné cestě. Antoine Marès konstatuje: „*Otázku Benešova vztahu k Sovětskému svazu je také třeba zbavit všech zaujatých soudů: k tomu, aby se obrátil ke Stalinovi, ho přiměla snaha vymanit se z německého vlivu, navzdory všem ekonomickým vazbám se západními sousedy, diktovaným geografii.*“¹⁷⁸ Beneš seznal, že je nutné naklonit si euroasijskou velmoc, kterou však ovládala i euroasijská mentalita. K tomu však bylo třeba jít oklikou. „*Právem má [Beneš] za to, že KSČ je převodní pákou Moskvy v Československu. Pro porozumění s Moskvou je tedy nezbytné dohodnout se s KSČ,*“¹⁷⁹ popisuje Marès Benešovu anabázi k naklonění si Sovětského svazu.

Nakonec i tento směr znamenal pro Československo novou katastrofu. Zda jí vůbec šlo zabránit¹⁸⁰ a v čem a nakolik Beneš chyboval, se vedou věčné spory, které má práce nerozhodne. Že však chyboval, nemůže být pochyb. „*Prezident Beneš již dávno ztratil svůj cit pro spodní proudy pod diplomatickým povrchem, cit, který ho za jeho dlouhého života v politice často chránil. Jak stárnul a churavěl, čím dál více spoléhal na své teorie a ideologické předsudky, aniž by projevil zájem o převratné změny, jež ve světě probíhaly,*“¹⁸¹ pokouší se Zbyněk Zeman o vysvětlení proměny Edvarda Beneše.

¹⁷⁸ MARÈS, Antoine. *Edvard Beneš od slávy k propasti: drama mezi Hitlerem a Stalinem*; s. 247.

¹⁷⁹ Tamtéž; s. 278.

¹⁸⁰ Ferdinand Peroutka odpovídá kritikům Benešova postupu lapidárně: V roce 1938 Beneš zvolil cestu, jak zachránit ČSR a neuspěl. Neuspěly však ani jiné strategie malých evropských států od odporu, přes neutralitu až po spolupráci. „*Byla československá, polská, belgická, holandská, jugoslávská, rumunská metoda. Konečný výsledek byl týž: Hitler vtrhl do všech zemí.*“ A naprosto stejná situace byla poté během a po druhé světové válce vůči SSSR. Různé cesty zkusilo Polsko, Rumunsko i Maďarsko. Všechny tyto země, stejně jako ČSR, spolkl SSSR. „*Zdá se, že chyba není v metodách, nýbrž v situaci. Snad vůbec neexistuje úspěšný způsob, jímž by se mohl malý stát řídit před tváří velkého usurpátora.*“

Srov. PEROUTKA, Ferdinand. *Byl Edvard Beneš vinen?*; s. 25

Peroutkovi by se dalo namítnout: Což nebylo možné v roce 1938 postupovat, jako učinili s mnohem větší důstojností Dánové nebo Norové? A nebylo o generaci později možné činit důstojnější a na Sovětech nezávislejší politiku jako Titova Jugoslávie? Tento argument však dle mého názoru nebere v úvahu jedinečnost československé situace. Československo bylo jistě Hitlerovou propagandou, lidem i činiteli daleko nenáviděnější než zmíněné severské země, nemluvě o pohrdání, s jakým se na *den slavischen Untermenschen* nacistický režim díval. Podobně tato myšlenka nebere v potaz kulturní, ale i ekonomickou, zcela unikátní vazbu bývalé Jugoslávie na západní – zejména románské – země a ignoruje jakousi intelektuálně-socialistickou blízkost ČSR a SSSR, jež se v ČSR projevovala zvláště v kultuře, především literatuře od Wolkera, přes poetisty, Osvobozené divadlo nebo třeba pozdější odpadlíky, avšak ve své době zapálené komunisty Pavla Kohouta nebo Milana Kunderu. Na podobné téma pak poslední jmenovaný postřehl zásadní skutečnost, na niž se často zapomíná: „*Tak se stalo, že se komunisté zmocnili v únoru 1948 vlády nikoli v krvi a násilí, ale za jásotu přibližně poloviny národa. A teď dávejte pozor: ta polovina, co jásala, byla aktivnější, chytřejší a lepší. Ano, namítejte si, co chcete, komunisté byli chytřejší. [...] Ti, co byli proti nim, neměli žádný velký sen, nýbrž jen pár morálních zásad, obnošených a nudných, z kterých chtěli ušít záplaty na roztrhané kalhoty poměrů takových, jaké byly. Není proto divu, že ti nadšení a velkorysí lehce zvítězili nad kompromisními a opatrnými a začali rychle uskutečňovat svůj sen, tu spravedlivou idylu pro všechny.*“

KUNDERA, Milan. *Knihy smíchu a zapomnění: román*. Vydání druhé, autorizované. V Brně: Atlantis, 2017. ISBN 978-80-7108-367-2; s. 16 – 17.

¹⁸¹ ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*; s. 361.

Na závěr těchto úvah bych rád zmínil pozoruhodnou myšlenku Jana Tesaře: „*Celá pravda je totiž ta, že Beneš je architektem pozdějšího sovětského bloku. Koho to pobuřuje, ať si uvědomí, že staré Rusko ani SSSR na rozdíl od jiných velmocí vůbec neznaly satelitní systém a každou zemi, která se ocitla v jeho orbitě, přeměňovaly na svou gubernii. Tak jednal Stalin ještě roku 1940 – ale v roce 1944 pojednou založil vlastní satelitní systém, poprvé v ruských dějinách. Je na tom Benešův podíl, vina nebo zásluha.*“¹⁸² Aby svým slovům dodal váhu, upozorňuje, že na Slovensku byly silné komunistické tendence (v čele s Gustávem Husákem) pro vznik Slovenské sovětské republiky.

Tesařova myšlenka je velmi odvážná a zajímavá. Především poukazuje na ruskou imperiální tradici, z níž se ponechání alespoň nominální autonomie podmaněným územím poněkud vymyká. Stalinovi (ač Gruzinci) se podařilo podmaněním Ukrajiny (vedle již ovládnutého Běloruska) naplnit velkoruskou ideu, přičemž nádavkem přidal hrdým nacionalistům ve svých řadách ještě Pobaltí. Proč se pak zastavit před hranicemi Polska, Československa, Jugoslávie a vůbec všech okupovaných zemí? Pravděpodobně z více důvodů. Jednak i přes veškeré sovětské sebevědomí a nezainteresovanost Západu ve východoevropských otázkách si byl jistě přece jen i Stalin vědom, že provokace Západu mají též nejasné, ale přesto existující meze – a přiznaný imperialismus SSSR a zánik mnoha evropských zemí by již opravdu byly pravděpodobně za touto červenou čarou (formální nezávislost socialistických států navíc byla jakousi propagandistickou kartou Sovětů), natož skutečnost, že by se náhle přímo Sovětský svaz rozšířil až do centra Evropy a stal by se sousedem Německa nebo Rakouska. Stalin ve skutečnosti neměl důvod takový krok učinit. Všechny státy od Baltu po Jadran měl reálně pod svou mocí: ve většině z nich měl své vojenské jednotky a své loutkové kabinetů – a kde takové poslušné vlády byly jen napůl (ČSR), tam již běžel plán na instalaci jejich plné verze. Co se reálné politiky týkalo, jistě tedy nebylo třeba rozšiřovat velkoruský triumf Sovětského svazu o další – byť vyšší, přesto jen abstraktní – mety panslavismu nebo dokonce panrusismu.

Tesařova úvaha se pak navíc nezdá pravděpodobná především ze strany motivace prezidenta Beneše. Jak jsme si ukázali, ten vskutku uvěřil v dobrotivé úmysly sovětské vlády. Benešovo vyznání, kterak lituje své zrazené důvěry v Josifa Stalina i všechna svědectví jeho známých a spolupracovníků, jež jsme si uvedli, činí téměř vyloučenou možnost, že by si uvědomoval Stalinovy dobovačné záměry, natož aby nadto dospěl k závěru, že Sovětský svaz má v plánu nejen ovládnout státy východní a velké část střední a jižní Evropy, ale přímo je

¹⁸² TESAŘ, Jan. *Mnichovský komplex: jeho příčiny a důsledky*; s. 89.

pohlit a rozšířit o jejich území své hranice, načež by se rozhodl pro uskutečnění geniálního plánu, podle kterého by vmanipuloval Stalina do řešení, jež by bylo pro podmaněné země alespoň o něco přijatelnější a především důstojnější.

Přes všechnu svoji nepravděpodobnost je však Tesařova myšlenka velice zajímavá, provokativní a s obrovským pozitivně konspiračním nábojem.

2 Nahé jsou všechny národy bez knih

*Nahé jsou všechny národy bez knih
a nemohou zápolit beze zbraně
s protivníkem našich duší,
uchystané za kořist věčných muk.
Nuže národové, kteří nemáte rádi nepřítel*

*a jste odhodláni mocně s ním zápolit,
otevřte dokořán dveře rozumu...*¹⁸³

Tak píše věrozvěst Konstantin, svatý Cyril, v nejstarší staroslověnské památce, *Proglasu*. Konstantin měl sice na mysli oněmi knihami *Písmo svaté* a nic jiného (to víra je pro Konstantina ona nejmocnější zbraň), ovšem velkou pravdu (byť ne nutně literárně-historickou) ponese i interpretace, že *nahé* [chudé, bezbranné] *jsou národy bez vzdělání*. Rozhodně je takové poselství Tomáše Garrigua Masaryka i jeho žáka a nástupce, Edvarda Beneše.

Pro vzdělanou společnost je především nutná svoboda myšlení a vědeckého bádání. Taková podmínka však zdaleka nebyla vždy naplněna. Naopak, její existence je i v nejcivilizovanějších zemích s nejdělnější demokratickou tradicí fenoménem až posledních několika staletí. Středověké a novověké společenské uspořádání vědy a vzdělání nepřálo. „*V tom smyslu byla to také společnost theokratická, neboť katolická církev byla tu nejen neomezenou autoritou duchovní, nýbrž také světskou. [...] Nebylo svobody myšlení a vědění. Filosofie a věda splývaly s teologií,*“¹⁸⁴ píše Beneš. V takovém systému nebylo místa pro politická práva ani svobodu bádání a šíření vzdělání. Je v přímém rozporu se zájmy absolutního monarchy, aby se lid vzdělával a aby začal pomocí vědy zpochybňovat náboženská dogmata, jež jsou základem legitimacy vládnoucí moci. Takový režim potřebuje poslušné poddané, jejichž hlavní vlastností je bohabojnost – bojácnost před trestem Boha, který vyvolil jejich vládce k moci. „*Demokracie se opírá o vědu, stejně tak jako monarchismus se opírá o teologii a víru. Proto monarchismus a aristokratismus je současně pravidelně*

¹⁸³ Proglas. Moravia Magna [online]. 2006 [cit. 2018-01-14]. Dostupné z: http://www.moraviamagna.cz/texty/t_progla.htm

¹⁸⁴ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, 1946, s. 11.

Feudální a absolutistické režimy tak podle Benešova náhledu nejenže neumožňovaly participaci lidu na moci formálně, zvenčí, prostředkem tyranie, jako umlčovaly represivními složkami moci odpor mnohé pravicové vojenské režimy druhé poloviny 20. století, ale často přistupovaly i aktivnímu zadušení hlavních předpokladů pro vznik odporu již v jeho základu, přímo v mentalitě samotného lidu podobně, jako to činí totalitní režimy, byť Beneš tyto příklady nepoužívá. Absolutistická monarchie proto zvláště (anebo pouze?) v dobách snah o aktivní indoktrinaci lidu (např. doba rekatolizace českých zemí nebo pronásledování francouzských hugenotů) nebyla ve své podstatě ani tak podobná autokratickým zřízením (latinskoamerického typu), jako spíše totalitním: se silnou teokratickou ideologií se snažila přímo zasahovat do smýšlení lidu.¹⁸⁶

I kdyby však svoboda bádání alespoň v nějaké podobě existovala – a byla taková období na různých místech i během středověku i novověku –, pak by pro rozvoj demokracie bylo nutné, aby se vědění rozšířilo i mezi lid; pro to je však nutná jistá úroveň sociální mobility, jež ovšem byla ve feudalismu zcela zanedbatelná.

Toho si všímal již Alexis de Tocqueville, když popisoval princip feudální společenské imobility a skutečnost, že vertikální i horizontální mobilita společnosti je jedním ze základních rozdílů doby demokratické a aristokratické: Aristokracie a klér si v absolutismu pevně držely vedoucí úlohu a jejich poddaní ani neuvažovali o tom, že by vůbec mohlo být cokoliv jinak. Byli přesvědčeni, že stávající systém je jediný možný – šlechta z Boží vůle vládne, a proto je i náboženskou povinností jí sloužit. Teokraticky indoktrinovaný lid proto ani nepomyslel na nesouhlas, protest nebo snad dokonce revoluci. Sociální nerovnost a absence politických práv tak byly vnímány jednoduše jako odvěký řád, na němž ani není možno nic měnit (taková otázka však lid ani nenapadla). „*Miloval je [poddaný své pány], když byli milostiví a spravedliví, a bez nesnáží a beze zloby snášel jejich krutosti jako nevyhnutelné*

¹⁸⁵ BENEŠ, Edvard. *Nesnáže demokracie*; s. 22.

¹⁸⁶ Na definici totalitní neexistuje všeobecně přijímaný konsensus; mé myšlenky, že i na absolutistické monarchie je možné pro jejich teokratickou ideologii snad možné nahlížet jako na totalitarismus, by se mohlo vytýkat, že totalitarismus je jevem až 20. století, protože do té doby neměly vlády dostatečně efektivní prostředky k efektivní všeobecné manipulaci a kontrole činnosti jedinců i kolektivů, jak tvrdí Eckstein nebo Apter. Přesto se ve své interpretaci klaním spíše k náhledu, že přítomnost, či nepřítomnost moderních prostředků může ovlivnit spíše míru úspěšnosti samotných totalitarizujících tendencí, ne existenci jich samých. Jako zásadní rozdíl mezi autoritářským a totalitním režimem považuji přítomnost, resp. absenci silné ideologie – již může být v i náboženství v teokratickém státě.

Srov. CONNOLLY, William E., David MILLER, Alan RYAN a Janet COLEMAN. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*; s. 512 – 514.

*zlo, jež na něj seslala ruka Páně,*¹⁸⁷ popisoval Tocqueville dobovou úctu k „Bohem vyvoleným“ vládcům. Svět a jeho běh byl zakonzervován v cyklických událostech střídání generací, přičemž každá generace byla stejná jako předchozí, měla stejné cíle a ideály: poslušnost Pánu a pánu. Pro Bohem jednou a navždy dané rozdělení na pána a poddaného neexistovala ani sociální mobilita: Syn mistra truhláře se od otce vyučil, načež se prací se dřevem ve své rodné obci živil celý život, jeho práce mu byla ctí a na své výrobky byl hrdý, byly mu značkou jeho osoby a jeho rodu. Svého syna pak opět vychoval k převzetí rodinné dílny. Ale nikdy jej nenapadlo, že by snad mohl vládnout – vstup do kasty vládců, tzv. šlechty, mu byl nemyslitelný, protože nepatří mezi ony z *Boží vůle* vyvolené. Tocqueville pak upozorňoval, že v demokracii tomu bývá přesně naopak: sociální mobilita je samozřejmostí, řemesla ani stav se automaticky nedědí: otec může být stolařem, ale syn může být soudcem nebo univerzitním profesorem, dokonce za život může vystřídat i mnohem více zaměstnání, ale především může kandidovat na post zákonodárce nebo dokonce hlavu státu. *„Každá generace je novým národem.*¹⁸⁸

Absolutismus tedy podle Beneše vyžaduje lid nemyslicí, pasivně přijímající rozhodnutí vládnoucího stavu. Demokracie naopak potřebuje lid sebevědomý, aktivní, kriticky myslící a schopný revolty – a v neposlední řadě vzdělaný – to vzdělanost jediná může ono sebevědomí a aktivitu nasměrovat k demokratickým ideálům. Nevzdělanost a s ní slepá poslušnost je typická pro feudalismus a monarchii; demokracie je založena na jejich opaku. Demokracie nevznikne mechanicky, zásahem osvíceného spasitele, který zavede sebelepší reformy institucí. Demokracie je především změnou mentality obyvatel státu z poddaných na občany. *„I se špatnými institucemi lze slušně vládnout, nikdy však se špatnými lidmi. A tak problém demokracie je především problém mravní: vytvořit a vychovat k demokracii lidi.*¹⁸⁹ A když pak demokratický režim vznikne, musí na něm – a tedy na sobě – lid, ba každý jedinec neustále pracovat: vzdělávat se a denně, i v maličkostech, jednat čestně. *„Bez mravní obrody lidí nebude lepší demokracie.*¹⁹⁰ Občané musí přijmout zásadu cti, poctivosti a pravdy, byť by jimi krátkodobě uškodili sobě nebo celému svému společenství: Demokrat *„nezná a nemůže znát zásady, že špatný politický čin, politický podvod a politická lež se dají*

¹⁸⁷ TOCQUEVILLE, Alexis de. *Demokracie v Americe. Díl 1*; s. 13.

Zde Tocqueville možná potvrzuje výše naznačenou hypotézu o totalitarismu absolutistických monarchií: Lid v nich byl indoktrinován do takové míry, že si ani žádné indoktrinace ideologii nebyl vědom a na nějaké jiné alternativy ani nepomyslel. Absolutistickému státu pak stačilo pouze udržovat stávající míru zmanipulování lidu a ofenzivních akcí (typu české rekatolizace) nebylo třeba – nebylo totiž nikoho, na koho by byla cílila.

¹⁸⁸ TOCQUEVILLE, Alexis de. *Demokracie v Americe. Díl 2*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 1992. 250 s. ISBN 80-7106-051-8; s. 46.

¹⁸⁹ BENEŠ, Edvard a Věra OLIVOVÁ. *Funkce politických stran*; s. 158.

¹⁹⁰ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 282.

*ospravedlnit vlastenectvím a zájmy národa, režimu či strany.*¹⁹¹

Lid feudalismu a lid demokracie si jsou proto naprosto nepodobny. Francis Fukuyama se ve své slavné knize *Konec dějin a poslední člověk*¹⁹² vrací až k Hegelovi, aby vysvětlil nejpodstatnější rozdíl mezi nimi. Býti občanem neznámá být jen obyvatelem. Občanství je něco víc, přidaná hodnota. Lid feudálního uspořádání společnosti se skládá z hrstky pánů a masy poddaných, na slovo poslouchajících rabů, zatímco lid demokracie z občanů. Rab nemůže projevovat vlastní vůli. Nerozhoduje o svém životě, není vlastním suverénem, podobá se nesvéprávnímu dítěti anebo spíše mezku uvázanému u žentouru, a proto je také na morální rovině zbaven odpovědnosti – minimálně odpovědnosti za stav společnosti. Všechnu odpovědnost totiž na sebe bere pán; to on rozhoduje. Poddaný nemusí, ba nemá být politicky aktivní, vzdělávat se, nemusí dbát na nějaké politické, Aristotelem vytyčené¹⁹³, ctnosti. Toho všeho je zbaven, je jen nástrojem v rukou pána – a nástroje nemají vůli ani odpovědnost. Ne tak občan. Ten se svobodou nabývá i práva, ba povinnosti neustálého sebevzdělávání a politického života. S tím ale na sebe též bere onu obrovskou odpovědnost – nejen za sebe, ale i za podobu a prosperitu věcí veřejných, stejně jako dobrého společenského klimatu. Beneš proto na přednášce k mladým zdůrazňoval jako jednu z hlavních zásad, jimiž se mají v životě řídit, že *„do života je třeba jít přímo, poctivě, nezákladně, je třeba přijmout odpovědnost. Vidíme dnes všude, v národním, ve veřejném životě útek před odpovědností, strach z odpovědnosti; to je zlá vlastnost, dědictví, zbytek z dob otroctví, nesvobody.*¹⁹⁴

Demokracie není samospasitelná. Není-li na ni lid zralý, dopadají pokusy o ni zpravidla nedobře, o čemž se i moderní svět v posledních desetiletích mnohokrát přesvědčil. Volební právo v rukou lidu, který s ním neumí zacházet, je podle Beneše *„prvním přímým zdrojem všech nesnází demokracie. [...] Nejsou dosti vzdělané [davy, rozuměj masy] a nejsou schopny samy k podstatě problému proniknout. Dnešní život v moderní demokracii je tak úžasně složitý, že každé nejmenší opatření předpokládá dalekosáhlé úvahy, zkoumání, studia se všech*

¹⁹¹ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 282.

¹⁹² Srov. FUKUYAMA, Francis. *Konec dějin a poslední člověk*.

¹⁹³ Srov. HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*; s. 87 – 89.

Pozoruhodná a vynikající je Aristotelova myšlenka, že občanské a politické ctnosti jsou tím nejcennějším, co aktivní participace na politice člověku dává – při politických aktivitách se jím totiž občané učí. Svoboda nebo prosperita, jež s aktivní účastí občanů v politice může přinášet, jsou podle Aristotela zcela vedlejší vedle blahodárného působení politiky na rozvoj ctností občanů. Snad by se touto cestou měli vydat i dnešní občané: aktivně se zapojovat do občanské společnosti, vstupovat do stran. Ozdravilo by to nejen politiku, ale snad i jejich morálku.

¹⁹⁴ BENEŠ, Edvard. *Podmínky úspěšného života*. 4. vyd. Praha: Vydavatelství oddělení YMCA, 1938. Knihovna nové mládeže; s. 10.

možných stránek. To mohou činit lidé jen celý život odborně vzdělávaní, specialisté, a ne dav, složený většinou, daleko vše převažující, z lidí prostých.“¹⁹⁵ Nevzdělaní a k demokracii nekompetentní lidé zpravidla nejsou schopni racionálních, poučených a odpovědných úvah, a tak se musejí rozhodovat na základě jiných, iracionálních kritérií. Dávají se často vést slepými pudy a city, což je značná komplikace. Ve starověkém Řecku se takové uspořádání nazývalo *ochlokracie*, vláda lůzy, která je lehce manipulovatelná těmi, kdo jsou schopni využít psychologie davů. „Proto demokratism je půdou pro demagogy, křiklouny, bezohledné, v prostředcích nevybíravé, nejemné a hrubé, osobními cíli vedené veřejné pracovníky.“¹⁹⁶

V dějinách jsme poznali – a stále je vídáme – mnohé režimy, které byly označovány jako demokracie, avšak opravdovou, plnou demokracií (dnes bychom řekli *liberální*) nebyly, jelikož nabývají jakési vadné formy; současná terminologie mluví o demokraciích hybridních, defektních (Merkel), neliberálních (Zakaria).

Alexis de Tocqueville viděl kolébku demokracie ve Spojených státech amerických; a po své návštěvě Nového světa si demokracii nijak neidealizoval. Mnohé, co zde během svých dvou několikaletých cest viděl, jej vyděsilo: především pak to, co nazval *tyranii většiny*, tedy posvěcení jakéhokoliv činu, byť zločinného i nezákonného, proti všem přirozeným právům člověka, odporující základní lidskosti, pokud s takovým rozhodnutím souhlasí většina. Tocqueville na toto téma diskutoval s jistým kvakerem Smithem:

„Tocqueville: Čím se stává vláda zákona v takových případech?

Smith: Zákon pro nás není ničím, pokud se neopírá o veřejné mínění.“¹⁹⁷

Problémem nekompetence nevzdělaného lidu k vládnutí sám sobě se zevrubně zabývá třeba Fareed Zakaria. Ve své knize *Budoucnost svobody* z roku 2003 parafrázuje postoj Husního Mubáraka k mezinárodnímu tlaku na toleranci vůči opozici a demokratizaci Egypta: „Kdybych se řídil vaším přáním, ovládnou Egypt islámští fundamentalisté. Chcete snad tohle?“¹⁹⁸ Ukázalo se, že alespoň v tomto Mubárak, krutý diktátor, vrah a tyran nelhal. V roce 2011 byl donucen vzdát se své funkce, aby si lid v demokratických zvolil Muslimské bratrstvo a v referendu následně schválil jeho novou ústavu, která mezi prvními odstavci

¹⁹⁵ BENEŠ, Edvard a Věra OLIVOVÁ. *Funkce politických stran*; s. 161.

¹⁹⁶ Tamtéž; s. 161.

¹⁹⁷ BROGAN, Hugh. *Alexis de Tocqueville: prorok demokracie ve věku revoluce*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011. ISBN 978-80-7325-251-9; s. 155.

¹⁹⁸ ZAKARIA, Fareed. *Budoucnost svobody: neliberální demokracie v USA i ve světě*. Vyd. 2., opr. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1285-0, s. 147.

uváděla, že vychází z islámského práva, v mnohém si protiřečila, byla zmatečná: tolerovala jen abrahámovská náboženství, odmítala diskriminaci, ale nijak nerozváděla, o jaké diskriminaci je píše, zda se zákaz diskriminace vztahuje i na náboženské menšiny nebo ženy – konečné připojení ustanovení rovnosti žen bylo vynecháno, aby se vyhnulo námitkám ze strany ultrakonzervativních věřících; v kritice bychom mohli pokračovat ještě dlouze.¹⁹⁹

A právě aby se zamezilo podobným selháním demokracie, které nakonec ve velmi podobných projevech viděli ve 30. letech za československými hranicemi po celém jejich obvodu, dával Masaryk – a po něm i Beneš – silný důraz na vzdělání a vědecký přístup k věcem veřejným. *„Demokracie se opírá o vědu, stejně tak jako monarchism se opírá o teologii a víru. Proto monarchism a aristokratism je současně pravidelně theokracií.“*²⁰⁰

Tomáš Garrigue Masaryk byl svědkem a podporovatelem počínající demokratizace českého lidu a jako jedna z předních intelektuálních osobností, sociolog a vysokoškolský učitel si byl této situace velmi dobře vědom. Jako jedinou cestu, která by vedla od feudální, rabské nevědomosti k demokratickému, občanskému uvědomění, viděl v osobní aktivitě individua: v jeho vlastní pili, zvědavosti a touze po povýšení sebe sama jakožto člověka. To je konec konců v kostce základní východisko Masarykova přesvědčení, jeho životní filozofie střídmosti a osobní odpovědnosti: *„Moderní demokrat musí se dnes sám vzdělávat, sám vychovávat; to nese přechodná doba s sebou a je to nezbytné, neboť škola je ovládána starým státem, teokracií.“*²⁰¹ Edvard Beneš pak na tyto myšlenky jasně navazuje: *„Demokracie, dávajíc občanům nová dalekosáhlá práva a povinnosti a chtějíc, aby je v dnešní složité společnosti prostý občan mohl vykonávat, musí žádat, aby občan k tomu byl také připraven, aby měl větší politické vzdělání, poskytované na základě a methodou vědeckou.“*²⁰² Vládne-li v demokracii lid, pak právě na něm leží obrovská zodpovědnost. Musí se snažit o co nejhlubší porozumění v co největším rozsahu disciplín. Každý občan má být takovým malým vědcem.

Masarykovo tvrzení, že *demokracie je diskuse*, se stalo okřídleným. Ovšem demokracii utvářející diskuse nemůže být ledajaká; musí mít odpovídající parametry, ideálně vědecké, ba akademické. Demokracie *„žádá kritiku a diskusi, to znamená argumenty, fakta, důvody a důkazy. Argumenty, fakta, důkazy dává věda, a tak věda a co největší vývoj vědy a vzdělání je*

¹⁹⁹ Srov. KIRKPATRICK, DAVID D. Egyptian Islamists Approve Draft Constitution Despite Objections. The New York Times [online]. 29. 11. 2012 [cit. 2018-01-14]. Dostupné z: <http://www.nytimes.com/2012/11/30/world/middleeast/panel-drafting-egypts-constitution-prepares-quick-vote.html?ref=world&pagewanted=all>

²⁰⁰ BENEŠ, Edvard. *Nesnáze demokracie*; s. 22.

²⁰¹ Masaryk, Tomáš Garrigue, 1850-1937. *Nesnáze demokracie; O bolševictví*; s. 9.

²⁰² BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 281.

nutným doplňkem demokracie,²⁰³ upřesňuje Beneš. S vědeckým přístupem pak automaticky souvisí nejvyšší úcta k pravdě a poctivosti: cílem takové diskuse je *dobrat se pravdy* (byť by se ukázalo, že já jsem na omylu) a nikoliv *dostat za pravdu*. Proto se demokrat musí za všech okolností chovat čestně a v souladu se svým svědomím a přesvědčením, protože „v demokracii není sporu mezi politikou a mravností, demokracie nezná a nemůže znát zásady, že špatný čin, podvod a lež se dají ospravedlnit vlastenectvím a tak zv. zájmy národa“.²⁰⁴ Machiavellisté, demagogové a populisté proto nejsou a nemohou být demokraty.

V dobách, kdy byla sociální mobilita na zcela minimální úrovni, byla společnost a její vedení, a tak i vzdělání postaveno na vzorci, podle kterého se k vládě a porozumění společenským otázkám vzdělávala jen úzká část společnosti, zpravidla šlechta, klér a někdy i výšece vojenského stavu; naprostá většina společnosti však byla pouze vyučena ve svém řemesle a vyšší kruhy ji záměrně držely ve společenskoviědní nevzdělanosti, a tím i poddanosti. Pro demokracii, v níž se však na vládě podílejí všichni, je naopak klíčové, aby se širokým lidovým vrstvám dostalo vzdělání i společenskoviědní a humanitní; jen tak mohou porozumět světu a odpovědně plnit svou občanskou úlohu. „V moderním demokratickém životě musí být výchova všeobecná, universální; je skutečně základním kamenem demokracie,“²⁰⁵ apeluje Beneš a hájí tradici klasických gymnázií.²⁰⁶ Na druhé straně, všeobecné vzdělání je spíše základem, ne vrcholem vzdělání občanů, protože pro společnost „je velmi důležité, aby byli v něčem skutečnými specialisty. Žádá si toho nejen dělba práce, také pracovní metoda. [...] Takové odbornictví jediné chrání před zpovrchněním a

²⁰³ BENEŠ, Edvard. *Nesnáze demokracie*; s. 22.

²⁰⁴ Tamtéž; s. 23 – 24.

²⁰⁵ MACKENZIE, Compton. *Dr Beneš*, s. 401.

Nejen české školství, ale školství i na celé planetě nyní prochází podivným diskursem, kdy začíná převládat přesvědčení o přebytečnosti humanitního a všeobecného vzdělání. Šíří se názor, že pro vyšší ekonomickou efektivitu by vlády měly podporovat především technické a přírodovědní obory, které přinesou jasně kvantifikovaný užitek. Protiargumenty, že naopak v době rychlého zániku mnoha řemesel i celých oborů, robotizace a tzv. 4. průmyslové revoluce je třeba vzdělávat občany k flexibilitě a schopnosti porozumění, což poskytuje právě všeobecné vzdělání, nejsou dostatečně slyšet. Útlum humanitního a všeobecného vzdělání může být navíc hroblem demokracie a svobody, což vyplývá i z celé této kapitoly: vždyť vzdělání k hluboké profesionalizaci v jednom oboru nevytvoří v pravém smyslu vzdělaného občana, ale zaměří se na vyučení jednorozměrných pracovníků, kteří budou vynikající ve svém jednom oboru, ale nebudou schopni porozumět takřka ničemu dalšímu. To jde nejenom proti onomu základnímu kamenu demokracie, která potřebuje mnohem více občanů vzdělaných než vyučených, ale navíc to může vést i k ekonomickým, především zaměstnanostním problémům. Může se stát, že v době rychle zanikajících odvětví jednosměrně zaměřeni pracovníci nebudou schopni uplatnit se v pro ně až příliš odlišném oboru.

Jsem velice rád, že zrovna ve chvíli, kdy píši svou práci, vyšla v českém překladu nejnovější kniha Fareeda Zakarii, která se věnuje potřebě všeobecného – Zakaria užívá slova *liberálního* (svobodného – v souvislosti se svobodnými uměními) – vzdělání v současném světě.

Srov. ZAKARIA, Fareed. *Obrana liberálního vzdělání*. Praha: Academia, 2017. XXI. století. ISBN 978-80-200-2717-7.

²⁰⁶ Srov. MACKENZIE, Compton. *Dr Beneš*, s. 411.

polovzděláním. Dnes se to jen hemží polointeligenty, polovědci, kteří sice ovládli fraseologii, ale nemají fondu, nemají hloubky. Nebezpečím specialisace je zmalichernění: pozor, aby se nám celek neztratil v detailech.“²⁰⁷ Demokratický občan proto musí mít všeobecné vzdělání, měl by být schopen alespoň zběžné orientace v jakémkoliv tématu, přičemž by se nadto měl na jednu oblast zaměřit a v ní odborníkem.

Podstatné je vzdělání zvláště u menších národů. Velký národ může převažovat vojensky jako tehdy Německo, početně jako tehdy Rusko, obrovským trhem a kupní silou jako tehdy Británie, ale malému národu nezbyvá než vyniknout intelektuálně. Když pak Masaryk mluví o historickém úkolu českého národa, snaží se vyhnat známých, ale nenaplňovaných pravd všechna klišé: „*Jsmo národ Komenského, kolikrát jsme tuto frázi opakovali. Ale budme národem Komenského,*“²⁰⁸ zdůrazňuje potřebu snahy neustálé a především osobní odpovědnosti každého jedince. „*Především je naším úkolem starat se o výchování a sebevýchování.*“²⁰⁹ Nikomu totiž nic nepřijde zadarmo. Chce-li malý národ vyniknout, ba chce-li si vůbec zachovat existenci, musí se vzdělávat – a to půjde jedině tak, že každý jedinec takového malého národa začne u sebe samého.²¹⁰

Masaryk byl a je tímto přesvědčením známý a Beneš s ním souhlasil. Viděl však v československém školství zásadní problémy. Třeba ten, že republika přebrala rakouský dril mechanického učení dat a faktů, aniž by se dbalo na porozumění a rozvoj mysli – konečně toto téma je v českém školství dodnes často diskutované. Beneš tvrdí, že školství pojaté jako pouhé sdělování informací je „*nebezpečná tendence moderního života*“.²¹¹ V rozhovoru se svým životopiscem MacKenziem pro tento zvyk kritizuje kontinentální školství a naopak chválí britské: „*Britský systém má velkou výhodu nad soustavou kontinentální: vychováváte mnohem víc než my osobnost; my se snažíme dát co nejvíce znalostí a faktů. Na pevnině*

²⁰⁷ BENEŠ, Edvard. *Podmínky úspěšného života*; s. 9.

²⁰⁸ MASARYK, Tomáš Garrigue. *Ideály humanitní: Problém malého národa; Demokratism v politice*; s. 85.

²⁰⁹ Tamtéž.

²¹⁰ Samozřejmě, že ve skutečnosti je to trochu jinak. Jak dnes víme – a jak s největší pravděpodobností bylo jasné i Masarykovi –, ona demokratizace a růst vzdělanosti přišly opačnou cestou: postupným procesem ekonomického a vědeckého rozvoje, který započal v renesanci, pokračoval přes reformy osvěcených panovníků a nejrychleji postupoval v období průmyslové revoluce a na ni reagujících sociálních hnutí. Tedy nikoliv cestou uvědomění porobených jedinců, ale politickou a ekonomickou potřebou elit po vzdělané pracovní síle. Tento proces, v němž jde vzdělání a demokratizace ruku v ruce, ovšem nikoliv nějakým lidovým uvědoměním, ale vpravdě nařízením „shora“, vidíme i dnes v rozvojových zemích od jihovýchodní Asie po Jižní Ameriku.

Srov. např.: DAHL, Robert A. *O demokracii: průvodce pro občany*; ZAKARIA, Fareed. *Budoucnost svobody: neliberální demokracie v USA i ve světě*; HUNTINGTON, Samuel P. *Třetí vlna: demokratizace na sklonku dvacátého století*; FUKUYAMA, Francis. *Konec dějin a poslední člověk*. Ale i mnohé další. Konečně pravděpodobně nejvýznamnější knihou na toto téma je bezesporu Marxův *Kapitál*.

²¹¹ MACKENZIE, Compton. *Dr Beneš*. Praha: Družstevní práce, 1947, s. 401.

*směřuje i universitní vzdělání příliš k jednostrannému hromadění faktů. [...] Dávám přednost vaší soustavě před naší.*²¹²

Na Benešem očekávané zdokonalování demokracie (a vývoj světa vůbec) musí samozřejmě reagovat i školství. Vzdělaná populace nebyla potřebná v době feudalismu, avšak v nových poměrech vzdělávání musí držet krok v přímé úměře s demokratizací. Beneš pak dochází k závěru, že *„jak se demokracie vyvíjí, musí se rozšiřovati věková hranice povinné školní výchovy“*.²¹³

Problém vzdělání však nebude nikdy zcela vyřešen, stejně jako svět nikdy nedospěje k dokonalé demokracii. Lid nebude nikdy dokonale vzdělán a jeho vůdci nikdy nebudou k problémům přistupovat dokonale vědecky a bezezbytku racionálně. I zde platí ony meze *polyarchie* (řečeno s Dahlem), a tak i ideálu vzdělání se společnost může jen limitně přibližovat, avšak nikdy jej nedosáhne. Je pak jasné, že na oné nekonečné cestě k nedosažitelnému cíli dokonale vzdělaných demokratů mají nejodpovědnější úlohu především elity: nejen politici, ale i třeba učitelé nebo právníci, jejichž prestižní role je ve společnosti nezastupitelná, jak speciálně pro dnešní dobu ztráty úcty k autoritám, kdy se v mnohých diskusích slovo *elita* užívá s hanlivým významem, zdůrazňuje třeba Fareed Zakaria.²¹⁴ Edvard Beneš si byl vědom úlohy elit ve společnosti, a proto v roce 1935 připomínal zásadní společenskou odpovědnost novinářskému stavu, který hraje zásadní roli při informování a vzdělávání (a především sebevzdělávání) občanů: *„Žurnalista má druhý veliký úkol, úkol výchovný a vzdělávací. Naše noviny jsou nejdůležitější pomůckou k politické, kulturní i občanské výchově občanstva. Široké znalosti, důkladné vzdělání a zejména soustavný zájem o celek veřejného života jsou vedle světovosti, abych tak řekl, základními technickými předpoklady každé úspěšné žurnalistické činnosti. [...] Vědomí tohoto úkolu činí žurnalistu jedním z nejdůležitějších pomocníků díla, směřujícího k zabezpečení a rozvoji státu a blahobytu jeho obyvatelstva, nositelem plodné iniciativy a připravovatelem lepšího zítřka. [...] Plnění vysokého úkolu novinářského předpokládá ovšem určité vlastnosti osobní: hlavně mravní odpovědnost, politickou charakternost, neprodejnost, lásku k pravdě a poctivost, neprodejnost. Bez tohoto mravního posvěcení není a nebude nikdy ani správného informování, ani správné výchovy státní a národní.*²¹⁵

²¹² Tamtéž, s. 401 – 402.

²¹³ Tamtéž, s. 401.

²¹⁴ Srov ZAKARIA, Fareed. *Budoucnost svobody: neliberální demokracie v USA i ve světě*, s. 72 – 95.

²¹⁵ BENEŠ, Edvard. *Úkoly žurnalistiky*. Čistá u Rakovníka: Jar. Janata, 1935. Krašov; s. 9 – 10.

3 Vůdce v demokracii

Zdá se, že laická politická debata se od druhé světové války poněkud vyhýbá dosti podstatnému pojmu *vůdcovství*. Na jednu stranu je to pochopitelné: bylo to kataklyzma druhé světové války se všemi svými kulty osobnosti, *führery*, *poglavniky* a *duci*, které pošpinilo i český překlad všech těchto slov, *vůdce*. Místo *vůdce* tak dnes poněkud kostrbatě říkáme „*lídr*“, přičemž vlastně ani nevíme, jestli toto slovíčko je již počestělé, anebo je vhodnější ponechat mu jeho původní tvar *leader*. Pomineme-li tuto veskrze kosmetickou maličkost, je vhodné vzít v potaz problém, jaký plyne ze skutečnosti, že mnohdy nejsme smíření vlastně ani se samotným jevem vůdcovství. Bylo by samozřejmě na několik dalších prací popsat, jaké vlivy v demokratických společnostech způsobují mnoha lidem z myšlenky na politické *vůdcovství/lídrovství/leadership* nějakého člověka nepříjemné mrazení. Přitom demokracie není s vůdcovstvím nekompatibilní, naopak. Jediné dosud objevené opravdu fungující formě demokracie se říká *zastupitelská* – a jejím principem je ono generování politických vůdců, kterým prostřednictvím všeobecných a rovných voleb, jež dávají voleným vůdcům legitimitu, lid deleguje svoji moc. Základní princip zastupitelské demokracie pak hlásá, že „*politické vůdcovství nezakládá nároku na výsadní postavení; jest jen jednou z mnoha sociálně prospěšných funkcí*“.²¹⁶ To je základní rozdíl proti feudálním a autokratickým zřízením.

Beneš se zabýval právě i otázkou vůdcovství v demokracii; považoval ji za výsostně důležitou, ba kruciální. „*Moderní demokratický občan přijímá ochotně autoritu svobodně zvoleného vůdce, kterého uznává za representanta své zájmové skupiny nebo své politické strany a své politické ideologie, pokládá ho zároveň za věrného služebníka státu a národa, který dovede harmonicky vyrovnávat zájmy své skupiny se zájmy státu,*“²¹⁷ vysvětluje princip legitimacy zastupitelské demokracie. Přitom rozlišoval dvě formy vůdcovství: „*V politice a ve veřejném životě může být vedení a ovládání dvojí: hmotné a mravní.*“²¹⁸ Hmotné vůdcovství je charakteristické onou *tvrdou mocí*, exekutivními pravomocemi, přičemž aby nebylo zneužito, mělo by být doprovázeno poctivostí a odporem vůči nezneužívání svého postavení k vlastnímu prospěchu. Mravní vůdcovství pak znamená přirozenou autoritu, vzor, kterému lid dobrovolně naslouchá. V ideálním demokratickém vůdci by se měly snoubit oba módy vůdcovství.

²¹⁶ HNÍK, František M. *Edvard Beneš: filosof demokracie*; s. 71.

²¹⁷ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 286.

²¹⁸ BENEŠ, Edvard a Věra OLIVOVÁ. *Funkce politických stran*; s. 158.

3.1 Nároky na státníka

Politika je bezesporu řemeslo náročné a odpovědné. Aby státník svou činností prospíval lidu, musí pochopitelně disponovat jistými kvalitami. Rozhodnutí kandidovat na politickou pozici je z oněch zásadních v lidském životě, a tak by mu měla předcházet – jakožto první instance – hluboká a upřímná úvaha o dispozicích, přednostech, ale i nedostacích své osoby. Voliči pak vše zhodnotí podruhé.

Občané se při pohledu na svou reprezentaci mnohdy podivují; ať již mluvíme o kterékoli zemi v takřka kterémkoli období, vždy se jistě cyničtější povahy nedostatkům svých politiků smáli, ti vážnější se jich děsili. Mnozí přijali přesvědčení, že kdo z vlastní vůle vstupuje do politiky, již tímto aktem prokazuje svou domýšlivost, téměř narcismus – a tedy nekompetenci. Tato myšlenka se prolíná celými dějinami politické filozofie: „*Už Platon věděl, že vládnout má člověk, který to nechtěl, což se dnes může stát jen za zcela mimořádných okolností. [...] Ve všeobecných volbách, kde se nedá společně přemýšlet ani vyjednávat, může uspět jen člověk, který to strašně moc chce,*“²¹⁹ připomněl věhlasný český filozof Jan Sokol, který v roce 2003 kandidoval na post prezidenta České republiky. Je však otázka, zda není rozšířenost takového přesvědčení příznakem „nezdravé“ společnosti; zda takový názor není jen alibisticky nekonstruktivní výkřik cynického nihilismu, který místo aby přispěl vlastní aktivitou, jen demoralizuje a odrazuje od snahy řešit problémy společnosti i ty opravdové politické talenty. S tímto se pak pojí i problém dlouhodobě klesající vážnosti povolání politika v moderních demokraciích.²²⁰ To je samozřejmě problém, protože značí snižování legitimacy politického systému – demokracie, vláda lidu, bez důvěry lidu trpí zásadní, ba kardinální vadou, jistě musí být velmi vratkou a její konec může být velmi blízký. Snižování atraktivity politiky však také sekundárně zákonitě musí vést k nezájmu o ni, čímž se značně komplikuje řešení oné tolikrát skloňované nedůvěryhodnosti a všeobecné nízké úrovně politického zastoupení. Talentovaní lidé jednoduše nebudou mít zájem do politiky vstoupit, a tak se celý

²¹⁹ SOKOL, Jan. Vládnout má ten, kdo to nechce. Respekt [online]. 10. 9. 2016 [cit. 2018-01-19]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2016/37/vladnout-ma-ten-kdo-to-nechce>

²²⁰ Srov. Americans' Trust in Political Leaders, Public at New Lows. Gallup: Analytics & Advice About Everything That Matters [online]. 21. 9. 2016 [cit. 2018-02-21]. Dostupné z:

<http://news.gallup.com/poll/195716/americans-trust-political-leaders-public-new-lows.aspx>

Zde vybírám pohled na důvěru v americkém prostředí, a nikoliv z českého, z několika důvodů. Především Česká republika zdaleka nemá takovou demokratickou tradici a nabízí pohled jen na necelých třicet let, zatímco data z USA poskytují náhled na opravdu dlouhodobé trendy. Americký příklad jsem vybral, jelikož zaznamenává vývoj v nejstarší opravdové demokracii na světě, která se proto od Tocquevilla stala „výzkumným modelem“ pro poznání povahy demokracie.

problém dostane do zhoubné spirály.

V citátu Jana Sokola jsem vynechal jednu větu, v níž tkví jeden ze zvláštních paradoxů demokracie: „*Tak se mohl stát prezidentem Masaryk a za jiných okolností Václav Havel, kteří by v klidných dobách zřejmě dělali něco jiného.*“²²¹ Masaryk by v opravdu demokratizující se, federalizující se, hospodářsky prosperující, optimistické monarchii s budoucností a vizí demokratického věku nejspíše dál rozvíjel sociologii a syntetizoval ji s ostatními vědními obory na pražské univerzitě. Havel by v eventuálním klidném československém socialismu s lidskou tváří, bez ruských tanků, zato s otevřenými hranicemi a uvolněnějšími hospodářskými právy – třeba s možností drobného podnikání – pravděpodobně zůstal u divadla a poezie. Proč by za takových ideálních podmínek nejspíše nevstoupili do politiky? Asi proto, že by k tomu neměli důvod.

Mohli bychom o tomto tématu mluvit jako o paradoxu demokracie. Alexis de Tocqueville o tom psal zcela jasně. Za normálních okolností klidu, míru a prosperity politické řemeslo není pro vynikající osobnosti zajímavé. Věnovat se byznysu nebo vědě přináší silnější uspokojení. „*Protože nemohou zaujímat ve veřejném životě obdobné postavení, jaké mají v životě soukromém, opouštějí jej a soustředí se na život soukromý.*“²²² V klidných dobách, kdy demokratický státní aparát funguje více méně, jak má, bez větších ořesů, není přitažlivý pro osobnosti nejnadanější; denní politická rutina nemusí být ani příliš zajímavá. Program politika v dobách klidu většinou ani nevyžaduje závratné výkony; úřední práce politického řemesla vyžaduje spíše nenápadných, šedých a mnohdy i nudných vlastností: zvláště přesnost a spolehlivost. Proto bychom za normálních podmínek snad ani neměli po politicích vyžadovat nějaké výrazné charisma, hrdinnost a genialitu. Tyto vlastnosti se zde neuplatní. „Nudné“ doby klidu, míru a prosperity jednoduše netvoří politiku zajímavou. Naopak doby krizí učiní z politiky prostor pro osobnosti. Tehdy nastane čas hrdinů a géníů. „*Když je stát ohrožen velkým nebezpečím, často vidíme, že se lidu daří vybrat občany, kteří jsou nejzpůsobilejší k tomu, aby jej zachránili. [...] Génieus už neodmítá projevit se sám od sebe a lid, ohromen svým vlastním ohrožením, na čas zapomíná na své závistivé vášně.*“²²³ Jedinec, ale i národ se však v čase nebezpečí mění, národ i jedinec při ohrožení častěji zrodí nebývalé ctnosti a může se stát, že i onen vysmívaný, nudný politik v dobách krizí projeví svůj překvapivý charakter. Tato myšlenka se proplétá dějinami politologie, a tak i Fareed

²²¹ SOKOL, Jan. Vládnout má ten, kdo to nechce. Respekt [online]. 10. 9. 2016 [cit. 2018-01-19]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2016/37/vladnout-ma-ten-kdo-to-nechce>

²²² TOCQUEVILLE, Alexis de. *Demokracie v Americe. Díl 2.*, s. 135.

²²³ Tamtéž, s. 151 – 152.

Zakaria napsal: „*Těžké časy vyprodukují velké vůdce. Dokonce dokážou dostat to nejlepší i z nás.*“²²⁴

Edvard Beneš na demokratické vůdce kladl vysoké nároky; a právě v nedostatečných kvalitách politického zastoupení meziválečné Evropy viděl projev úpadku – nebo chceme-li, nedospělosti – evropské demokracie, který nakonec vedl až ke katastrofě druhé světové války: „*Pád evropských demokracií v posledním desetiletí byl především pád jejich vůdců.*“²²⁵ Ale i naopak, síla vůdců byla pak tím, co demokratickou Evropu vzkřísilo: Karl Popper po svém odchodu na Nový Zéland dospěl k poznání, že v době úpadku demokracie, politiky appeasementu a inferálního dějství absurdního dramatu třicátých let 20. století může zachránit svobodnou Evropu jen jediný muž: „*Uvědomil jsem si, že demokracie – dokonce britská demokracie – není institut vhodný k boji s totalitarismem; bylo zvláště smutné konstatovat, že očividně existuje jen jedna osobnost – Winston Churchill –, která chápe, co se stalo, a nikdo pro něj neměl dobré slovo.*“²²⁶

Beneš proto určil, jaké vlastnosti by měly být kvalifikační laťkou politika.

3.1.1 Morální kvality, píle, vzdělání

Beneš věřil v demokratického vůdce a odmítal diktátorství. Byl si vědom, že ani demokracii od vůdců nelze oprostít – a ani by to nebylo vhodné. Benešův ideální vůdce však byl zcela odlišný od okouzlujících demagogů, strhujících lid na náměstích: „*Pro Beneše nebyl vůdce v demokracii charismatickým zjevem, ale vyznačoval se vědeckým přístupem*

²²⁴ ZAKARIA, Fareed. *Budoucnost svobody: neliberální demokracie v USA i ve světě*, s. 204.

²²⁵ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 289.

²²⁶ DAHRENDORF, Ralf. *Pokoušení nesvobody: intelektuálové v časech zkoušek*. Jinočany: H & H, 2008. ISBN 978-80-7319-065-1, s. 149.

Edvard Beneš měl na mysli především politické vůdce. Je ale faktem, že národy mají vůdce i z jiných oblastí společenského života. Významný vliv na chování lidu – a tak i na jeho názory, jež se následně v demokraciích promítají v politice – mají i osoby disponující tzv. *měkkou mocí*: jsou to slavní lidé, celebrity, vědci, umělci, literáti, váleční hrdinové, akademici, zkrátka elity (v současné době rostoucího populismu bych rád zdůraznil, že pojmu elita rozhodně nekladu a priori záporné znaménko – ba naopak!). Ralf Dahrendorf se právě tímto tématem, chováním a názory významných osobností, zvláště pak intelektuálů, v dobách krizí zabývá v této poutavé a velice inspirující publikaci která celou tuto otázku značně rozšiřuje. Dahrendorf zde vedle Karla Poppera popisuje i mnohé další intelektuální elity v kritických momentech 20. století – a to nejen na příkladech bojovníků proti totalitním režimům, byť především na nich, ale pochopitelně též komplikovaných osob, jako je Martin Heidegger.

k *politice*,²²⁷ konstatuje Zbyněk Zeman. Politika totiž podle Beneše je vědecká disciplína, píše o ní jako o praktické sociologii. Považuje ji „*jednak za skutečnou vědu a za speciální vědeckou činnost, jednak za zvláštní druh umění, speciální uměleckou činnost. Ze všech lidských činností je politika činností nejvyššího sociálního významu, ať hodnotící měřítko je duchovní, mravní či toliko praktické. Politika má být vědou a uměním, spočívajícím vždy na určité filosofii a morálce, na určitém filosofickém a mravním pojetí celého života individuálního i společenského. [...] Politika jako věda je praktické uplatnění theoretické vědy sociologické.*“²²⁸ Politika proto vyžaduje dalekosáhlé znalosti mnoha oborů: historie, psychologie, práva, zeměpisu, ekonomie, statistiky, demografie, religionistiky, přírodních věd, zkrátka všeho, s čím společnost přichází do kontaktu.

Státník musí pociťovat vědcům tak typické bažení po poznání: „*Boj politický jest především ohromný boj o poznávání reality.*“²²⁹ S tím však souvisí i další čtnosti: touha po poznání je totiž touha po poznání pravdy; pravdu proto musí mít politik-vědec jako nejvyšší imperativ. Politik musí umět poznávat společnost, její vztahy mezi skupinami a jedinci, hledat zákonitosti, „*musí pátrati po skutečně objektivní realitě, musí analyzovat nestranně vědecky společnost skrz na skrz, a musí ji, abychom tak řekli, pitvati za živa.*“²³⁰ Proto musí být demokratický politik zběhlý zejména ve společenských vědách a zároveň být objektivní a nestranný. K problémům musí přistupovat striktně racionálně, jeho povinnou vlastností je rozvážnost – nesmí se nechat unášet romantickými ideami, protože bouřlivé romantické city mnohdy zaslepují a jako sirény často lákají k tak či onak bludným cílům; povinností politika-vědce je naopak střízlivě dbát realitu, empirii a logiku.

K tomu bohužel patří, že vedle rozvášněného kazatele šovinismu a vypravěče hrdinných eposů je vědec-politik v nevýhodě. Musí se vypořádat s celou hloubkou a složitostí pravdy, jejíž poutavé předání lidu je mnohdy jen velice těžké. Ona pravda, která by měla být vždy meritem projevů demokratického politika, bývá složitá a dobrat se jí, si většinou vyžaduje mnoho času, soustředění a intelektuálních schopností – i od posluchačů či čtenářů. Zjednodušení a zkratky, tak typické pro demagogy, pravda nesnese. Demokratický vůdce proto nutně potřebuje okolo sebe plejádu odborníků na různá témata; s nimi se musí o každém kroku dopředu radit. Musí se bez přestání vzdělávat v nepřeborném množství stále se rozvíjejících oborů a být neustále v obraze. Jeho povinností je diskutovat s odpůrci, obhajovat

²²⁷ ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*; s. 74.

²²⁸ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 274 – 275.

²²⁹ BENEŠ, Edvard. *Přednášky na Univerzitě Karlově 1913-1948*; s. 60.

²³⁰ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, 1946, s. 275.

svou práci a naslouchat protiargumentům. A k tomu všemu musí hledět, aby své činy a mínění obhájil před médii a občany.²³¹ Autoritářské režimy, v čele s fašismem, povětšinou staví na iracionalitě, vášních a nereálných naracích hrdinných příběhů, odkazů na mýty a hrdinnou minulost národa: „*Koncepce führerovská – také duceovská – je koncepcí hodně mystickou a vulgárně náboženskou, nekritickou, nevzdělanou a nevzdělaností politickou se udržující, založenou na citech, emocích, vášních a instinktech.*“²³² Příslušně pak vyhlížejí vůdcové takových režimů. Oč jednodušší je snaha absolutistů a autoritářů, kteří nedbají oněch demokratických zásad, a tak mohou být „*vždycky muži činu a nikoli mužové myšlení a úvahy [...] [Demokratický vůdce] je proto často mnohem rychleji vyčerpán než vůdcové v autoritativních státech, kteří svou opozici umlčí násilím místo prací a poctivým přesvědčováním.*“²³³

Politika je ale také uměním – možná nejvyšším. „*Politik jako každý umělec tvoří. Ve své politické činnosti se snaží vésti společnost k novým cílům, starý stav přetvářeti a měnit, dáváti nové výrazy a formy svému lidskému a společenskému materiálu, v němž zahrnuto je vše, o čem bylo řečeno, že je předmětem sociologie a politiky jako vědy, to jest společenský život v jeho projevech duchovních, mravních, právních, sociálních, hospodářských a tak dále. Dělá to právě tak jako sochař, který dává rozličné tvary svému materiálu v hlíně, v sádře, ve dřevě, v kovu a v mramoru. Politik jako umělec vkládá do oné hmoty či onoho materiálu, ze kterého se skládá společenský život, svého ducha, své myšlenky a názory, své plány, své city, přání, svou individualitu, krátce sebe sama. Chce vytvořiti ze společnosti svět, jak si jej sám představuje. [...] Politik jako vědec objevuje povahu sociální reality, analyzuje ji, definuje ji a zjišťuje si, co je, co existuje. Jako umělec zpracovává a připravuje změny toho, co existuje, danou existující sociální realitu uzpůsobuje novému vývoji, pomáhá svou prací při tomto rozvoji a dává mu další směr do budoucnosti.*“²³⁴ Politik také musí být dobrým psychologem – v teorii i v praxi. Musí mít tedy zkušenosti i z reálného života, aby porozuměl občanům i svým politickým rivalům; „*proto musí mít politik vrozený talent pro psychologické pozorování člověka ve všech jeho duševních činnostech a sklonech. Toho však nelze docílit bez veliké praktické životní zkušenosti; a té se nikdy nelze úplně naučiti z knih,*“²³⁵ psal Beneš za druhé světové války, přičemž jej jistě trápila dávná vzpomínka na slova jeho velkého vzoru, Tomáše Garrigua Masaryka, který Benešovi vyčítal jeho samotářství, nedůvěřivost a odtažitost od

²³¹ Tamtéž, s. 289 – 294.

²³² Tamtéž, s. 290.

²³³ Tamtéž, s. 292 – 293.

²³⁴ Tamtéž, s. 276 – 277.

²³⁵ Tamtéž, s. 277.

společnosti: „Dejte si pozor, jste moc knižní, musíte mít víc styku přímo s životem a lidmi. A hodně praktické psychologie!“²³⁶

S láskou k pravdě jsou neodmyslitelně spojeny i čest a spravedlnost, k nimž proto musí mít státník nejvyšší úctu „Pravda v demokracii znamená těchto poznatků objektivně používat, pravdivě je předkládat, tendenčně jich nezneužívat, nedělat z vědy děvku politiky, politické strany, sociální třídy nebo osobních zájmů. Z toho plyne, že demokracie jest proti politickému intrikářství a záludnosti. [...] V demokracii nemá být sporu mezi politikou a mravností, demokracie nezná a nemůže znát zásady, že špatný politický čin, politický podvod a politická lež se dají ospravedlnit vlastenectvím a zájmy národa, režimu či strany.“²³⁷ Zkrátka své „výjimečné postavení – a tím i svou odpovědnost – vyjádřené v tom, že rozhodují o veřejných otázkách, mají zakládati političtí vůdcové na [...] smyslu pro odpovědnost, na opravdovosti, poctivosti a oddanosti ideálu demokracie, na své mravní důstojnosti a velikosti, zejména také osobní neinteresovanosti a mravní své integritě.“²³⁸

Klíčovou ctí státníka je odhodlání a vytrvání při překonávání sebe sama, vlastních pudů, lenosti a lidské malosti. Státník má být tvrdý především sám na sebe a musí být ochoten velkého odříkání si. „Je silnou individualitou a opravdovým mužem, jestliže denně stokrát dovede překonat sebe a to, co ho tlačí dolů, své city, vášně, pudy, nervy, své rozčilení, rozhořčení a zklamání, když má vésti davy a jednati s lidmi, kteří ho sotva chápají, a když to má činiti tak, aby zůstal vždy svým a demokratem. Má před sebou jen své ideály, své velké cíle, své mohutné poslání; nezná ješitnosti, nevzhlíží se ve své velikosti, nezná honby za popularitou. Jeho velikost a uspokojení je právě jen v jeho demokratické činnosti a často i v denní drobné anonymní práci, s níž jeho život splynul úplně.“²³⁹ To vyžaduje mnoho sil a životního optimismu, které opravdu nemá každý. „Kdo dělá politiku opravdově, poctivě, učinil ze svého života stálé denní těžké sebeobětování.“²⁴⁰

Demokratický politik v neposlední řadě má být pevný ve svém přesvědčení. Musí zastávat své ideály a nesmí se nechat zmámit lacinými výkyvy veřejného mínění. Beneš proto zásadně odmítá principy populismu. Státník totiž „nemá být demagog, který hledá okamžité úspěchy lichocením masám a jde za každou novou a dočasnou vlnou veřejného mínění nebo i za proudem přechodné, náhlé nebo násilné změny; nemá to být vypočítavec, nebo

²³⁶ ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*; s. 38.

²³⁷ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 282.

²³⁸ Tamtéž, s. 286 – 287.

²³⁹ Tamtéž, s. 287.

²⁴⁰ BENEŠ, Edvard. *Podmínky úspěšného života*; s. 11.

hochštapler, jdoucí bezcharakterně dnes tam, zítra jinam za osobním nebo stranickým zájmem a úspěchem.“²⁴¹ Musí být schopen dělat i nepopulární, ale potřebné kroky, byť by znamenaly velice hořkou odplatu v tisku, na ulicích a v následujících volbách. „Téměř každý skutečný demokratický vůdce musí projít obdobím všeobecné nepopulárnosti,“²⁴² píše Beneš, jako by zrovna četl Tocquevillovu kritiku populismu amerického prezidenta Andrewa Jacksona: „Generál Jackson je otrokem většiny: řídí se jejími přáními, její vůlí, jejími napolo projevenými sklony, nebo je spíše dokáže uhodnout a spěchá se jí postavit do čela.“²⁴³ Takový populismus je nemocí demokracie, protože upřednostňuje líbivost a pochlebování lidu před tvrdou a často (i voličům) nepříjemnou, avšak nutnou prací pro veřejné blaho. Takový populistický politik „[u]ž nejedná v zájmu státu, ale v zájmu svého znovuzvolení.“²⁴⁴

Zároveň by státník měl být i filozof, tvrdí Beneš. Má mít utříbené hodnoty a jasný světonázor. Musí zkrátka vědět, kam jde, proč tam jde a jakým způsobem tam chce dojít. Jakékoliv úsilí je k ničemu, vede-li špatným směrem, za špatným cílem a volí k tomu špatné prostředky. „Jako filozof, a zvláště jako filozof dějin, musí pátrati a odůvodňovati, v jakém směru a jakými prostředky, hmotnými či duchovními, ideovými či praktickými má změny v politickém a sociálním životě přivodit nebo prosazovat.“²⁴⁵ Politik se musí neustále ptát, co stojí za společenskými jevy, jaké jsou jejich příčiny, v čem tkví motivace občanů jakožto jedinců i nejrůznějších spolků, jaké jsou jejich ideje a zájmy apod. „Jak patrně, dobrý praktický politik má mít krajně vytríbený smysl pro tento filozofický (a především noetický) problém a musí být filozoficky vzdělán, aby dovedl uplatňovat na jevy sociální a politické onu vědeckou metodu zjišťování faktů, které se každý studující filozofie už v začátcích studie při praktickém studiu filozofie a noetiky učí.“²⁴⁶

Beneš proto dochází k závěru: „Ve své osobnosti by měl demokratický vůdce spojovati v harmonické synthesi velikou intelektuální kulturu a vědeckou erudici s bystrou intuicí a instinktem, hloubkou myšlení s rychlým rozhodováním a rázným činem, fysickou i duchovní odvahou s mravní integritou.“²⁴⁷ Tento věcný, vědecký, morální a zásadový přístup k politice je dle Beneše tím jedním z hlavních faktorů, jež dělí demokratického vůdce od autoritáře. „Jen

²⁴¹ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s., s. 278.

²⁴² Tamtéž; s., s. 293.

²⁴³ TOCQUEVILLE, Alexis de. *Demokracie v Americe. Díl I.* s. 291.

²⁴⁴ Tamtéž; s. 100 – 101.

²⁴⁵ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*. 4. (3. české) vyd. Praha: Čin, 1946, s. 277.

²⁴⁶ BENEŠ, Edvard. *Přednášky na Univerzitě Karlově 1913-1948*; s. 60.

²⁴⁷ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 294.

*tak není v pojmech ‚vůdce‘ a ‚demokracie‘ vnitřního rozporu.*²⁴⁸

I pokud se však takoví demokratičtí vůdci najdou, prosazují se velice složitě, nejsou-li vzdělaní a racionálně uvažující také občané. Cožpak si nevzdělaný a nekultivovaný lid zvolí vzdělaného, noblesního a čestného představitele? Rozumná, vědecky prováděná a demokratická politika může být uskutečňována jen státníkem výše popsanych kvalit – ovšem aby se takový člověk vůbec prosadil a dostal k moci, musí o sobě přesvědčit lid, který proto musí být na dostatečné úrovni, aby si uvědomil hodnotu těchto vlastností a rozpoznal je u kandidáta na politický post. *„Povinnosti jsou oboustranné: i u občanů, i u vůdce. Morální výši pravého vůdce-demokrata má odpovídati morální výše vyspělých mas vedeného lidu. [...] Problém nové příští demokracie je tudíž trvalým problémem výchovy k demokracii, problémem výchovy vůdců i mas.*²⁴⁹ A problém je to opravdu velký a pracuje se na něm jen velice zdoluhavě. František Hník při své interpretaci Benešova filozofického konceptu demokracie dochází k závěru, že i Beneš počítá s věčnou premisou, že je *„o demokracii nutno stále bojovat. Demokracie není rájem hlupáků, v němž by se měli všichni blaze, ať si to zaslouží či nikoliv. Osvícená lidovláda vyžaduje sebesprávy a sebekázně občanů. Proto k ní lze dospěti zpravidla jen s většími obtížemi než k slepé poslušnosti v autoritativním režimu.*²⁵⁰ Taková slova připomínají temné poselství Michaela Kocába: *„Každej národ má takovou vládu, jakou si zaslouží.*²⁵¹ V demokracii nemá odpovědnost za podobu společnosti a věci veřejných nikdo jiný než občan. Ten je suverénem, z jeho vůle vychází vláda. Podoba státu je starostí občanů, kteří se nemohou vymlouvat na nikoho jiného než na sebe samé. Každý jedinec na svých bedrech nese díl odpovědnosti, zásluh i vin svého státu. *„A je proto nutno, aby se typy jedinců duševně nadaných a fyzicky zdravých, morálně, povahově a intelektuálně vyrovnaných, zajímaly o politiku v demokracii. Politiku v demokracii mohou a musí dělat jedinci všech tříd; ale také intelektuálové a vzdělanci musí se sami zajímat o politiku, poněvadž skutečné vedení může přijíti i v demokracii především z jejich řad,*²⁵² apeluje Beneš.

Velice zajímavé a překvapivé je pak číst Benešovy výtky vůči amaterismu československé politiky, která vychází ze skutečnosti, že do politiky přicházejí na ni nepřipravení jedinci, kterým se nedostalo výchovy k politickému a úřednímu řemeslu. *„Znám*

²⁴⁸ Tamtéž; s. 287.

²⁴⁹ Tamtéž, s., s. 288.

²⁵⁰ HNÍK, František M. *Edvard Beneš: filosof demokracie*; s. 32.

²⁵¹ 13 komnata Michaela Kocába "Každy narod ma takovou vladu, kterou si zaslouzi..". YouTube [online]. 2. 3. 2017 [cit. 2018-01-19]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=cxCbANd9Mbc>

²⁵² BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 295.

však národ, který si vychovává své politiky soustavně a vědomě, a na tom byla založena jeho síla a vzrůst v posledním století. Myslím na Anglii. Tam je pečlivě připravována vládnoucí kasta, a zvláště úředníci administrativní; vedoucí politici jsou vybíráni z určitých rodů a tříd a stávají se nejprve sekretáři vůdčích státníků.“²⁵³ Tato slova nepřekvapují ani tak svým obsahem, vždyť problém tendencí k přílišné egalitizaci demokracií je pravici kritizován velmi často a opodstatněně.²⁵⁴ Zarážející však může být, že tato slova pronáší právě socialista Edvard Beneš, který tvrdil, že opravdová demokracie není její stávající „buržoazní“ forma, ale demokracie „lidová“. Zde však vidíme, jak se Beneše proměnil během druhé světové války. Svůj názor o elitní výchově k politickému povolání by ve svém pozdním období jistě kategoricky odmítal, stejně jako ve svém radikálně socialistickém mládí. Avšak Beneš ve vrcholné životní fázi roku 1929 britskou tradici obdivoval, ač sám uznává, že „[n]ení to snad dost demokratické“ a pro československé poměry není možné anglický příklad zcela přejmout.²⁵⁵

3.1.2 Zdraví

Zdraví je pro politické povolání nárokem klíčovým, protože sebelepší politik nemůže využít svých kvalit, netěší-li se dobrému zdraví: „Dobrý politický demokratický vůdce má být také plně fyzicky i duševně zdrav, tj. tělesně i duševně normální.“²⁵⁶ Takové je pravidlo u všech lidských činnostech, u všech povolání, nejen politiky. Vždyť nemusí jít ani o nijak závažnou a fatální chorobu, stačí jen, aby působila bolesti, byla neodbytná anebo jakkoliv jinak nemocného svazovala a omezovala. Trpící člověk se mění a nemá tolik síly bojovat sám se sebou, se svými nedostatky a potlačovat své vnitřní demony. „Musíme si uvědomit, že tyto vlastnosti, za normálních okolností potlačené, utlumené, se naplno projeví ve stresových situacích. Panovačnost, přehnané sebevědomí, mstivost, nepřátelské postoje. Navíc silně ochabuje vůle.“²⁵⁷ U profesí, jako je politika, u nichž jsou osobnostní a charakterové vlastnosti a schopnost dobrého mezilidského kontaktu klíčové, pak zdravotní problémy často

²⁵³ BENEŠ, Edvard. *Podmínky úspěšného života*; s. 11.

²⁵⁴ Právě v egalitizaci demokratických společností, neuznávání autorit a demonizaci pojmu elita vidí třeba Fareed Zakaria, kterého nejspíše ani nemůžeme označit za jasně pravicovou osobnost, je naopak spíše liberál, jednu z nejvážnějších hrozeb současných liberálně demokratických společností. Zvláště poutavá je kapitola *Smrt autority* jeho známé knihy *Budoucnost svobody*.

Srov. ZAKARIA, Fareed. *Budoucnost svobody: neliberální demokracie v USA i ve světě*; s. 249 – 301.

²⁵⁵ Srov. BENEŠ, Edvard. *Podmínky úspěšného života*; s. 11 – 12.

²⁵⁶ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 294.

²⁵⁷ PSŮTKOVÁ, Zdeňka a Zdeněk VAHALA. *I nám vládli nemocní?: naši 1. prezidenti očima medicíny*. Praha: Práh, 1992. ISBN 80-900835-8-7. S. 28.

oslabují to nejdůležitější, protože „vyžaduje od politického vůdce stálou rozvahu, klid a trpělivost a přitom tolik práce, péle a nervového úsilí, jaké člověk nezdravý nikdy nemůže poskytnouti,“²⁵⁸ varuje Beneš. Nemocný, trpící člověk často věnuje až příliš mnoho energie sám sobě a zvládnutí svého trápení; a tato energie pak chybí při výkonu jeho práce. Zvláště nebezpečné je to opět u odpovědných povolání, u vysokých pozic v hierarchizovaných strukturách, jejímž je státní aparát snad nejlepším příkladem; vždyť „věci veřejné nemají nikdy záviset na individuálním, měnlivém a náladovém stavu toho či onoho jedince“.²⁵⁹

Nemoc a tělesná i duševní slabost politika pak může být nebezpečná i nepřímo: „Osobnost, které se to týká, se stává snáze manipulovatelnou – a to zejména v případech, kdy okolí je pro takový vliv přímo ‚naladěno‘. Kdy okolí tento záměr vysloveně sleduje.“²⁶⁰ Mnozí oportunisté a pochlebovači v okolí mocných mužů a žen na tyto situace čekají, a když přijdou, bývají na ně dobře připraveni, protože vědí, že právě v těchto chvílích svým vlivem mohou získat obrovskou moc. Státníci musí být plni síly, a proto „onemocní-li vážněji, mají z politického vedení odejít.“²⁶¹ Nemocný člověk, zvláště duševně nemocný, si však svou indispozici často neuvědomuje nebo ji bagatelizuje. Je pak velice těžké takového člověka přesvědčit o skutečnosti, že své povolání již nezvládá. Takové poznání si ovšem svět i český národ opakovaně potvrzuje.²⁶²

3.2 Prohřešky Edvarda Beneše proti vlastním nárokům na demokratického vůdce

Edvard Beneš se v mnohém podobal svému ideálu demokratického vůdce – a v mnohém nikoliv. Podle vzpomínek Benešových pamětníků byl on sám stran vzdělanosti, vědeckého přístupu, inteligence a schopnosti sebeodříkání vskutku takovým demokratickým vůdcem, o němž psal: strohý profesor, „který se nikdy nerozhodoval pod okamžitým

²⁵⁸ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 294.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 294.

²⁶⁰ PSŮTKOVÁ, Zdeňka a Zdeněk VAHALA. *I nám vládli nemocní?: naši 1. prezidenti očima medicíny*; s. 28.

²⁶¹ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 295.

²⁶² Zde se otevírá veliký prostor pro mezioborovou studii: výsledky spolupráce medicíny, psychologie (zvláště pak psychopatologie), historie a politologie by mohla přinést velice zajímavé poznatky. Bohužel však nemůžeme očekávat, že se vrcholní politici podrobí psychologickému nebo psychiatrickému vyšetření, natož jejich poradci, asistenti, kancléři a zaměstnanci v podobných funkcích.

impulsem,²⁶³ píše ve své knize Jaromír Smutný, načež v soukromých deníkových zápiscích vykresluje Beneše jako osobnost bez jakéhokoliv charismatu: „Beneš je vynikajícím taktikem a stratégem, největším Machiavellim nynější doby, ale nedokáže strhnout davy. [...] Nevzbuzuje důvěry. Instinktivní lidé, kteří se k němu přibližují, pociťují, že jest stále něco nedořečeno, že Beneš jich užívá k nějakému plánu, který jim neřekne. [...] Beneše uznáváme, protože je nad námi velmi vysoko inteligencí, houževnatostí, pracovitostí.“²⁶⁴ Někdy byl však podle Smutného až příliš „strojovým“, příliš „profesorským“: „Je to mašina na myšlení a na práci bez lidského citu, ale s lidskými slabostmi.“²⁶⁵

Benešovi se často vyčítá, že se nevyhnul osudu, před nímž sám varoval, a z prezidentské funkce neodstoupil, ani i když na její zdárné plnění již *fyzicky ani psychicky nestačil* – což podle některých lékařů měl být Benešův stav již při jeho prezidentské inauguraci roku 1935.²⁶⁶ Smutný pohled na zdravotní i morální stav posledních měsíců prezidenta Beneše v úřadě velmi sugestivně zaznamenal literární kritik a esejista Václav Černý: „Mužiček jakoby navlečený do cizích šatů, boty si zřejmě nešněroval sám. Tvář popelavá, oči vyděšené, zalité vodou. Pohyby loutky, mechanismu pokaženého dítětem: při kroku vpřed se mu noha sama vymrští, nepružná, v kolenou neohnuta, jako by padal šikmo na tvář, zbaven rovnováhy. [...] Mluví neobratně, chvílemi špatně článkuje, v ústech se mu tvoří sliny a co chvíli hustě a bíle plivá do misky na zemi po své pravici. [...] ...tak jsem si představoval Háchu na konci války. [...] Hrozné je to, že v tom záchvatu tuším záchvat pláče. [...] Jeho vůle je zřejmě narušena. Vtírá se mi i bolestný dojem, že se prezident bojí. [...] Už se nedivím, že o událostech neví nic. Ani nemá vědět! Už chápu, proč mne ten ‚hodný člověk‘ pod stolem šřouchal, jakmile jsem v hovoru použil ostřejšího slova, vyslovil termín ‚demise‘ nebo jméno Jana Masaryka. Tahle slavná prezidentova kancelář už fakticky prezidenta odepsala, bůhví čím pokynů poslouchá, ale prozatím se nadevše bojí jeho demise, protože by s jeho odchodem byla sama rozpuštěna: ta tam jsou dobrá místečka, teplíčko, úřední automobily, honory!“²⁶⁷

²⁶³ SMUTNÝ, Jaromír. *Svědectví prezidentova kancléře: [Němci v Československu a jejich odsun: únorový převrat 1948]*. Praha: Mladá fronta, 1996. Archiv. ISBN 80-204-0567-4; s. 200.

²⁶⁴ OTÁHALOVÁ, Libuše a Milada ČERVINKOVÁ. *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*. 1. Praha: Academia, 1966; s. 91.

²⁶⁵ OTÁHALOVÁ, Libuše a Milada ČERVINKOVÁ. *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*; s. 91.

²⁶⁶ PSŮTKOVÁ, Zdeňka a Zdeněk VAHALA. *I nám vládli nemocní?: naši 1. prezidenti očima medicíny*; s. 68.

²⁶⁷ ČERNÝ, Václav. *Paměti*. Díl 3. 1945-1972; s. 184 – 188.

O velice špatném zdravotním stavu prezidenta Beneše (ale nejen něj – dále se zde píše i o prezidentech Masarykovi, Háchovi a Gottwaldovi) pak pojednává publikace *I nám vládli nemocní?*

Srov. PSŮTKOVÁ, Zdeňka a Zdeněk VAHALA. *I nám vládli nemocní?: naši 1. prezidenti očima medicíny*; s.

Při kritice prezidentovy jisté neochoty vzdát se postu je však nutné upřesnit situaci, v níž se nacházel: Vždyť právě v těch nejkritičtějších momentech neměl na výběr; musel na sebe vzít odpovědnost a nepouštět ji. Ať už to byla druhá polovina 30. let, kdy byl parlament katastrofálně fragmentován mezi komunisty, henleinovce, polo- a klero-fašistické strany a několik opravdu demokratických stran²⁶⁸, čímž tvořil politické zastoupení, jež by jednoduše nebylo schopné vybrat po Benešovi dobrého nástupce, tak v období poválečného chaosu a plíživého nástupu komunistů byl Beneš pravděpodobně vsutku jedinou možnou – a především demokratickou! – autoritou, která by mohla prezidentský post zastávat.

Je však také třeba zmínit na druhé straně Benešovu údajnou, často zmiňovanou ješitnost. Václav Černý píše o prezidentovu „*neústupném sebevědomém neomylnictví*“ a o tom, jak „*po celý svůj život dovedl Beneš zamezovat, aby v oblasti naší zahraniční politiky vedle něho vyrostl a mohl se rozvinout jediný další talent. Nepřál si možné konkurenty, v této funkci se měl za nenahraditelného, nepostradatelného, jediného povoláního.*“²⁶⁹ František Schwarz tvrdil, že „*Beneš snese jen nástroje, naprosto ne spolupracovníky.*“²⁷⁰ Prezidentův kancléř Jaromír Smutný pak poznamenal: „*Spolupráce s Benešem nutí lidi, aby často se zamýšleli nad tím, jak jeho charakter postrádá všeho lidského.*“²⁷¹

Negativní vlastností je u státníka, zvláště pak prezidenta, který by měl jít příkladem, touha po pomstě. Byly to především události období Mnichova, které Beneše velmi citlivě zasáhly, a msta byla pravděpodobně jednou ze silných motivací, jež mu dávaly sílu i v nejtěžších okamžicích války. Byl „*posedlý další myšlenkou, že křivda musí být potrestána*“, píše Černý.²⁷² První projevy této motivace se u Beneše ukazovaly během jeho vedení londýnského exilu, zvláště v jeho personální politice (výmluvné jsou třeba jeho osobní vzpomínky na negativní vztahy se Štefanem Osuským²⁷³). „*V emigraci svou vůli a linii prosazoval vůbec velmi peremptoricky, nesnášel odchylná mínění a výmluvná jména lidí, které nechal bez rozpaků padnout, poněvadž nesouhlasili především s jeho důvěřivou politikou východní, Wenzel Jaksch, Bechyně, Feierabend, Nečas, Gustav Winter, vrhají na*

28; s. 64 – 97

²⁶⁸ Srov. TESAŘ, Jan. *Mnichovský komplex: jeho příčiny a důsledky*; s. 75 – 76.

²⁶⁹ ČERNÝ, Václav. *Paměti*. Díl 3. 1945-1972; s. 183.

²⁷⁰ ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*. 2. vyd., s. 236.

²⁷¹ OTÁHALOVÁ, Libuše a Milada ČERVINKOVÁ. *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*; s. 91.

²⁷² ČERNÝ, Václav. *Paměti*. Díl 3. 1945-1972; s. 181.

²⁷³ Srov. BENEŠ, Edvard. *Paměti*. Část II., sv. 1, Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství; s. 135 – 138, 141, (zvláště) 174, 209, 475 a 477.

jeho metody silný stín,²⁷⁴ popisuje Černý. Naplno se však projeví po návratu do vlasti. „Krátce po jeho návratu jsem byl překvapen, když se mnou začal velmi rozvláčně projednávat otázku umlčení a odstranění určitých osob z armády, které podle moskevského slovníku už nazýval ‚fašistickými‘. Namítal jsem, že důstojník sympatizující s agrární stranou nemusí být ještě fašista,²⁷⁵ vzpomíná generál Moravec, který si Benešovu čistku vysvětluje tím, že „[k]omunisté zřejmě dali Benešovi seznam osob, které ze svého hlediska považovali za protidemokratické“.²⁷⁶ Skutečnost však bude pravděpodobně jednodušší. Beneš se snažil mstít svým dřívějším rivalům. „Svoje pravicové protivníky z posledních předválečných let dal Beneš rozdupat s krutostí, jež byla směsí nespravedlnosti, neprozíravosti a nedemokratičnosti. Jiří Stříbrný, Rudolf Beran, Radola Gajda byli ovšem banální politikové drobného formátu, ale do doživotního žaláře nepatřili, zde bylo trestáno staré štvavé antibenešovství,²⁷⁷ tvrdí Černý a o takových praktikách dodává svým květnatým slohem (značícím přece jen jistou míru nadsázky): „Ukájely sic prezidentovu prepotenci a osobní vindikativnost, ale šly už za samotnou podstatu demokracie.“²⁷⁸

Nebylo by však správné pojmout Benešův postup proti „československé pravici jen jako vyřizování osobních sporů. Především agrární strana se ve skutečnosti před Mnichovem opravdu zachovala téměř vlastizrádně, když v ní převážilo proněmecké křídlo, jež pro zachování exportu zemědělských produktů upřednostnilo dobré vztahy s Hitlerovým Německem před „tvrdou linií“.²⁷⁹ Konečně byla to právě agrární strana, která ve sjednocené československé pravici rozdmýchávala nejnižší nenávistné pudy demoralizované společnosti protofašistické druhé republiky mnohými způsoby, především však útoky na demokratické elity, jež údajně měly být odpovědné za mnichovské ponížení: „Prototypem vůdcovské osobnosti se tak podle agráriků nestal Beneš, ale Adolf Hitler. Benešova vzdělanost byla vykládána jako zátěž. Nad vědomostmi stál údajně politický instinkt,²⁸⁰ připomíná Blanka Soukupová.

Beneš však měl v plánu odstranit z veřejného života nejen zrádce, ale i opravdové hrdiny: „také lidi, kteří pracovali v odboji, avšak – třeba i k umožnění této činnosti –, byli

²⁷⁴ ČERNÝ, Václav. *Paměti*. Díl 3. 1945-1972; s. 179.

²⁷⁵ KUBELKOVÁ, Radka. *Edvard Beneš mezi Londýnem a Moskvou: vývoj spolupráce londýnského a moskevského exilu - od československo-sovětské smlouvy k přijetí Košického vládního programu*; s. 82.

²⁷⁶ Tamtéž; s. 82.

²⁷⁷ ČERNÝ, Václav. *Paměti*. Díl 3. 1945-1972; s. 180.

²⁷⁸ Tamtéž; s. 179.

²⁷⁹ Srov. TESÁŘ, Jan. *Mnichovský komplex: jeho příčiny a důsledky*, s. 75.

²⁸⁰ ZOUFALÁ, Marcela a Jiří HOLÝ. *Rozpad židovského života: 167 dní druhé republiky*. Praha: Academia, 2016. Judaica. ISBN 978-80-200-2597-5; s. 39.

přítom exponování v režimu dosavadním“.²⁸¹ Pozoruhodné je, že Beneš byl nekompromisní i ke svým nejbližším spolupracovníkům v exilu: „*Na pranýři se tak ocitli i někteří ministři londýnské exilové vlády působící v pomnichovské či protektorátní vládě, jako byl Feierabend nebo Nečas.*“²⁸² Je pak snad možné Benešovu údajnou pomstychtivost vysvětlit jakýmsi komplexem méněcennosti, který mohl pocházet z jeho osobnostní i tělesné slabosti. Václav Černý opět vzpomíná: „*Prezident Beneš byl vskutku člověk bázlivý, a právě proto nepřímý, taktický, postranní, přímo fyzicky uhýbavý, ostražitý a plachý. Kdyby mi bylo dovoleno jít do světa vesnického realismu, Edvard Beneš by byl z rodu mužů, co se bojí facek.*“²⁸³

To jsou otázky týkající se spíše prezidentova temperamentu. Tato práce se ale více než na osobu samotného Edvarda Beneše zaměřuje na jeho myšlenky. Je proto logickou otázkou, zda se Beneš ve své politice zpronevěřil proti vlastním nárokům, jaké kladl na demokratického vůdce, i v tématech přímo ideových; zda byl vždy pevným demokratem. Zjišťujeme pak, že jeho reálná politika opravdu zdaleka ne vždy souznila s vytčenými ideály.

O Benešovi se často hovoří jako o velkém pragmatikovi. Taková vlastnost se ukázala třeba při jeho volbě prezidentem, kdy opustil mnoho deklarovaných zásad a podle hesla *účel světí prostředky* se domluvil s Andrejem Hlinkou, že bude podporovat decentralizaci republiky, ale především s henleinovci, kterým se zavázal (pochopitelně neveřejně), že nebude iniciovat jejich zákaz, podobně jako získal podporu komunistů výměnou za udělení milosti Klementu Gottwaldovi, který by se tak mohl vrátit z moskevského exilu a znovu vést KSČ (důležitou roli zde sehrál prezident Masaryk, který byl tím, kdo Gottwaldovi milost udělil: Masaryk samozřejmě Beneše prosazoval a naopak komunisté Benešovi nevěřili, a tak chtěli Gottwaldovu milost dopředu).²⁸⁴

Například vida, kterak Hitler slaví svůj děsivý úspěch s novou a hlavně zákeřnou a nedemokratickou, neférovou, lživou a agresivní politickou strategií, došel Beneš k poznání, že demokracie může být v krizových momentech vedle autoritářství neefektivní. V takové chvíli bohužel – a paradoxně! – ve jménu demokracie opustil své deklarované zásady a zachoval se jako autoritář. Vypracoval „*návrh, jak má vypadat sjezd národně socialistické strany, který měl připomínat sjezdy nacistů v Norimberku. Beneš v návrhu věnoval minimální pozornost*

²⁸¹ ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*, s. 290.

²⁸² Tamtéž.

²⁸³ ČERNÝ, Václav. *Paměti*. Díl 3. 1945-1972; s. 181.

²⁸⁴ Srov. TABERY, Erik. *Hledá se prezident: zákulisí voleb hlavy státu*. Praha: Respekt Publishing, 2008. Respekt. ISBN 978-80-903766-7-0; s. 28.

tomu, o čem se bude jednat, a domníval se, že není možné připustit kritickou diskusi.“²⁸⁵ Na druhou stranu doba byla vskutku pohnutá a staré postupy a politické vzorce přestávaly fungovat – bylo třeba nalézt něco nového. Mnoho demokratických politiků tehdy, i v obdobných situacích, došlo k závěru, že proti zlu je možné bojovat jen zlem. Jistě je ale namístě upozornit, že se touto cestou vydal i druhý československý prezident, který přitom sepsal celé svazky, jež měly jako hlavní cíl vysvětlit nebezpečí podobného chování u politiků a hlavně před ním varovat.

Ve svobodě Beneš viděl v mnoha praktických krocích pravděpodobně spíše prostředek k dosažení cíle než hodnotu samu o sobě. Svoboda pro něj stála na nižším hodnotovém stupínku než rovnost, zvláště rovnost sociální, domnívá se historik Zbyněk Zeman.²⁸⁶ A vskutku: ve spise *Nesnáze demokracie* Beneš definuje jako nejpodstatnější kvalitu demokracie právě rovnost. „Všecko další, co se v pojem demokracie vkládá, [...] je odvozeno v podstatě z těchto filozofických předpokladů. Především pojem svobody...“²⁸⁷ Svoboda je tedy až sekundární kvalita demokracie, jež je odvozena od primární kvality, jíž je rovnost. A je tedy logické, že s takovýmto náhledem Beneš ve chvíli dilematu mezi těmito dvěma hodnotami zvolil zachránit základnu a nikoliv nadstavbu.

Připomeňme si, že už od samého počátku moderní demokracie se uvažuje, zda si v mnohých konkrétních situacích neprotiřečí dva základní principy demokracie, tedy svoboda a rovnost. Už Alexis de Tocqueville ve své slavné knize *Demokracie v Americe* poznamenal velmi často citovaná slova, že „v lidském srdci tkví také zvrhlá touha po rovnosti, která pudí slabé k tomu, aby chtěli strhnout silné na svou úroveň, a která lidi nutí, aby dávali přednost rovnosti v otroctví před nerovností ve svobodě. Ne že by národy, jejichž společenské zřízení je demokratické, přirozeně pohrdaly svobodou; mají k ní naopak instinktivní náklonnost. Svoboda však není hlavním a trvalým cílem jejich přání. To, k čemu chovají nepomíjející lásku, je rovnost.“²⁸⁸ Zemanův postřeh tedy jako by Beneše ukazoval jako typického toquevillovského demokrata (což však rozhodně neznamená automaticky chválu). Brněnský kolektiv autorů okolo Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity pak v návaznosti na koncepci Isiaha Berlina dodává, že jsou to právě levicově smýšlející směry, které často dbají především na tzv. pozitivní práva, tedy práva *k něčemu* – nejčastěji to jsou sociální práva: právo na práci, byt, na určitou míru blahobytu, ale též pracovní nebo spotřebitelská práva

²⁸⁵ ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*, s. 145.

²⁸⁶ Srov. ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*; s. 23.

²⁸⁷ BENEŠ, Edvard. *Nesnáze demokracie*; s. 7.

²⁸⁸ TOCQUEVILLE, Alexis de. *Demokracie v Americe. Díl 1*, s. 44.

apod. Pozitivní práva ovšem často v důsledku omezují uplatnění tzv. negativních práv, tedy práva *od něčeho* – nejčastěji to jsou témata malého státu, který nezasahuje do volného trhu a života, svobod a majetku občanů (příčemž pravicoví kritici *pozitivních* práv upozorňují, že *negativní* práva jsou primární, a tak důležitější).²⁸⁹ Beneš sám sebe vždy hrdě označoval za levicového pokrokaře, hlásil se k „*nedogmatickému socialismu*“²⁹⁰, přičemž socialistu definuje jako toho „*kdo chce změnit právo vlastnické v tom smyslu, aby byla zavedena větší rovnost majetková*“.²⁹¹ Výrazem *pozměnit* zde rozumějme slovo *omezit*, čímž dává Zbyňku Zemanovi i brněnskému kolektivu zapravdu.

Benešovo uspořádání priorit, jež zřejmě nadřazuje rovnost nad svobodu, má teoreticky zásadní následky, které se projevily i v praxi – jako třeba ve zmíněném organizování sjezdu národních socialistů. Pokud je podle Beneše v demokracii třeba více rovnosti než svobody, pak je v případě ohrožení demokracie logicky třeba obětovat spíše svobodu než rovnost. Tak si můžeme vysvětlit Benešovu ochotu k inspiraci u autoritářů a přebírání některých jejich metod. A tak „*jeho přesvědčení, že základ moderní demokracie tvoří rovnost a bratrství, zatímco třetí zásadu, svobodu, lze – v zájmu dosažení prvních dvou principů – omezit, Benešovi usnadnilo uvažovat o vládě silné ruky,*“²⁹² konstatuje Zbyněk Zeman. Je však takováto výměna možná? Jsou si jedinci rovni, když jeden člen strany má právo pronést projev na sjezdu, zatímco ostatní nemají ani právo reagovat? Neumírá ve skutečnosti se svobodou i rovností?

Častá – a snad nejvážnější – výtky proti politické praxi Beneše-demokrata tkví v pochmurné a tragické odplatě, jíž se asi nejvýstižněji říká *vyhnání*²⁹³ Němců (přitom se často zapomíná na taktéž *vyhnané* Maďary). Pro všechny bolesti, jež těmto událostem předcházely, které je provázely i následovaly, i pro jeho dodnes tak časté zneužívání v politickém boji je toto téma krajně citlivé. Avšak v posledních dekadách se k němu začíná stavět otevřeněji i česká veřejnost, o čemž svědčí i fenomenální úspěch románu Kateřiny Tučkové *Vyhnání*

²⁸⁹ Srov. HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*; s. 57.

²⁹⁰ MARÈS, Antoine. *Edvard Beneš od slávy k propasti: drama mezi Hitlerem a Stalinem*; s. 34.

²⁹¹ BENEŠ, Edvard. *Stručný nástin vývoje moderního socialismu*. č. 1, Podmínky vzniku a vývoje moderního socialismu. Brandýs n. L., 1910. Polabská knihovna; s. 8.

²⁹² ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*; s. 145.

²⁹³ Francouz Antoine Marès uvádí postřeh: „*Rozdílnost českého a německého pohledu na tento proces se odráží v sémantice: Češi mluví o ‚odsunu‘, zatímco Němci o ‚vyhnání‘ (Vertreibung).*“ Myslím, že by se český národ neměl obelhávat eufemismy a naopak by se měl vyrovnat i se svými hříchy. Je to projevem vyspělé kultury. Takové přiznání může být i pro generace, které konec války nezažily, hořké, avšak jistě posilující. Národ si může vybrat mezi „chlapským“ vyrovnáním se s vlastní chybou a „dětským“ komplexem věčného ukřivdění z Bílé hory, Mnichova, února nebo srpna, který povede k dalším položkám na tomto seznamu.

MARÈS, Antoine. *Edvard Beneš od slávy k propasti: drama mezi Hitlerem a Stalinem*; s. 270.

Gerty Schnirch. Stále se objevují nová fakta, jako třeba objev fotografie *opékání gestapáka* na pražském Náměstí Republiky²⁹⁴, a mnohé skutečnosti jsou přitom dosud neznámé, třeba kolik obětí (pravděpodobně 2 – 3 tisíce) bylo zavražděno v tzv. *postoloprtském masakru*, který se skloňuje i v souvislosti s pojmem genocida.²⁹⁵

O Edvardu Benešovi se často mluví jako o tom, kdo nese odpovědnost za události tzv. *divokého odsunu (vyhnání)*, při čemž se často „na Edvarda Beneše svaluje vina, která byla kolektivní“.²⁹⁶ Bezpochyby však právě na jeho bedrech ulpívá největší díl odpovědnosti: byl hlavou státu. A nejen pro odpovědnost jeho úřadu. On sám na toto téma pronášel proslavy a psal v knihách. Byl to on, kdo o tomto řešení mluvil jako jeden z prvních: Již v době nejzásadnějších bojů druhé světové války, kdy zdaleka nebylo rozhodnuto o jejím výsledku, byl přesvědčen, že k tomuto kroku musí dojít. O jistou formu odsunu se dokonce pokoušel již v září 1938, když ve spektakulárních instrukcích (Benešem nikdy nepřiznaných²⁹⁷) Jaromíru Nečasovi přikazoval „přesvědčit“ spojence k vyjednání odstoupení menší části Sudet Hitlerovi, a to i s vysídlením, cca 2 milionů Němců.²⁹⁸

Pozoruhodný a ne zrovna čestný byl pak jeho postup vůči Wenzelu Jakschovi, hlavní osobě českých sociálně demokratických Němců. Tomu celý záměr strategicky sděloval „*po částech, aby to lépe strávil. [...] Dal jsem mu další dávku. Musíme vystěhovati z Českých zemí milion Němců. Uděláme to po dobrém, zaplatíme náhradu, bude to stát nás i vás, ale musí to být. Všechny ty mladé, nenapravitelné nacisty, ty pošleme do Německa a zbavíme jich vás i sebe. Potom budete Němci pohromadě a dáme vám kantony. [...] Budete mít pak na vybranou buď zůstat ve zchudlém Německu, nebo s námi.*“²⁹⁹ Taková strategie je jistě účinná, avšak s Benešem deklarovanými ideály demokracie a lidskosti nemá mnoho společného. V lednu 1942 pak Beneš Jakschovi bez známky možnosti byť nejmenšího kompromisu sdělil svůj konečný plán jako hotový fakt.³⁰⁰

²⁹⁴ Objevení děsivé fotografie, označené slovy „*Opékání gestapáka* na Náměstí republiky. To nikomu nedávejte, nesmělo se fotit.“, je jedním z nejsmutnějších dokladů na našem území za poslední desetiletí, že bestialita je lidskému rodu vlastní – nezávisle na národnosti ani etnicitě, ale na situaci, do níž se člověk dostane.

Srov. Jiří Padevět: Svastika předává. HistoryWeb [online]. Denník N, 9. 12. 2016 [cit. 2018-02-21]. Dostupné z: <http://historyweb.dennikn.sk/clanky/detail/jiri-padevet-svastika-predava>

²⁹⁵ KNOPP, Milan a Lenka ŠUMOVÁ. *V Postoloprtech odhalí desku připomínající tamní masakr*. iRozhlas [online]. 3. 6. 2010 [cit. 2018-02-20]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/v-postoloprtech-odhali-desku-pripominajici-tamni-masakr-_201006030630_mkopp

²⁹⁶ MARÈS, Antoine. *Edvard Beneš od slávy k propasti: drama mezi Hitlerem a Stalinem*; s. 271.

²⁹⁷ Srov. tamtéž; s. 208.

²⁹⁸ Srov. tamtéž; s. 187.

²⁹⁹ BENEŠ, Edvard. *Odsun Němců z Československa: výbor z Pamětí, projevů a dokumentů 1940-1947*. Editor Karel NOVOTNÝ. Praha: Dita, 1996, 237 s. ISBN 8095926067; s. 84.

³⁰⁰ Srov. BENEŠ, Edvard. *Paměti*. Část II., sv. 1, Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství; s. 322 – 323.

Edvard Beneš nejpozději od druhé světové války věřil v národní stát.³⁰¹ Jeho snaha o vyhnání Němců však nebyla motivována nějakou antigermánskou krvelačností; měl pouze s mnohonárodnostními útvary velmi špatnou zkušenost. Zásadně jej samozřejmě ovlivnily události třicátých let, zprvu neloajalita a později vyložené nepřátelství mnohých československých, tzv. „sudetských“ Němců k československému státu. (Beneš přitom hraje s čísly přímo eskamotérsky: jednou uvádí, že 80 % českých Němců *propadlo Hitlerovi*³⁰², podruhé, že „*když byly poslední volby, tak volil [německý národ v ČSR] z 90 % Henleina*“³⁰³, aniž by však sdělil, jak k tomuto číslu dospěl. Zde snad Benešovi posloužil projev Konráda Henleina ze sjezdu SdP 24. dubna 1938, kde prohlásil, že se k jeho hnutí přidalo 90 % sudetských Němců.³⁰⁴ Takový zdroj však nemůžeme považovat za relevantní. Parlamentní volební výsledky z roku 1935 ani jednomu z uvedených čísel zdaleka neodpovídají: SdP ve sněmovních volbách získala 1 249 534 hlasů.³⁰⁵ Československých státních příslušníků s německou národností bylo podle sčítání lidu z roku 1930 3 231 688.³⁰⁶ I kdybychom od tohoto čísla odečetli všechny české Němce, kteří nedosáhli 21 let, jistě by nám nevyšlo, že Henleinovu stranu volilo 80 %, natož 90 % německých voličů. Naopak by bylo záhodno vzít v potaz, že neurčité, avšak jistě nezanedbatelné množství německých komunistů pravděpodobně hlasovalo pro KSČ a své hlasy mezi Němci získala i koalice Zemské křesťansko-socialistické strany, Maďarská národní strany, Spišské německé strany, jež celkově přesvědčila na 291 tisíc občanů ČSR. Není navíc vyloučeno, že nacistická propaganda mohla zapůsobit i na některé Čechoslováky. 605 tisíc hlasů³⁰⁷ pak získaly německé aktivistické strany *Bund der Landwirte*, *Deutsche christiansoziale Volkspartei* a *Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei in der Tschechoslowakischen Republik*³⁰⁸, což tvoří téměř polovinu Henleinovy podpory. Beneš tedy možná vychází z výsledků komunálních voleb z května 1938 [jejichž výsledky se mi nepodařilo dohledat], avšak ty už

³⁰¹ Srov. BENEŠ, Edvard a Milan HAUNER. Paměti. III. díl, Dokumenty; s. 592.

³⁰² Srov. BENEŠ, Edvard. *Paměti*. Část II., sv. 1, Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství;; s. 325 a 327.

³⁰³ BENEŠ, Edvard. *Odsun Němců z Československa: výbor z Pamětí, projevů a dokumentů 1940-1947*; s. 91. I Věra Olivová zmiňuje, že se „*sudetští Němci přihlásili z 90 % k nacismu*“, avšak ani ona neuvádí, z jakých údajů vychází.

Srov. OLIVOVÁ, Věra. *Manipulace s dějinami první republiky*. Praha: Eva-Milan Nevole, 1998. Knižnice Společnosti Edvarda Beneše. ISBN 80-86107-06-X; s. 35.

³⁰⁴ Srov. SLÁDEK, Milan. *Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946*. Praha: Pragma, c2002. ISBN 80-7205-901-7; s. 82.

³⁰⁵ Srov. BĚLINA, Pavel. *Dějiny zemí Koruny české*. II., Od nástupu osvícenství po naši dobu. 8. vyd. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-504-9.

³⁰⁶ Srov. KUKLÍK, Jan a Jan NĚMEČEK. *Od národního státu ke státu národnosti?: národnostní statut a snahy o řešení menšinové otázky v Československu v roce 1938*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2377-1; s. 317.

³⁰⁷ Srov. BĚLINA, Pavel. *Dějiny zemí Koruny české*. II., Od nástupu osvícenství po naši dobu.

³⁰⁸ Srov. KUPR, Tomáš. *Vývoj sudetoněmeckých politických hnutí v letech 1933 – 1938*. Praha, 2017. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra občanské výchovy a filosofie, 8. 1. 2018; s. 19.

pro samotnou podstatu komunálních voleb, pro jejich regionální charakter, není možno brát jako reprezentativní ukazatel.) Dospěl k závěru, že národnostní menšiny – jakékoliv – jsou vždy zárodkem sváru. Stát má být čistě národní a ti obyvatelé, kteří se národností hlásí k odlišné než majoritní skupině, mají odejít, nebo se svého citění vzdát. To platí i u národů a států stejného etnika: „měl by býti mezi slovanskými národy definitivně přijat princip, že neexistují národní slovanské minority. Příslušníci národa slovanského tvořící minoritu v druhém státu slovanském měli by býti národně a státně definitivně obětováni. Nechtějí-li sami žítí bez svého národního kulturního prostředí a bez zvláštních minoritních práv, mohou se vrátiti na území svého státu národního. // Hájím ostatně uplatňování tohoto principu po druhé světové válce nejen pro Slovany, nýbrž i pro všechny národní minority vůbec. Chtěl bych, aby totéž platilo také pro Němce, Maďary, Rumuny a Italy, a vice versa, to jest pro celou Evropu.“³⁰⁹ Je pozoruhodné, že politik Benešova formátu nevěděl, jak nehumánní, ale především pro všechny nebezpečné (a nebojím se říci přímo *hloupé*) jsou takové snahy, ale i jen návrhy.

Beneš se ve svých textech snaží přesvědčit, že jeho motivace byly humanitní. Odsun je postup krajní, ba zoufalý, „bude to však lepší a lidštější řešení, nežli nové nelidské masakry v poválečných výbuších občanské války a brutální pomsty a pak znovu další staleté národnostní boje“.³¹⁰ Sametovým heslem *nejsme jako oni* by se státnímu aparátu jistě jen stěží mohlo podařit zkrotit tyranizovaný a ponižovaný československý lid, přirozeně lačnicí po pomstě. Je nutno „definitivně se rozejít! Jinak by po této hrozné válce musilo dojít mezi našimi národy k neslýchanému masakru! Tomu můžeme a musíme stůj co stůj svým definitivním rozchodem zabránit.“³¹¹ Tyto věty ukazují Beneše jako prototyp demokrata-humanisty, který se snaží najít pokud možno co nejlidštější řešení situace z nejkritičtějších. Takový dojem však kazí jeho rukopisné instrukce, které navíc nepodepsal svým jménem, ale jménem Prokopa Drtiny³¹², v nichž žádá *vraždění*³¹³ kolaborantů bez soudu, kterých „zejména hrdelních se máme pokud možno vyvarovat. Kdo zaslouží smrt, má být vylikvidován – ať bouří vojenskou, ať mocí vojenskou – hned po převratu a v prvních dnech nového režimu. Pokud možno ne *sensační a manifestační soudy a popravy!*... *Nepochybní zrádcové mají zmizet v prvním*

³⁰⁹ BENEŠ, Edvard. *Úvahy o slovanství: hlavní problémy slovanské politiky*; s. 272 – 273.

³¹⁰ BENEŠ, Edvard. *Paměti*. Část II., sv. 1, Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství; s. 329.

³¹¹ tamtéž; s. 327.

³¹² Srov. ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*; s. 420.

³¹³ Zabití bez soudu není technicky vzato poprava, ale vražda. O přítomnosti četných justičních omylů při rychlých poválečných odplatách bez možnosti odvolání a s okamžitým vykonáním rozsudku nemůže být pochyb. Což teprve o lidovém lynči „kolaborantů“ bez soudu?

*rozmachu revoluce a nejlépe vojenskou a lidovou bouří a revolucí...*³¹⁴

Jaromír Smutný vzpomíná, že celou záležitost Beneš plánoval jako mnohem více organizovanou a rozvrženou na několik etap, které dohromady měly trvat pět let, a za ztracený majetek se měly vyplácet náhrady těm Němcům, kteří se neúčastnili protistátní činnosti.³¹⁵ Nepovedlo se. Mnohé procesy s – ať už pravými či domnělými – kolaboranty a německými zločinci se zvrhávaly v lynče a stávaly se příležitostmi pro pomstu nebo pro nejsprostější nutkání něco si ukořistit a polepšit si na neštěstí druhého. Pro výstižnost uvedme svědectví Václava Černého: *„Tam zatím „národní očista“ probíhala v podobě takzvaných „retribučních procesů“ podle „dekretů velkého a malého“. A ne že by si většina trestaných, často na samém hrdle, nebyla svůj trest zasloužila! O to však běželo, kolik osobní msty se s národním trestem mínilo svézt, a také svezlo. Toho udavačství! Těch křivých, zaujatých svědectví! Způsob, jímž národ sám sebe „očisťoval“, nebyl leč hanba a pohoršení, a v té tlačenici denunciantů, lživých svědků pro i proti, vykračujících se viníků a obžalovaných, nechápajících, proč a zač pykají, sis kladl otázku, je-li národ takovýchhle jednotlivců vůbec hoden svobody a schopen demokracie. Ale v retribuci se s národním trestem vezl okamžitě i znemravnělý zájem politicko-stranický: majitel dílny nebo mizerné továrničky nemusil být národním zrádcem, stačilo, že byl neoblíbeným a tvrdým zaměstnavatelem, a byl vyhnán ze svého závodu, dělnictvo jej obsadilo, prohlásilo, že nepřipustí restituci a majetníkův návrat, vyšlo manifestovat, pohrozilo stávkou, okamžitě se vmísily radikálně-socialistické strany, v jejichž programu bylo zvětšovat objem znárodňovaného průmyslového a podnikatelského majetku, a bylo rozhodnuto! Mít něco počínalo být národní a mravní úhonou.“*³¹⁶

Je velice pravděpodobné, že nenávisť ještě rozdmýchala právě prezidentova rétorika. V mnohých projevech užíval velmi silná slova o Němcích, jakožto cizím elementu na českém území, kolonistech a imigrantech, a to přestože sám v těch samých projevech zmiňuje, že Němci byli součástí společnosti v českém království od Přemyslovců; to však uvádí jen proto, aby měl podklad pro tvrzení, že jejich vyhnání není pomsta, ale *„završení staletého národního boje“*.³¹⁷ To je pochopitelně zcela nesmyslná demagogie, která popírá nesporné přínosy německé kultury a osobností společenskému, kulturnímu, vědeckému a ekonomickému životu na českém území. Mnohdy jeho projevy vyzývaly dokonce i k násilí. Známy je pak především

³¹⁴ Tamtéž, s. 290.

³¹⁵ SMUTNÝ, Jaromír. *Svědectví prezidentova kancléře: [Němci v Československu a jejich odsun: únorový převrat 1948]*; s. 293.

³¹⁶ ČERNÝ, Václav. *Paměti*. Díl 3. 1945-1972; s. 127.

³¹⁷ MARÈS, Antoine. *Edvard Beneš od slávy k propasti: drama mezi Hitlerem a Stalinem*; s. 270 – 271.

projev z 16. května 1945, dne prezidentova návratu do vlasti, v němž pronesl, že bude třeba „vylikvidovat zejména nekompromisně Němce v zemích českých a Maďary na Slovensku, jak se jen likvidace ta dá v zájmu jednotného národního státu Čechů a Slováků vůbec provést. Heslem naším budiž: definitivně odgermanisovat naši vlast, kulturně, hospodářsky, politicky.“³¹⁸ Tento projev je často rozebírán. Benešovi obhájci tvrdí, že pojem *vylikvidovat* byl sice zvolen nešťastně, ale Beneš jím rozhodně nemyslel zabití Němců. Měl mít na mysli likvidaci *německé otázky* ve smyslu jejího vyřešení. Benešův životopisec Jindřich Dejmek zdůrazňuje: „Zcela jistě to však mělo původní význam vylikvidovat německý problém z hlediska československé státnosti, ne z hlediska fyzické likvidace Němců.“³¹⁹ A vskutku, 12. května Beneš v proslovu z Nové radnice v Brně pronesl, že se má vylikvidovat *německá otázka*, avšak v kontextu skutečnosti, že o několik vteřin předtím pronesl o Němcích otevřeně nenávistné věty: „Tento národ přestal být v této válce už vůbec lidským, přestal být lidsky snesitelným a jeví se nám už jen jako jedna jediná veliká lidská nestvůra. Tento národ musí stihnout za to všechno veliký a přísný trest.“³²⁰ I kdyby zde však v Brně Beneš mluvil pouze o *likvidaci problému* (ač tomu celý kontext proslovu nenasvědčuje), nic by se tím nezměnilo na tom, že v Praze přímo řekl *likvidovat Němce*. Sémanticky je pak takový posun, o němž mluví Dejmek, zcela nemožný a každý, kdo má minimální jazykový cit, si toho je vědom, neprojeví-li zásadní chybu.

I to se však mohlo stát. Beneš byl značně unavený z dlouhodobého, stresem naplněného období, navíc právě dokončil dlouhou cestu z Moskvy, kde ho navíc pravděpodobně stihla mozková příhoda.³²¹ Richard Vaška však stojí za tím, že Beneš tato slova užil záměrně, a přece jím nevyzýval k násilí: „Byť dnes je to slovo zvláštní, jistě by ho nikdo nepoužil, vylikvidovat dnes nepatří do slovníku politiků. Nevím, nakolik i tehdy to bylo slovo běžné, nicméně Beneš ho užíval. Jednoznačný význam je vyřešit problém.“³²² Tomu se však věří jen velmi těžko. Zvláště když víme, že Beneš užíval slova *likvidovat* opravdu i ve smyslu fyzického odstranění, zabití, jak jsme si výše ukázali u jeho citátu *kdo zaslouží smrt, má být vylikvidován*. S Dejmekem a Vaškou by pak jistě nesouhlasil Václav Černý, jehož velice

³¹⁸ BENEŠ, Edvard. *Projev presidenta republiky Dr. Edvarda Beneše na Staroměstském náměstí v Praze 16. května 1945*. Praha, 1945; s. 25.

³¹⁹ Srov. Beneš – zasloužil se o Českou republiku. Česká televize [online]. 11. 9. 2008 [cit. 2018-02-21]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/archiv/1441903-benes-zaslouzil-se-o-ceskou-republiku>
V přepisu debaty je Dejmek mylně uváděn s křestním jménem Jiří.

³²⁰ KOLBABA, Radovan. *Dvě brněnské návštěvy. Edvard Beneš ve městě Brně 12. – 16. května 1945 a 9. července 1946* [online]. Brno, 2009 [cit. 2018-04-06]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/mbwur/>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Libor Vykoupil. Citát: Příloha, s. VI.

³²¹ Srov. MARÈS, Antoine. *Edvard Beneš od slávy k propasti: drama mezi Hitlerem a Stalinem*; s. 266.

³²² Srov. Beneš – zasloužil se o Českou republiku. Česká televize [online]. 11. 9. 2008 [cit. 2018-02-21]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/archiv/1441903-benes-zaslouzil-se-o-ceskou-republiku>

přínosné svědectví o dobových poměrech zní zcela jasně: „*Slovo bylo děsivé a zcela nové v československém politickém slovníku.*“³²³ A tak i kdybychom však přijali jako možné, že to celé je jen nedorozumění kvůli Benešově omylu při volbě slov, zásadní je, že dav – který zpravidla myslí jednoduše a nedbá kritického myšlení; zvláště je-li zmítán emocemi³²⁴ – slyšel zcela jasné slovní spojení *likvidovat Němce*, což pro něj byl jednoznačný signál, že prezident podporuje pomstu na nenáviděné menšině; i kdyby to tak ve skutečnosti vůbec nemyslel.

Je pak na místě otázka, nakolik byly Benešovy projevy opravdu upřímné a nakolik pouhým populismem, který si snažil naklonit rozhořčené masy chtivé pomsty, a nakolik byly výsledkem jasné úvahy, že ono volání po „spravedlnosti“ mu může dát jejich důvěru pro jejich následné zklidnění a učinění „odsunu“ – dle prezidenta nezbytného už pro bezpečnost samotných Němců – co nejvíce lidsky.

Zarážející je pak neméně Benešovo hodnocení celé praxe „odsunu“. Bylo by pochopitelné, kdyby se ve svých *Pamětech*, jež vyšly roku 1947, zdržel jejího hodnocení; vždyť události nejen „vyhnání“, ale i války a všech jejích utrpení a křivd byly stále čerstvé. Přesto Beneš tuto možnost nezvolil a v *Pamětech* napsal slova buď záměrně lživá a cynická anebo zcela slepá vůči pravdě. Beneš tvrdil, že „*přesun se dá dobře řídit a usměrňovat a lze jej provádět za podmínek slušných a lidských.*“³²⁵ „*Tak byl také později roku 1946 odsun našich Němců skutečně celkem proveden, jak o tom svědčí doklady úřadů amerických,*“³²⁶ podává Beneš popis, který je dosti překvapující. Ve skutečnosti totiž „*[t]ato přehnaná reakce na šest let okupace vyvolala legitimní mezinárodní pobouření, do věci se zapojil Červený kříž,*“³²⁷ oponuje Antoine Marès. Provinění Čechoslováků pak Beneš označil za „*početně velmi omezené excesy se strany podřízených orgánů.*“³²⁸ Mezi tyto tzv. *excesy* však spadá třeba ona zmiňovaná hromadná vražda tisíců civilistů (včetně dětí) v Postoloprtech. Nemůžeme se přitom domnívat, že o ní Beneš nevěděl. Celý případ byl mezi politiky známý, vznikla dokonce mimořádná parlamentní vyšetřovací komise pro postoloprtský „*exces.*“³²⁹

³²³ ČERNÝ, Václav. *Paměti*. Díl 3. 1945-1972; s. 42.

³²⁴ Srov. LE BON, Gustave. *Psychologie davu*. Praha: Kra, 1994. ISBN 80-901527-8-3.

³²⁵ BENEŠ, Edvard. *Paměti*. Část II., sv. 1, Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství; s. 329.

³²⁶ Tamtéž; s. 329.

³²⁷ MARÈS, Antoine. *Edvard Beneš od slávy k propasti: drama mezi Hitlerem a Stalinem*; s. 270.

³²⁸ BENEŠ, Edvard. *Paměti*. Část II., sv. 1, Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství; s. 329.

³²⁹ Srov. BÁRTOVÁ, Eliška. *Největší poválečný masakr Němců vyřešen. Známe vrahy* [online]. 1. 6. 2009 [cit. 2018-03-29]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/nejvetsi-povalecny-masakr-nemcu-vyresen-zname-vrahy/r~i:article:638627/?redirected=1522353225>

3.3 Benešův optimismus

Beneš byl mezi svými kolegy i známými pověstný svým optimismem; často až přehnaným. Jeden z prvních Benešových životopisců Compton Mackenzie právě prezidentovu optimismu přičítal většinu jeho chyb.³³⁰ Beneš ve své optimistické naivitě za první světové války při svých protirakouských aktivitách naprosto opomíjel nejzákladnější rizika konspirace a svou lehkovážností ohrožoval na životě sebe i své blízké a spolupracovníky.³³¹ Za druhé světové války pak šířil mezi spojenci sovětskou propagandu, jak vzpomínal Eduard Táborský.³³² V polovině roku 1947 jen z několika marginálních kladných zpráv mezi zcela jasnými signály přicházející komunistické nadvlády uvěřil, „že se Československu podaří, přes mnohé zbývající obtíže, vyhnout se komunistické“.³³³ Na druhou stranu Eduard Táborský též popisoval, že Beneš byl jeden z mála neustále věřících a odhodlaných bojovat i v dobách nejkritičtějších: popisuje Benešovy překvapivé reakce na 15. březen 1939 nebo třeba období, kdy bylo stále jistější, že Francie padne německé agresi.³³⁴ Sám Beneš svou osobnost popisoval následovně: „*Nezoufal jsem si ani v nejhrošších situacích. V politice jsem se choval vždy tak, jako bych hrál tenis. Měl-li můj soupeř ‚čtyřicet‘ a já byl bez a hrozil-li pak příští míček, že bude míčkem posledním – byl jsem stále ještě přesvědčen, že mohu vyhrát hru i celé utkání.*“³³⁵

Jan Tesař přichází se zajímavým postřehem: Beneš na rozdíl od Masaryka nevyčítal národu jeho chyby. Raději řekl něco krásného, aby pak jakoby mimochodem o něčem, co je ve skutečnosti zcela katastrofické, řekl, že je lehce nedokonalé. To se naučil jako exilový vůdce za Velké války, kdy pochopil, že jedním z nejdůležitějších úkolů vůdce je udržet morálku kolektivu. Beneš uplatňoval vůdcovskou řečnickou taktiku, že o tom, co bylo žádoucí, leč neexistující, se mluvilo, jako by ve skutečnosti existovalo – takto se zvedla morálka, pročež pro existenci neexistující žádoucnosti vznikly podmínky a ono žádoucí opravdu začalo existovat. „*Dr. Beneš byl prostě ve své civilní, ale zřetelné lásce k českému národu upřímně přesvědčen (v duchu tradice českého obrození, duchu Balbínově, Jungmannově a Riegrově), že o mravních slabostech národa se prostě nemluví, protože by tím byly prohlubovány.*“³³⁶

³³⁰ Srov. MACKENZIE, Compton. *Dr. Beneš*; s. 384.

³³¹ Srov. MARÈS, Antoine. *Edvard Beneš od slávy k propasti: drama mezi Hitlerem a Stalinem*. 46.

³³² Srov. TÁBORSKÝ, Eduard. *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*; s. 38.

³³³ Tamtéž 5; s. 39.

³³⁴ Srov. tamtéž; s. 38 – 39.

³³⁵ MACKENZIE, Compton. *Dr. Beneš*; s. 400.

³³⁶ TESAŘ, Jan. *Mnichovský komplex: jeho příčiny a důsledky*; s. 98.

Vyberme jeden okamžik za všechny: Odehrál se těsně po skončení druhé světové války. Zmožený dlouhou cestou z Moskvy a především mozkovou příhodou, kterou v Rusku prodělal, stejně tak jako politickými okolnostmi prezident prožíval velmi těžké období. Trápily jej zprávy o znásilňování, drancování a celkově barbarském chování sovětských osvoboditelů, k nimž se přidaly první nezpochybnitelné důkazy o Stalinovy proradnosti (postup při zabránění Podkarpatské Rusi³³⁷), stejně jako vědomí vlastizrádné kolaborace Čechů v SSSR (zvláště delikátní byl případ sociálního demokrata – tedy ne-komunisty – Zbyňka Fierlingera, kterého po Únoru sám Beneš výslovně nazval *zrádce*, který „*musí viset na nejbližším stromě*“³³⁸). Beneš tedy měl mnoho důvodů pro varovnou řeč, která by se nemusela vzdát optimistického a energického ducha, avšak neopomněla by negativní stránky situace; byla by tak jistě plnější. Namísto toho vystoupil na vyzdobeném nádraží, za všeobecného nadšení se přivítal s občany a ještě toho dne pronesl na Staroměstském náměstí dlouhý projev, jehož vrcholem (vyjma oněch výše zmiňovaných slov o *likvidaci Němců*) bylo zvolání: „*Tož všichni do nové práce, do nového, požehnaného, toužebně očekávaného úspěšného národního života!*“³³⁹ Jakákoliv vnitřní kritika zcela chyběla. Antoine Marès proto správně upozorňuje, že Benešův staroměstský projev „*je zajímavější tím, co neříká, než tím, co říká: ve své rekapitulaci historie druhé světové války Beneš zcela pominul vnitřní spory a mluví o fiktivní jednotě. Beneš se totiž považuje za sjednotitele.*“³⁴⁰ Zde tedy konkrétně vidíme, jak Beneš uplatňoval ono předjímání dobrého a odmítání zlého v národě.

Že to vůbec nemuselo být ku prospěchu? Rozhodně není nepřiměřené oponovat, že zodpovědný státník by v podobných situacích měl varovat před problémy a upozorňovat lid, aby se vystříhal možným katastrofickým chybám. Je snad možné, že kdyby prezident se vši svou autoritou apeloval na humanitu a překonání přirozených, ale nekřesťanských a nemasarykovských tužeb po mstě, nemuselo by dojít k vraždění tisíců civilistů, včetně dětí nebo ono již zmíněné *opékání gestapáka*.³⁴¹ Snad by se podařilo zabránit mnoha událostem z nejtragičtějších, kdyby Beneš (ideálně rozhlasem a ještě za války) dopředu odsuzoval lynče a jasně přikazoval, že německý „transfer“ má proběhnout humánně. Snad by prezident udělal

³³⁷ Srov. TÁBORSKÝ, Eduard. *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*; s. 32 – 34.

³³⁸ ČERNÝ, Václav. *Paměti*. Díl 3. 1945-1972; s. 185

³³⁹ BENEŠ, Edvard. *Projev presidenta republiky Dr. Edvarda Beneše na Staroměstském náměstí v Praze 16. května 1945*; s. 27.

³⁴⁰ MARÈS, Antoine. *Edvard Beneš od slávy k propasti: drama mezi Hitlerem a Stalinem*; s. 267.

³⁴¹ Upálení německého uniformovaného muže na Náměstí Republiky nebyl daleka jediný poválený lynč: stejný osud v plamenech čekal – ať už opravdové nebo domnělé – kolaboranty a Němce jen v Praze také na Václavském náměstí a na ulicích Míšeňská, Národní nebo Rytířská. Mnoho dalších případů po celé republice jistě ani nebylo zdokumentováno.

Srov. PADEVĚT, Jiří. *Krvavé léto 1945: poválečné násilí v českých zemích*. Praha: Academia, 2016. Průvodce. ISBN 978-80-200-2600-2; s. 18 – 21.

lépe, kdyby nezastíral staré společenské rozkoly. Hroživá geopolitická situace mu neumožňovala otevřeně varovat před komunistickým nebezpečím, kterého si snad byl vědom; přesto by možná mohl svou autoritou *prezidenta-obnovitele* leccos říci i na toto téma – alespoň mezi řádky, náznaky. Neučinil tak.

Beneš však pravděpodobně chtěl především morálně pozvednout ponížený, znásilněný československý lid. To byla jeho priorita. Jak Tesař pozoruhodně upozorňuje, ctil jiné postupy, než jaké by volil Masaryk. Že to byl spíše než strategický a opravdu vlastenecký tah obyčejný populismus? I to je možné. Avšak kdo si dnes opovažuje soudit?

4 Nepřátelé demokracie

Jak jsme si ukázali v předchozích kapitolách, Beneš byl přesvědčen, že světový vývoj postupně, ale nezadržitelně spěje v trendu demokratizace lidstva. Na každý velký pokrok se však pokusí zareagovat síly, jež mu chtějí vzdorovat a navrátit lidstvo zpět k absolutistickým vzorcům uspořádání společnosti, včetně mentality lidí. Tyto snahy mohou slavit dočasný úspěch, avšak budou vždy poraženy a svět se bude moci posunout dál na své cestě. Celá Benešova myšlenka tak má v základu podobné rysy s pozdějším konceptem demokratizačních vln a protivln Samuela P. Huntingtona.³⁴² Konečně Beneš sám psal ve stejné metafoře jako Huntington: Demokratizace „postupuje v sociálních vlnách“³⁴³, na něž zareaguje kontrarevoluce, po níž „následuje však nová vlna svobody. Tentokrát nově osvobozený lid a jeho vedení je připravenější, zralější“³⁴⁴. Rozpory bychom samozřejmě našli, ovšem základní poselství obou autorů je velice podobné: Demokratizace přichází v cyklech a v grafu by ji bylo možno zaznamenat v podstatě jako sinusoidu se stoupajícím trendem. V dějinách se vždy střídaly „pravidelně doby universální humanitní filosofie a mravnosti s dobami exklusivní, sobecké národní a státní filosofie za nadvlády jednoho národa, jedné strany či třídy [...] Po vítězství jednoho z těchto systémů a režimů následují nutně a nevyhnutelně pokusy o zřízení alternativního systému a řádu. [...] Je podstatným rysem a vlastností každé revoluce, že v jejím vývoji a důsledcích jsou obsaženy prvky reakce proti jejím vlastním závadám a výsledkům. [...] Zdá se, že je to sociologický zákon. V každém případě je to skutečná historická zkušenost.“³⁴⁵

Všechny autoritativní režimy tak podle Beneše nejsou ničím novým, byť o sobě často prohlašují, že lidstvo dovedou k novým zítřkům a novému, silnějšímu, dokonalejšímu člověku. Ve skutečnosti jsou to tendence zpátečnické, které takovou rétorikou pouze chtějí získat důvěru, ba fanatickou oddanost lidu, aby tak uchválili moc a vrátili jej zpět k předdemokratickým formám despotie a neochvějně vlády jedince nebo oligarchie. Beneš přitom neviděl podstatného rozdílu mezi autoritářskými režimy 20. století a teokratickými absolutistickými monarchiemi raného novověku. „Byly doby, kdy se národy odevzdávaly v politice do rukou všemocného Boha a jeho církve, pak do rukou všemocného krále nebo cara – dnes se dávají do rukou genií inspirovaného ‚Vůdce‘. Ryze politicky myšleno, rozdílu

³⁴² Srov. HUNTINGTON, Samuel P. *Třetí vlna: demokratizace na sklonku dvacátého století*. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2008. ISBN 978-80-7325-156-7.

³⁴³ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 197.

³⁴⁴ Tamtéž, s. 197.

³⁴⁵ Tamtéž, s. 193 – 194.

tu není.“³⁴⁶

4.1 Část 1.: Zjevné nepřátelé

Fašismus a jeho německá forma nacismus, jež se ve třicátých letech 20. století rozšířily po Evropě, byly podle Beneše typickou, ba nejsilnější ukázkou takové „protivny“ demokratizačního procesu. Zvláštním případem pak je komunismus, k němuž sám Beneš zaujal dosti nejednoznačný a dvojaký postoj; komunismus má sice cíle v podstatě podobné cílům demokracie, ale jeho východiska a zvláště metody a postupy k jejich naplňování nepovažoval Beneš za přijatelné. I komunismus proto řadil mezi soupeře demokracie, byť to byl sok zcela jiného a nového typu. Beneš ke konci svého života dospěl k závěru, že se i komunismus, reprezentovaný Sovětským svazem, počal měnit a s ním se změnil i jeho postoj k demokracii, kterou podle Beneše začal tolerovat.

4.1.1 Fašismus a nacismus

Beneš se ve svém životě demokratického politika (a můžeme jistě říci i demokratického bojovníka) potýkal především s fašismem a jeho německou odnoží, nacismem, tedy protidemokratickou reakcí první poloviny dvacátého století. Fašismus byl v jakýchkoliv formách popřením všech hlubších podkladů demokracie, ale i moderní civilizace, která vyrostla z osvícenství, klasicismu a racionalismu. Fašismus naproti tomu vycházel ze zcela protichůdných východisek romantismu a iracionalismu. Nebyl tedy jevem, který se zrodil z ničeho. Mnohé jeho znaky byly přítomny již v dobách před první světovou válkou. Beneš jeho původ hledal v psychice člověka jakožto reakci na vnější podněty, zvláště proměnu společnosti, jež se od druhé poloviny 19. století zásadně modernizovala, což přinášelo mnohé neznámé a i nepříjemné změny. Na jedné straně padaly staré feudální nepřekročitelné stavovské rozdíly mezi lidmi, počala se naplňovat lidská i občanská práva, vědecký pokrok přinášel mnohé dříve nevídané vymoženosti – a to i neprivilegovaným vrstvám; na druhé straně změna celého odvěkého autoritářského paradigmatu společnosti nutně přinášela nejistotu a nervozitu z náhlé relativizace hodnot. Beneš slabost meziválečného Evropana popsal slovy, která však platila i před první světovou válkou: „*V duchovním a mravním*

³⁴⁶ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 164.

*rozvratu poválečného člověk vidím triumf nemocného moderního subjektivismu a směšně vypjatého titnismu, jímž byl zachvácen člověk 19. a 20. století, odchovaný literárním a uměleckým romantismem, esteticismem a dekadencí, ovládnutý irregiositou a hledající dnes spásu v různých druzích mythu a mysticismu. Moderní člověk ztratil rovnováhu literárního a uměleckého klasicismu a církevního, politického a sociálního hierarchismu 17. a 18. století, nenašel ji v racionalismu revoluce, podlehl porevoluční skepsi protiracionalistické a chce se dnes ze skepticismu zachránit revoltou citu, projevovanou ve formě přemrštěného nacionalismu a rasového a nacionálního t. zv. dynamismu, sociálního mystického revolucionarismu a třídního revolučního mysticismu.*³⁴⁷

Beneš sám byl uchvácen vývojem ve Francii, jejími moderními uměleckými směry (dokonce ještě jako velmi mladý přeložil do češtiny Zolova *Zabijáka*³⁴⁸), ženskou emancipací a dělnickým hnutím, slibujícím napravení pokřiveného uspořádání nerovnosti lidí; Antoine Marès píše výslovně o Benešově *frankofilii*³⁴⁹, avšak i na něm se projevovala i ona nervózní nejistota, jež modernizaci, opuštění starého řádu, zkrátka překotnou proměnu světa provázela: „Hledal jsem takřka zoufale oporu nějakého absolutna a skoro instinktivně jsem se bránil důsledně a všude propadnouti bezútešnému relativismu mravnímu a filosofickému.“³⁵⁰

Odvracenou stranu moderní společnosti pak poznal při cestě po Británii, kde ho zarazila bída dělníků, zvláště textilního průmyslu, ale především při pobytu v Německu, v jehož všudypřítomné militantní atmosféře pangermánské výbojnosti poznal spodní proudy modernizace, které mají za cíl popřít ji samotnou. Deprimovalo jej tamní „*zmechanisování všeho veřejného života pod vlivem pruské disciplíny, atmosféra nesvobody a všude cítitelný vliv rozhodování kasty vojenské, aristokratů a úředníků. To vše způsobovalo ve mne pocity bolestné, poněvadž jsem si tehdy nedovedl učiniti dosti jasný závěr, co z toho vzejde, a cítil jsem instinktivně, že to nutně povede k nějakému zlému konci. A na mne, Čecha, to působilo tísnivě.*“³⁵¹ Právě tehdy poznal, že tyto dvě tendence modernizace (k demokracii a šovinistického autoritářství) se nutně musejí střetnout. Již roku 1908 proto předpověděl první světovou válku.³⁵²

³⁴⁷ BENEŠ, Edvard. *Francie a nová Evropa: essay o duchovní krizi poválečného evropského člověka*. Praha: S.V.U. Mánes, 1935, s. 10 – 11.

³⁴⁸ Srov. ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*; s. 19.

³⁴⁹ MARÈS, Antoine. *Edvard Beneš od slávy k propasti: drama mezi Hitlerem a Stalinem*; o Benešovu vztahu k Francii na s. 23 – 41; výslovně o *frankofilii* na s. 34.

³⁵⁰ BENEŠ, Edvard. *Světová válka a naše revoluce: výbor z díla*; s. 17.

³⁵¹ Tamtéž; s. 12.

³⁵² Srov. MARÈS, Antoine. *Edvard Beneš od slávy k propasti: drama mezi Hitlerem a Stalinem*; s. 29 – 30.

O rodícím se fašismu roku 1924 pak napsal. „*Je to filosofie, která chce počítat s brutálními fakty: s pudy a city, vášněmi a chtíči lidské společnosti, s nietzscheovskou vůlí k moci, s touhou států a národů neovládat jen sebe, nýbrž i druhé. Je to apotheosa brutální moci, je to reální politika ve smyslu reální politiky Bismar[c]kovy. Ve svých cílech je omezena vlastním prospěchem.*“³⁵³

První světová válka podle Beneše znamenala velkou revoluci sociální, národní (zvláště národů slovanských), ale v neposlední řadě to podle něj byl konflikt mezi ideologií demokracie, za niž bojovaly státy *Dohody*, a modernizaci společnosti se vzpírající ideologií absolutismu, již ztělesňovaly *Ústřední mocnosti*. Ve válce „*ideově šlo o boj dvou politických a filosofických ideologií: buržoasně-demokratické a absolutisticko-monarchické*“.³⁵⁴ Tento revoluční boj však nebyl první světovou válkou završen. Sociální revoluce neproběhla dostatečně důrazně, a tak se otevřel prostor pro komunistický extremismus, který pak navíc posílila hospodářská krize. Tím méně byly vymýceny protidemokratizační (neoabsolutistické) tendence, jež vyústily v rozšíření fašistických idejí, stran a často i režimů napříč Evropou a které slibovaly vyřešení všech neduhů, zvláště v době krize tížících svět. „*Zavádění – většinou velmi násilné – rozličných evropských diktatur nebylo léčbou nemoci, nýbrž projevem nemoci, a bylo známkou, že příslušné národy a státy se tím stávají ještě abnormálnějšími a chorobnějšími.*“³⁵⁵ I proto Beneš byl již před oficiálním vypuknutím druhé světové války přesvědčen, že ta již dlouho probíhá a de facto začala v době, kdy se ukázala neschopnost Společnosti národů vymáhat svá usnesení a její pozdější rezignace na vydávání i na vydávání usnesení vůbec. Beneš tak považoval za faktický počátek druhé světové války všechny konflikty od vpádu Japonska do Číny roku 1932, následovaného italskou agresí proti Habeši, německou okupací Porýní, španělskou válkou, anšlusem Rakouska, vpádem do Albánie, celým postupem vůči Československu – a napadení Polska pak bylo jen další událostí ve skutečnosti již dávno probíhající světové války.³⁵⁶

Beneš vyložil svůj filozofický koncept demokracie, a tak se rozhodl popsat i filozofii jejího nepřítele, který se v jeho době zhmotnil ve fašismu.

Demokracie je založena na úctě ke svobodnému člověku a svobodě vůbec. Tu definuje třemi vlastnostmi: první je svoboda myšlení, náboženství, svobodný projev, možnost

³⁵³ BENEŠ, Edvard. *Nesnáze demokracie*; s. 36.

³⁵⁴ BENEŠ, Edvard. *Úvahy o slovanství: hlavní problémy slovanské politiky*; s. 207.

³⁵⁵ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 201.

³⁵⁶ Srov. tamtéž, s. 202 – 203.

kulturního sebeurčení; druhá je víra v pravdu a její hájení, respekt k vědě a tolerance; třetí je pak respekt k danému slovu a povinnost plnit závazky a zákony. Východisko fašismu, jakožto přímé antiteze demokracie, pak je „*naprostým popřením těchto tří kategorií zásad.*“³⁵⁷ Fašismus opovrhne demokratickými snahami o diskusi, dohodu, porozumění, toleranci a lásku, skutečnost, že „*pro autoritativism jakéhokoliv druhu je lidský život jen bojem – bojem mezi jednotlivci, mezi třídami, mezi společenskými kolektivitami, mezi státy a národy.*“³⁵⁸ Základním principem je pak právo silnějšího.

Podle toho se odvíjí rozdíl v podstatě, úlohách i funkcích státu demokratického a autoritářského zřízení. Ty jsou vrcholně antiindividualistické; jedinci se v nich dostávají limitně nulové hodnoty, jeho význam se rovná jen nahraditelnému kolečku v soukolí posvátného celku. Funkce státu v demokracii je sloužit člověku; v autoritářském režimu člověk slouží státu a podle toho se s ním v takovém režimu nakládá.³⁵⁹

Stát je v autoritářském, zvláště fašistickém a nacistickém zřízení nejvyšší, ve všech ohledech posvátnou autoritou. Stát a národ zde jsou synonyma (podobně jako v komunismu *dělnická třída*), přičemž ke státu jsou synonymními fenomény i vládnoucí (jediná) strana a vůdce, „*jenž se stává skutečným výrazem národní vůle a národního ducha a vědomí.*“³⁶⁰ Fašismus „*činí si Boha ze své strany, ze svého národa a svého státu.*“³⁶¹ Je-li pak doktrínou takového režimu mentalita, podle níž je *člověk člověku vlkem*, pak silný vůdce (a všechna jeho synonyma) se stává vlkem nejsilnějším, zachráncem před chaosem a všeobecnou občanskou válkou, jehož pád by „*vyvolal boj všech proti všem.*“³⁶² Proto (a pro neodmyslitelný fanatismus a všeobecné vymývání mozků) jsou pro zachování autority všech synonym státu oprávněny jakékoliv podvody a lži. Autoritářský stát tak se svými obyvateli (ne-občany) uzavírá jakousi hobbesovskou společenskou smlouvu. Kdo ji odmítá „*stvrdit*“ vzdáním se svých lidských a občanských práv, stává se všeobecným nepřítelem. „*Pravými vlastenci jsou jí jen vyznavači této filosofie; ostatním vytyká vlasteneckou vlašnost, eventuálně je zrádčuje.*“³⁶³

I proto je ve všech fašistických hnutích tak silná nacionalistická demagogie. Ta byla Benešovi, jenž přitom kladl velký důraz na vlastenectví (vždyť byl i členem národně-

³⁵⁷ Tamtéž, s. 215.

³⁵⁸ Tamtéž, s. 148.

³⁵⁹ Srov. tamtéž, s. 152 – 154.

³⁶⁰ Tamtéž, s. 167.

³⁶¹ Tamtéž, s. 163.

³⁶² BENEŠ, Edvard. *Nesnáze demokracie*. Praha: Svaz národního osvobození, 1924; s. 37.

³⁶³ Tamtéž, 1924; s. 36.

socialistické strany), vrcholně odporná. František Hník Benešův postoj k lacinému národovectví hlučných pseudovlastenců popisoval výstižně: „*Milovat svůj národ a kladně pracovat pro rozvoj národní kultury patří k základním lidským povinnostem, o kterých průměrný slušný člověk mnoho nemluví; spíše jimi naplňuje svůj život.*“³⁶⁴ O pravé podobě vlastenectví se však v komunitách a státech takové ideologie nemluví. Zde jsou jedinci zpracováni manipulací cílící na podvědomí, city a pudy, která celé hnutí a stát „*opřadá zvláštní iracionální, sentimentální a emocionální, skoro náboženskou mystikou, která dobře působí na nemyslicí dav a která umožňuje duševně znavenému poválečnému člověku nemyslit vůbec.*“³⁶⁵

Přestože se autoritářské režimy snaží o návrat k deklarovaným starým hodnotám, ve skutečnosti jakékoliv hodnoty popírají. Ony „staré hodnoty“ a „tradice“ ve skutečnosti hodnotami vůbec nejsou. Jsou jen autoritářstvím a oním právem silnějšího ve světě, kde je člověk člověku vlkem. Deklarovaná hodnota úcty, pokory a poslušnosti šlechtě resp. oligarchii nebo straně, či králi, resp. vůdci je pouhým rabským zohnutím hřbetu před pánem, který si své poddané násilím podmanil, vzdáním se své lidské důstojnosti a lidství vůbec, řekl by Fukuyama.³⁶⁶ Přijetí takových antihodnot „*znamená prostě návrat do politiky středověku. [...] Dnešní fašism je prostě starý středověký absolutism nebo dokonce i starověký despotism, ověčený a okrášlený různými novověkými filosofickými teoriemi charakteru materialistického, jimiž chce zakrýt právě fakt, že to nic nového není.*“³⁶⁷ Skutečné hodnoty přináší jediné demokracie; všechny autoritářské režimy jsou naopak jejich popřením, návratem do zvířecího stavu smečky poslušné nejsilnějšího samce. Doktrína fašismu a především nacismu vyrůstá z iracionalismu 19. století, zvláště Nietzscheho; z pojetí světa a života, jež hlásalo „*odpor proti všem trvalým a věčně pravdivým hodnotám, odpor proti všemu universalismu, odpor proti všeobecné, všesvětové, všelidské, pro všechno lidstvo a všechny doby platné morálce, odpor proti rozumu a proti každému racionalismu a intelektualismu vůbec, odpor proti všemu statickému.*“³⁶⁸ Zde nacházíme podklad pro všechno násilnictví takových režimů; rezignaci, ba odpor k jakýmkoliv hodnotám lidství, dobra, lásky. Namísto nich tu vládne nejnížší, zvířecí egoismus a pudy. Proto přestože tyto režimy hlásají pokrok a výši kultury, ve skutečnosti jsou projevem nejnížšího lidského primitivismu, jak Beneš zdůrazňuje na mnoha místech. Rozdíl oproti starým formám autoritářství středověku a

³⁶⁴ HNÍK, František M. *Edvard Beneš: filosof demokracie*; s. 11.

³⁶⁵ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 163 – 164.

³⁶⁶ Srov. FUKUYAMA, Francis. *Konec dějin a poslední člověk*.

³⁶⁷ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 167 – 168.

³⁶⁸ Tamtéž, s. 155.

starověku tu však přece jen je: barbarismus zvláště německého nacismu je „daleko větší, nežli to kdy činil feudální absolutismus a monarchistický středověk“.³⁶⁹

Německý nacionální socialismus je v praxi velice podobný italskému typu fašismu. Rozdílný je v ještě vypjatějším nacionalismu a především v přidání pavědeckého rasismu, především antisemitismu, který „je jen doplnění fašistické praxe, vycházející z antidemokratické a antihumanistické teorie“³⁷⁰. V teoretické rovině je výstavba ideologie nacismu opačná, než je tomu u fašismu: u fašismu je ideologie definována postupem v praxi (prvotní zde byly Mussoliniho reálné kroky, podle nichž se až posléze vytvořila opravdová ideologie), u nacismu je ideologie nadřazenosti národa a rasy (která v Německu byla ve skutečnosti přítomná už od 19. století a značně působila na tamní kulturu, zvláště v období romantismu) prvotní a teprve podle ní se definují postupy praxe. Takto u italského fašismu je primárním prvkem stát, který se až posléze identifikoval s národem, zatímco u nacismu je prvotní národ, podle jehož potřeb se formuje stát. Reálný dopad obou forem autoritářských režimů je však velmi podobný, u nacismu jen umocněný ve větší míru fanatismu, vycházející z hlubší tradice nacionalismu a rasismu. I proto je nacismus výhradně německým jevem, zatímco fašismus může přejmout jakýkoliv stát, a tak fašistické strany vznikaly po celé Evropě.³⁷¹

Pro to vše Beneš odmítá jakoukoliv formu autoritářství, zvláště v podobě německého nacionálního socialismu. „Stav, do kterého přivedl nacistický ideologický systém Německo a Evropu, znamená duchovní a morální smrt; takový život nemá ceny. To je důvod, proč dnes vedeme druhou světovou válku.“³⁷² Neodmyslitelnou vlastností takových režimů je jejich neomylnost, pocit nadřazenosti a z něj vycházející rozpínavost, touha po dobytí cizích krajů a národů, jejich likvidace nebo podmanění. Ono právo silnějšího samozřejmě platí pro tyto režimy i v zahraniční politice. Možná nejvíce právě v ní. Principem demokracie je naopak víra v universalismus. Pravý demokrat věří, že lidství a všechny atributy s ním spojené se nezastavují na hranicích jeho svobodného státu, ale že náležejí i jedincům podrobeným v autoritářském státě – jejich podrobení přece neznamená, že přestávají být lidmi. Demokracie bude proto usilovat o rozšíření svých ideálů do všech koutů světa: to je podstata jejího universalismu. Obě koncepce tak na sebe musejí nevyhnutelně narážet a neustále se

³⁶⁹ Tamtéž, s. 33.

³⁷⁰ Tamtéž, s. 169.

³⁷¹ Srov. tamtéž, s. 170 – 190.

³⁷² Tamtéž, s. 220.

střetávat na život a na smrt a neustanou, dokud bude druhý žít. „*Jeden nebo druhý režim musí zmizeti, má-li býti obnoven mír.*“³⁷³

4.1.2 Komunismus

Druhým, opačným „antidemokratickým“ proudem je podle Beneše komunismus, zvláště jeho ruská forma, bolševictví. Komunismus je zásadním protivníkem demokracie, především pak – v Benešem užívaném slovníku levice 19. a 20. století – její „buržoazní“ formy.

Největší síly začal nabývat po první světové válce. Tu socialistická a komunistická hnutí vždy odmítala, označovala ji za válku buržoazní, a proto i válečné oběti a poválečnou bídu, inflaci a nemoci přičítala na vrub právě buržoaznímu uspořádání. Je přirozené, že takový postoj měl ve válkou zbídačené Evropě ohlas, a sociální radikalismus se proto rozšířil především mezi nejchudšími lidovými vrstvami. Zvláštním a velmi silným nositelem revoluční komunistické nálady byli podle Beneše navracející se vojáci.³⁷⁴ V mnoha východoevropských a středoevropských zemích došlo ke komunistickým převratům nebo alespoň pokusům o ně. Třetí internacionála pak odštěpila komunistické strany od dělnických a socialistických stran, načež komunisté odmítli jakoukoliv spolupráci s buržoazně demokratickým režimem. Komunistické strany neustále hlásaly nástup revoluce, začaly ji „*přímo prakticky připravovat a, kde se dá, konkrétními, násilnými pokusy ji vyvolávat*“.³⁷⁵ Tak chtěly zničit stávající formu demokracie, což však Beneš považoval stejně za zcela zbytečné, jelikož byl přesvědčen, že demokracie na každý pád přijme všechny hlavní zásady socialismu sama postupnými reformami, a tak není třeba krvavých revolucí – těm je naopak třeba vyvarovat se.³⁷⁶

Nejzarytější boj komunismu a demokracie se odehrával v meziválečném období. Klasický dobový postoj komunistů zněl, že „*demokratická buržoasie a vznikající fašism jsou jedno a totéž, že jsou stejným nepřítelem dělníka a že tudíž je třeba potírat a ničit oba bezohledně a nekompromisně*“.³⁷⁷ Komunisté se pochopitelně snažili rozbít liberální buržoazii, ale především mířily na svou největší konkurenci, demokratické socialistické strany, jež s

³⁷³ Tamtéž, s. 209.

³⁷⁴ Srov. tamtéž, s. 82.

³⁷⁵ Srov. tamtéž, s. 83.

³⁷⁶ Srov. tamtéž, s. 83 - 84.

³⁷⁷ Srov. tamtéž, s. 84 - 85.

liberálními demokraty spolupracovaly. Demokracie tak musela bojovat na dvou frontách, což ji značně oslabovalo: zleva se musela bránit komunismu a zprava fašismu. Komunismus sice rétoricky (i když třeba ve Španělsku i fyzicky) bojoval s fašismem též, ale „*nechyběly také případy, kdy si oba extrémní tábory v zemích evropských navzájem téměř jako by vědomě pomáhaly při ničení demokratického středu liberálního a socialistického*“.³⁷⁸ Metody boje obou stran a mnohá politická stanoviska komunistů i fašistů byly takřka identické a podobně demagogické: velice podobným stylem argumentovaly třeba proti výsledkům versailleské konference, k ustavení Společnosti národů a v tradici autoritářů shodně „*volajíce po činech*“ označovaly parlament za „*žvanírnu*“.³⁷⁹ Spolupráce mezi extremistickými pravicovými a levicovými režimy ovšem byla i přímo vyslovená, ba i podepsaná: Bylo to právě Německo, jež r. 1922 uzavřelo jako první přátelskou smlouvu se SSSR – a byli to Hitler a Stalin, kteří ji poté prodloužili. Pozadu nezůstala ani Mussoliniho fašistická Itálie, která také se SSSR navázala silné obchodní svazky. Tyto země pak své spolupráce využívaly všemi způsoby ve své mocenské hře se západními demokraciemi.³⁸⁰ Beneš ovšem upozorňuje, „*že od let 1930 – 1932, to jest od chvíle, kdy si jasně uvědomil, že demokracie je ohrožena doopravdy, že jejím dědicem nebude komunism, nýbrž fašism, a že hrozí především nebezpečí Sovětskému svazu samému, se postup komunistických stran ponenáhlu měnil; chyby postupu dřívějšího byly namnoze uznávány a v mnohém napraveny: útoky na demokracii přestaly vůbec, na demokratické a socialistické strany byly zmírněny, někde začala s nimi spolupráce (Francie)*“.³⁸¹

Beneš také upozorňuje, že komunismus svou třídní nenávisť a vyhrožováním krvavými revolucemi nahlal mnoho zastánců „buržoazní“ demokracie do řad podporovatelů fašismu a nacismu, protože ti raději volili jistotu v nacistické nesvobodě než nejistou svobodu v příliš slabé demokracii, v jejíž přežití přestávali věřit. Tento zcela kontraproduktivní vliv měl komunismus především ve výmarském Německu. Ani taková volba však nebyla moudrá. Odhlédne-li Beneš od vší nelidskosti pravicových režimů meziválečné Evropy, konstatuje, že činila-li tak podnikatelská třída z důvodu ochrany svého majetku, nedělo se tak s dostatečnou pozorností k pravé podstatě a praxi těchto režimů. Ani ty nerespektovaly hospodářská práva jednotlivce a „*socialisovaly (německý nacionalsocialism byl jistého druhu socialismem, a italský fašism je velmi blízký revolučnímu syndikalismu), stejně jako sovětský komunism*“.³⁸²

³⁷⁸ Srov. tamtéž, s. 85.

³⁷⁹ Srov. tamtéž, s. 86.

³⁸⁰ Srov. tamtéž, s. 87 – 88.

³⁸¹ Srov. tamtéž, s. 87.

³⁸² Tamtéž, s. 91.

Beneš se proti ortodoxnímu marxismu od počátku své aktivní dráhy vymezoval, byť v závěru svého života byl jeho vztah k bolševismu velmi komplikovaný. O krocích ministra zahraničí a prezidenta Beneše vůči ruským komunistům jsem psal výše, avšak jaký byl vztah Beneše filozofa a sociologa vůči komunismu a bolševictví samému?

Myšlenkový vztah komunismu k demokracii jako takové je o poznání složitější, než jaký panuje v případě fašismu a nacismu. Důvod nalezneme v poněkud schizofrenním rozporu komunistických cílů a prostředků, jak jich dosáhnout. Komunistické cíle jsou pro svůj extrémní egalitarismus v podstatě extrémně demokratické. To samozřejmě neopomněla hlásat komunistická propaganda při boji proti demokracii, jež měla být především v ekonomických a sociálních otázkách příliš bojácná a nedůsledná.³⁸³ Opravdová demokracie si podle marxistického učení má vynucovat naprostou rovnost i ekonomicky a sociálně. A právě v onom slovíčku *vynucovat* tkví základní rozpor komunismu a demokracie. Beneš věděl o tom, jak sovětský režim, hlásaje vzletná hesla o bratrství, míru a šťastných zítřcích, reálně pro svou moc užívá „*bolševický terorism a praktickou diktaturu jedné strany nad ostatními. Už tato vnitřní kontradikce odsuzuje s hlediska opravdové demokracie i celý systém i jeho pokusy o ‚čistou‘ demokracii.*“³⁸⁴ Komunistická dogmatická doktrína materialismu a třídního boje je vpravdě v úplném rozporu s demokracií a humanismem. „*I komunism ve svých filosofických předpokladech je teorií moci,*“³⁸⁵ napsal Beneš. Komunismus, jak ukazuje ruské bolševictví, je stejně machiavellistický jako nacismus a fašismus a pro vytčený cíl – blaho třídy – ospravedlňuje i podvody a násilí. „*Komunism dle zásad marxismu je a chce být amorální. Proto reakce zprava i zleva jsou si tak blízky.*“³⁸⁶ To jde zcela proti Benešovu přesvědčení o správném společenském uspořádání: „*Byl jsem vždy v praktické politice důsledně pro politiku sociální spravedlnosti – podle potřeby i radikální – uskutečňovanou však vývojovou cestou a boji etapovými a nikoli tak zvanou diktaturou proletariátu.*“³⁸⁷ Právě ona bolševictví tak vlastní machiavellistická zásada, že *účel světí prostředky*, Beneše vedla k výše zmíněnému závěru: „*Sověty budou dělat politiku brutálně egoistickou a změni ji vždycky, když se jim to*

³⁸³ Srov. BENEŠ, Edvard. *Nesnáze demokracie*; s. 43 – 44.

³⁸⁴ Tamtéž; s. 47.

³⁸⁵ Tamtéž; s. 44.

³⁸⁶ Tamtéž; s. 44.

³⁸⁷ Srov. BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 83.

*bude hodit. Rudý Kreml má vždy dva cíle: obranu vlastního impéria a rozšíření bolševické revoluce.*³⁸⁸

Mylná je podle Beneše i snaha vybudovat nový demokratičtější systém tzv. *sovětů*. Ty mají být jakýmsi nástupcem neúspěšných snah francouzských syndikalistů. Sověty mají mimo jiné vyřešit problém stranické oligarchie svým vnitřním plně demokratickým uspořádáním. Přitom praxe je samozřejmě mnohem složitější – a především neuskutečnitelná. Systém sovětů pro zabránění oligarchizaci nemá centrálního předsedu, funkcionáři jsou volení, ale především mohou být kdykoliv odvolatelní, což má vést k jejich kontaktu s lidem a přebírání jeho neutuchající touhy po revoluci. Politicky aktivní mohou a mají být všichni. Politická práva však jsou však svěřena jen *pracujícím* – a kdo je pracujícím, určuje strana. Systém sovětů, jak bylo řečeno, má zabránit oligarchizaci, leč v tom zcela selhává. Podle Beneše je to marný boj, protože oligarchizace je prostě sociologický zákon jakékoliv skupiny, a tak i jakéhokoliv politického uspořádání, protože je marné, bláhové nebo lživé hlásat její zlikvidování. Proto „*konec konců narazí komunismus na tytéž organické vady lidské společnosti a na tytéž psychologické předpoklady oligarchie společnosti, jako demokracie naše [...] Zatím se nám zdá, že jsou [v SSSR] absolutisty a oligarchy více nežli všude jinde v Evropě.*“³⁸⁹

Beneš proto komunismus vystihuje ve zkratce jednoduše: „*ultrademokratismus – ve skutečnosti antidemokratismus*“.³⁹⁰ Když se pak dívá na bolševickou praxi v Rusku, jsou mu sympatické vstupní cíle, avšak upozorňuje na naivitu (popřípadě vypočítavost?) při snaze o uskutečnění komunistických *ultrademokratických* ideálů. Ty jsou podle něj ve skutečnosti pouhým „*sociálním utopismem*“³⁹¹ – především pak v Rusku, možná nejzaostalejším národě slovanského etnika, kterým sám Marx pohrdal jakožto zcela neschopným historicky obstát a kulturně zcela závislým na německém vlivu.³⁹² I toho si byl Beneš vědom, a tak na tuto marnost upozorňoval: Není možné snažit se vybudovat dokonalou demokracii – komunismus – v národě bez jakéhokoliv vztahu k jejím ideálům, především rovnosti, avšak se stále vžitou mentalitou samoděržaví. Skrytou podstatu sovětského socialismu vystihl Václav Černý lapidárně: „*Dosaďte leninský marxismus namísto ortodoxního zjevení a stranu namísto církve, a vizme pak, změnilo-li se Rusko od chvíle, kdy se Rusko pokládalo za vyslance onoho*

³⁸⁸ ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*; s. 254.

³⁸⁹ BENEŠ, Edvard. *Nesnáze demokracie*; s. 47.

³⁹⁰ Tamtéž; s. 29.

³⁹¹ Srov. BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 84.

³⁹² Srov. ČERNÝ, Václav. *Vývoj a zločiny panslavismu*; s. 116 – 121.

*Boha...*³⁹³ Beneš si toho (alespoň do druhé světové války) byl vědom, takže svou úvahu o ruské snaze o komunismus v knize *Nesnáze demokracie* zakončuje slovy: „*A tak se nám dává opět týž závěr: demokracii není možno zaručit nějakými institucemi zdánlivě sebe demokratičtějšími. Demokracie jsou lidé; musíme žádat spíše demokratické vůdce nežli demokratické instituce a opatření.*“³⁹⁴

Všimněme si v poznámkách pod čarou datace Benešových citátů. Zjistíme, že naprostá většina z nich – a zvláště ty nejostřejší – jsou staršího data. Jak víme a ještě si dále popíšeme, Beneš se časem (a zvláště událostmi druhé světové války) stal ke komunismu značně smířlivější, pročež v dílech jeho pozdního období nalezneme ostrou kritiku komunismu nebo ruských bolševiků jen zřídka. O to cennější je pak Benešovo shrnutí komunistických snah v knize *Demokracie dnes a zítra*, v níž uvedl, že komunistickou teorii i praxi považoval „*za jeden z historických omylů, jehož důsledky byly pro poválečnou evropskou demokracii skoro osudné.*“³⁹⁵

Přesto však, anebo lépe: pro to vše se svou vírou v nezměnitelné historické směřování dějin k demokracii, jež může být globálně jen lehce zpomaleno, maximálně velmi dočasně a jen lokálně obráceno, věřil, že pokud chce komunismus alespoň v Rusku prosadit své socialistické ideály, bude muset od základu revidovat svou praxi a vzdát se všeho nedemokratického – jako diktatury proletariátu, vlády jedné strany, cenzury, apod., jinak její dějiny zničí, „*poněvadž lidská společnost nikdy na dlouho diktaturu jakéhokoliv druhu nevydrží.*“³⁹⁶ Už v roce 1924 byl Beneš přesvědčen, že rodící se Sovětský svaz nastupuje na cestu proměny: zatím alespoň v hospodářské rovině³⁹⁷, již naznačovala *Nová ekonomická politika*. Tato víra Beneše neopustila, naopak v něm posílila, a tak po dvaceti letech přesvědčeně psal, že se Moskva vrátí k podobným úrokům z dvacátých let a pohne se z extrémní levice alespoň částečně doprava a k demokracii.³⁹⁸

Beneš ve svém díle jasně deklaroval, že demokracie a fašismus jsou soupeři na život a na smrt; jejich boje neustanou, dokud jeden z nich definitivně nezanikne. Mohou vedle sebe ale žít demokracie a budoucí (jak Beneš doufal) reformovaný sovětský socialismus? Mohou se alespoň tolerovat, nebo dokonce spolupracovat, anebo jsou jejich rozpory nepřekonatelné?

³⁹³ Tamtéž; s. 136.

³⁹⁴ BENEŠ, Edvard. *Nesnáze demokracie*; s. 47.

³⁹⁵ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 84.

³⁹⁶ BENEŠ, Edvard. *Nesnáze demokracie*; s. 44.

³⁹⁷ Srov. tamtéž; s. 44 – 45.

³⁹⁸ Srov. BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 259 – 260.

Dokáže se Sovětský svaz vzdát své doktríny o rozmetání liberální demokracie? Beneš byl přesvědčen, že je to nejen možné, ale dokonce nutné. V *Demokracii dnes a zítra* (1. vydání 1944) dokonce popsal proces, podle kterého se tak již údajně děje: Sovětský svaz se vzdává svých nenávistných dogmat a naopak západní demokracie se socializují.³⁹⁹ V *Pamětech* pak zdůrazňuje, že proměna Sovětského svazu a jeho otevření se Západu je postupem bez nejmenší pochyby upřímným, rozhodně nijak vykalkulovaným a úskočným.⁴⁰⁰ Avšak nikde nijak nevysvětluje, proč možnost blufování ze strany SSSR zavrhuje. Jen popisuje, kterak oba režimy upozadí, co je rozděluje, a naopak budou stavět na průniku svých ideologických množin, v níž dlí zásady jako rovnost lidí a národů, universalismus a internacionalismus, ale podle i humanismus a pacifismus, racionalismus, společenství vědy a pravdy, intelektualismus. Beneš je o takovém vývoji přesvědčen, protože takový scénář je pro oba systémy výhodnější, jelikož opak se bude rovnat zkáze jednoho z nich, možná obou.⁴⁰¹ Beneš si ale pravděpodobně jen nedostatečně uvědomoval, že politika zdaleka nemusí být vždy racionální a že oboustranná výhodnost nemusí být za jakýchkoliv okolností nejlákavější. Beneš, jakožto dlouholetý ministr zahraničí, jistě rozuměl teorii her velmi dobře, a muselo mu být zřejmé, že k takové strategii je také nutná důvěra v protihráče. Ta ovšem v tomto případě chyběla. Takovou úvahu Beneš do svých textů nezakomponoval.

Zásadní rozdíl mezi fašismem a nacismem na jedné straně a komunismem na druhé Beneš viděl především v jejich účelu, který je u pravicově extremistických režimů zcela zvrácený a nelidský, zatímco u komunismu v podstatě chvalitebný: je jím rovnost. I ona Benešem odmítaná diktatura proletariátu má být jen dočasná – a až se docílí všeobecné rovnosti v rámci jedné třídy, mají být obnovena i všechna lidská i politická práva. Naproti tomu pravicově extremistické režimy tento cíl nemají: jejich tyranie má být trvalá.⁴⁰² Beneš se pak dostává na velmi tenký led, když fašismus a nacismus definuje jako totalitní zřízení, zatímco u komunismu to není možné, jelikož „[d]očasná diktatura proletariátu a sovětsko-socialistický systém zásadně odmítají však jakoukoli kvalifikaci svého systému a různých jeho forem a projevů v kterékoli oblasti jako ‚totalitních‘.“⁴⁰³ Stačí však, aby daný režim o sobě prohlásil, že není totalitní, aby jím opravdu nebyl? Dnešní KLRD klasifikaci svého zřízení jako totalitního odmítá naprosto stejně – a ruší se tím tamní totalitarismus, znamená to snad,

³⁹⁹ Srov. tamtéž, s. 247 – 250 a 254 – 256.

⁴⁰⁰ Srov. BENEŠ, Edvard. *Paměti*. Část II., sv. 1, Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství; s. 396 nebo 419.

⁴⁰¹ Srov. BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 250 a 253 – 254.

⁴⁰² Srov. tamtéž, s. 250 a 260.

⁴⁰³ Tamtéž, s. 261.

že v ní jsou dodržována lidská a politická práva, stát se nedopouští nespočtu politických vražd a nemučí a nezavírá nepohodlné lidi v koncentračních táborech a že se režim neopírá o ideologii zbožšťující vládnoucí dynastii? Beneš se jistě mýlil, když své soudy zakládal na důvěře ve státní propagandu Sovětského svazu. Když pak zdůrazňuje, že *„jednota, disciplína, nivelisace v totalitních systémech fašistických, autoritativních, a pokusy jejich odstranit společenské, ideové a politické, hospodářské a sociální rozpory, dějí se vesměs cestou mechanickou, tyranským politickým aparátem, mocenským, vnějším, pustým a brutálním násilím (Gestapo, SS formace, vojsko, ústřední aparát a tak dále,*“⁴⁰⁴ byla by namísto doplňující otázka, jak se tyto zmíněné praktiky liší od diktatury vrcholného stalinismu. Jistě nakonec zjistíme, že jen tím, že nacismus užíval německých pojmů, zatímco stalinismus ruských. Beneš si však takové otázky ve svých pozdních spisech nepřipouští a raději napíše zcela demagogickou větu, která má podobné diskuse umlčet: *„Mluvit tudíž o komunistickém ‚totalismu‘ pociťuje se v sovětsko-socialistickém světě jako urážka.*“⁴⁰⁵ Velmi se proto hodí upozornit, co na toto téma napsal Benešem tak uctívaný předchůdce a učitel: *„Dnešní sovětový režim v Rusku diktaturou je, ale není diktaturou proletariátu podle učení Marxova, nýbrž diktaturou vůdců malé politické strany. Bolševická diktatura je docela zřejmě diktaturou ohromné menšiny; je to oligarchie, oligarchie aristokratická v pravém slova smyslu. Není to diktatura proletariátu, nýbrž diktatura nad proletariátem.*“⁴⁰⁶

Beneš si toho byl jistě vědom. Proč tedy psal tak servilně? Báł se sovětské pomsty, neboť věděl, že poválečné Československo spadne do sovětské sféry vlivu?

4.2 Duchovní základ demokracie; Nepřátelé demokracie: část 2.

Popsali jsme si, jak Beneš pojímal demokracii nepřátelské ideologie, jak analyzoval jejich teorii i praxi, jaký jim přiřkl dějinný původ. Co však zapříčiňuje tyto jevy? Z Benešových spisů a rozhovorů poznáme jeden základní jev, bez něhož by žádný totalitní režim, žádná teokracie, žádný absolutismus nemohly fungovat. Tím je absence ctností, resp. přítomnost nectností: nevzdělanost, prázdný konzumerismus a občanská laxnost. Demokracie stojí na sebevědomých občanech, kteří se snaží vzdělávat a aktivně vstupovat do veřejného prostoru; to Beneš zdůrazňuje.⁴⁰⁷ Nutností každé demokracie je cosi, čemu se později začalo

⁴⁰⁴ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 261.

⁴⁰⁵ Tamtéž 1946, s. 262.

⁴⁰⁶ Masaryk, Tomáš Garrigue, 1850-1937. *Nesnaze demokracie; O bolševictví*; s. 35.

⁴⁰⁷ Za všechny třeba srov. BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 281.

říkat občanská společnost.⁴⁰⁸ Pasivní a nevzdělaný člověk pak nemusí být nijak zlý; může žít spořádaným životem, vychovávat děti, radovat se a milovat, příliš nepřemýšlet a nechtít víc než jen klid na práci, a přitom legitimizovat strašné zlo – byť nevědomky, s dobrým úmyslem. Zopakujme Benešovu velkou pravdu, v níž píše, že totalitní režim má jednu na první pohled velice příjemnou vlastnost: „*umožňuje duševně znavenému poválečnému člověku nemyslit vůbec*“.⁴⁰⁹ Historik holokaustu na Yaleově univerzitě Timothy Snyder považuje poslušnost, konformitu a neochotu vzdělávat se, kriticky přemýšlet a vzepřít se nespravedlnosti za první a největší chybu, jíž se občan musí vyhnout, nechce-li žít v tyranii.⁴¹⁰

Tato problematika je samozřejmě doménou především sociologů, ale také mnoha esejů slavných intelektuálů; a v neposlední řadě spisovatelů beletrie, jejichž přínos je mnohdy možná zdaleka nejsugestivnější. Toto téma není nijak exaktní, jeho závěry se jen těžko dokládají „tvrkými“ daty, a tak snad nebude na škodu, když krátce přispějí svědectvím české krásné literatury, jež si v tématech humanismu a demokracie vybudovala silnou tradici.⁴¹¹

„Takoví lidé jsou zlí, takoví lidé napáchali v dějinách nejvíc zla. Žádní zloději a loupežníci a smradlaví vandráci, ale normální slušní lidé, co myslí na rodinu a aby se taky

⁴⁰⁸ Právě slabost občanské společnosti zdůrazňuje Jan Tesař jako hlavní příčinu ve všeobecném selhání v přípravách na válku, ale především pak hanebnou podobu tzv. druhé republiky. Laxností, nevzdělaností a nezájmem československá společnost přenechala odpovědnost na uzavřených stranách, jejichž praxi pak nekontrolovala a nechala v nich bujet korupci a klientelismus. V posledních předválečných volbách si pak onen údajně hrdinný a bojovný lid zvolil parlament, který byl z většiny pro zachování dobrých vztahů s Německem (z různých důvodů: největší podporu získali henleinovci, v agrární straně pak zvítězilo křídlo, které mělo jako prioritu export do Německa, a podobně). Je tedy možné, ba pravděpodobné, že by parlament Mnichovskou smlouvu posvětil – i proto jej Beneš obcházel. Po Mnichovu se pak československý lid nechal zaslepit nenávisť k obětním beránkům několika typů: demokratů (třeba Beneš), intelektuálů (třeba Čapek) a židů (všichni). Československá demokracie měla mnoho vad, ale nekompetentní lid byl jednou z největších, tvrdí Tesař. Srov. TESAŘ, Jan. *Mnichovský komplex: jeho příčiny a důsledky*; s. 71 – 80 a 93 – 99.

⁴⁰⁹ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 163 – 164.

⁴¹⁰ Snyderova publikace je pozoruhodná z více důvodů. Její největší zápory jsou vlastně totožné s největšími přednostmi. Překvapivě útlá a srozumitelná knížka si nedělá nároky na vědeckou úroveň, autor v ní vskutku velmi zjednodušuje; na druhou stranu právě to z ní činí výjimečně lehce přístupný a velice úderný pamflet, který se proto skvěle hodí třeba pro výuku na druhém i třetím stupni. Ukázky z této knihy jsou rozhodně schopny obohatit hodiny občanské výchovy, základů společenských věd, ale i dějepisu nebo českého jazyka.

Srov. SNYDER, Timothy. *Tyranie: 20 lekcí z 20. století*. V Praze: Paseka, 2017. ISBN 978-80-7432-838-1.

⁴¹¹ Uvádím jen pasáže, jež mně osobně přijdou nejpoutavější. Mohli bychom samozřejmě dlouze diskutovat i o dalších úryvcích, ale i celých dílech českých autorů, jejichž leitmotiv byl založen právě na tragédii poslušného jedince – kolečka v soukolí nedemokratického režimu. Za všechny zmiňme alespoň *Ucho* Jana Procházky, *Spalovače mrtvol* Ladislava Fukse, *Zahradní slavnost* Václava Havla, *Něžného* Barbara Bohumila Hrabala, *Báječná léta pod psa* Michala Viewegha, *Hrdého Budžese* Ireny Douskové, *Díky za každé nové Ráno* Haliny Pawlowské, *Hovno hoří* Petra Šabacha, *...a bude hůř* Jana Pelce, tzv. konfrontační prózu 60. let, např.: *Žert* Milana Kundery, *Hodinu Ticha* Ivana Klímy, *Věčné milence* Bohuslava Březovského, *Sekyru* Ludvíka Vaculíka, *Smuteční slavnost* Evy Kantůrkové; na piedestal pak jistě patří jedinečný byzantský *Zámek* Franze Kafky. Všechna tato díla mohou případně posloužit k rozvoji mezipředmětových vztahů. Bylo by skvělé, kdyby se učitelé českého jazyka, dějepisu a občanské výchovy/ZSV domluvili a synchronně s těmito tituly pracovali ve svých hodinách. Přímou nabídkou společné nebo písemné rozborů literární, historické a politické roviny daného díla.

měli trochu dobře, ti schvalovali obchod s otroky, genocidu Indiánů, tihle normální lidi podporovali Hitlera, Stalina, Gottwalda a já nevím...“⁴¹² láteří Emil v pochmurném posledním románu Jana Balabána *Zeptej se táty*. Jsou to právě oni hodní, přátelští, milí, konformní, poslušní lidé bez kritického myšlení, kteří jsou signatáři společenské smlouvy mezi pánem a rabem. Přesně na tyto spořádané, slušné lidi cílí vymývání mozků propagandy autoritářů, až nakonec pronášejí věty jako postava otce v Čapkově *Bílé nemoci*: „Copak jsme dali nadarmo tolik miliard na zbrojení? Věčný mír! Vždyť je to přímo zločin! Tak to by se měly Krügovy podniky zavřít, ne? A dvě stě tisíc lidí vyhodit na dlažbu, co? A ty se ještě ptáš, co je na tom zlého! Zavřít toho chlapa! Vždyť je to pobuřování, mluvit dnes o míru! Jakým právem si takový vošoust dovolí žádat, aby kvůli němu celý svět odzbrojil! [...] Tak bych mu dal palce do presu a mačkal, až by neřád začal cinkat – Holenku, na to dnes máme prostředky, aby lidé mluvili! Prosím tě, copak by nás ten všivák směl nechat chcípát na malomocenství pro nějaké své pitomé utopie, jako je mír? To by byla pěkná humanita! [...] Darebák! Copak sláva národa není nic? A – a – když náš stát potřebuje větší území, tak mu to někdo dá po dobrém, co? Kdo mluví proti zabíjení, mluví proti našim nejsvětějším zájmům, rozumíš?“⁴¹³

Snad nejtrefněji a zároveň nejbolestněji tento stav obyvatel-ne-občanů, kteří si váží nejvíce svého malého, skromného pohodlí, pro jehož dosažení rezignují na jakékoliv ideály, vystihl ve své slavné básni Egon Bondy: „...hovno Marx a hovno papež hovno revoluce / hovno vaše víra hovno vaše pracovitě ruce / hovno naděje dokonce všech hoven meta / hovno vlast a hovno vývoj světa / hovno budoucnost vás čeká hovno z pokroku / hovno Kde domov můj / a hovno ty armádo otroků / s hovnem z hovna jste se narodili / v hovnu žijete až jste se uhovnali / pro hovno děláte / v hovnech milujete / od hovna k hovnu se váš život plete / hovno zbožnili jste / už jen ono je vaše víra / hovno to jediné co ve vašem světě neumírá / jen když máme Hovno / aspoň Hovínko / máme aspoň čmoud / když ne už k zatopení polínko / naše drahé Hovno! Pozlat' nám ho pánbůh / to je všechno z vědomí že smrt nedává na dluh / ale protože vy všichni nemáte čím platit / koukáte se aspoň v hovnech ztratit // A vše co máte je cenné / jak to hovno uvozhřené“⁴¹⁴.

⁴¹² BALABÁN, Jan. *Zeptej se táty*. Brno: Host, 2010. ISBN 978-80-7294-379-1; s. 28.

⁴¹³ ČAPEK, Karel. *Bílá nemoc: drama o třech aktech ve 14 obrazech*. 11. vyd. Praha: Borový, 1948. Spisy bratří Čapků; s. 71.

⁴¹⁴ BONDY, Egon. *Básnické spisy*. Praha: Argo, 2016. ISBN 978-80-257-1366-2; s. 565 – 566.

Slovo *hovno* není pouhým vulgarismem. Je to pojem, který se ve správném kontextu stává metaforou malosti, nicotnosti, bezvýznamnosti, jakou přímé pojmenování není schopno vyjádřit: A hle, napsal jsem tři přímá vyjádření a jistě v čtenáři nevzbudily ten opravdu přesný syrový dojem, jaký vzbuzuje právě slovo *hovno*, a to

Militantní, rasistické ideologie, násilné doktríny třídního boje, stejně jako všechny teokratické koncepty a silně kastovní systémy, jsou nepřáteli demokracie. Jsou to nepřátelé viditelní; ovšem až sekundární. Jsou následkem, který je zapříčiněn něčím hlubším ve společnosti a individuích, jež ji tvoří. Kde se však v člověku berou ony *nectnosti*, lenost, neochota ke kritickému myšlení, jež popisuje Balabán a jež se projevují ve slepé nenávisti a násilnosti, jak velmi expresivně vykresluje Čapek? Z čeho v člověku klíčí přízemnost konzumního života, jež všechny ideály a opravdové hodnoty dusí a kterou svým přirovnáním tak plně vystihl Egon Bondy? Jaký je pravý původce oněch zjevných nepřátel demokracie?

Budeme-li se interpretací Benešova díla snažit o určení nejhoršího nepřítele demokracie, musíme si určit, co neguje samotnou demokracii již v její podstatě; co ji nenapadá zvenčí, ale co ji může zničit zevnitř, co neguje ony hodnoty, na nichž demokracie stojí. Beneš podmiňuje demokracii vzděláním, mravností, úctou k pravdě a snaze o její poznání, pílí, houževnatostí a snahou o poctivou práci a sebezdokonalení každého jedince i společnosti jako celku. Demokrat musí cítit rovnost lidí mezi sebou, být ochoten k diskusi a tolerovat odlišné názory druhého. To jsou ale vše hodnoty a zásady abstraktní, které nikdo nikdy neviděl, na něž si nikdo nikdy nesáhl. Jakou tedy mají reálnou hodnotu? Existují vůbec?

Beneš na tuto otázku odpovídá. Avšak nijak přímočaře a banálně. Demokracie je podle Beneše „*celým filosofickým názorem na život, filosofickým a sociálním systémem, životní koncepcí, která proniká veškeren život ve všech směrech těch lidí, kteří se stávají věřícími v novou víru demokratického náboženství,*“⁴¹⁵ a tak je nutné zajít v hledání její podstaty až hluboko k ideovým základům demokracie a humanismu, na samou hranici poznatelného; Beneš zde stojí před branami metafyziky. Potýká se s odvěkým problémem filozofie; faktem, že samotný svět a existence vůbec jsou nepoznatelné, respektive neověřitelné. Dostává se k otázce solipsismu, který trápil už Platóna při formulaci své ideje *jeskyně* a na něž nikdy nebude nalezena odpověď. Beneš ve svých úvahách bere v potaz, že v prazákladu nic nevíme,

pro ony konotace, jež vzbuzuje jeho vnější podobnost s Bondym popisovanými lidskými vlastnostmi a hodnotami. Rozhodně tedy Bondyho báseň necitují, abych třeba jakkoliv provokoval, jak by se čtenář mohl mylně domnívat. Citují ji proto, že některé skutečnosti nejlépe vyjádří metafora a báseň. Jiří Pavelka píše: „*Metafora má schopnost zachycovat a dále předává průběh a výsledky lidské aktivity, které sice nemusí překračovat rámec přirozených kognitivních procesů, ale které jsou jen obtížně zachytitelné stávající podobou příslušných znakových systémů. To je důvod, proč se k metafoře uchýlovala řeč emocí a proč ji využívaly jazykové projevy opouštějící prostor zkušeností s předmětným světem. Neméně častý je ovšem výskyt metafory také ve vědeckých pojednáních.*“

PAVELKA, Jiří. *Předpoklady literárního dorozumívání*. V Brně: Masarykova univerzita, 1998. Spisy Masarykovy univerzity v Brně, Filozofická fakulta. ISBN 80-210-1800-3; s. 183.

⁴¹⁵ BENEŠ, Edvard. *Nesnáze demokracie*; s. 5.

můžeme toliko věřit. A připomíná, že jsou jen dva druhy víry: víra 1) v materialismus, hmotnou podstatu světa, a 2) v idealismus, duchovní podstatu světa⁴¹⁶, přičemž ani pro jeden nejsou – a nemohou být – důkazy; je možno jen věřit, nic jiného člověku nezbyvá. „*To však je problém metafysický; konečný rozumový důkaz o své definitivní platnosti a pravdě nemůže podati ani ta ani ona strana.*“⁴¹⁷

Demokratem pak může být podle Beneše pouze idealista, protože ten vnímá duchovní rozměr světa, z něhož pak plynou ony abstraktní absolutní hodnoty (jako úcta k pravdě a spravedlnosti, myšlenka rovnosti lidí nebo touha po dobru), z nichž se odvíjí demokracie a humanismus jakožto životní styl a společenské uspořádání. Nejzákladnějším předpokladem demokracie a svobody, je podle Beneše individualismus. Beneš si je však vědom, že žádný jedinec není ostrovem sám pro sebe, a tak přestože demokracie musí dbát úcty k individu, je třeba v praktické politice zavést některé prvky kolektivismu – a ideálně tak vytvořit syntézu individualismu a kolektivismu. Na každý pád „*stát mu [Benešovi] představuje až druhotnou skutečnost v hierarchii jsoucná. [...] Beneš podtrhl nadřazenost lidského mravního jedince organisaci státní,*“⁴¹⁸ upřesňuje František Hník. Spor mezi primariátem kolektivu a jedince Beneš připodobňuje k otázce, zda bylo dříve vejce, nebo slepice. Na takovou otázku je však podle Beneše logická úvaha krátká; je třeba oprostít se od matematického vidění světa a vzdát se snahy o dosažení kauzality ke každému jevu, zvláště abstraktnímu: Jeden bez druhého nemůže být, zní Benešova ne-odpověď. Na tuto otázku se musí odpovědět jinou cestou než logikou, a tak prohlašuje: „*se stanoviska metafysického a morálního nepochybuji ani v nejmenším, že spor ten nelze řešit jinak nežli jasným doznáním, že individuum je silou primární, to jest, že metafyzicky a morálně je člověk jakožto lidské individuum nejvyšší hodnotou v lidské společnosti. Z toho důvodu jsem individualista a z toho důvodu jsem pro demokracii jako systém, který má své základy v individualistickém pojetí života.*“⁴¹⁹ Svoboda jedince, lidská práva, svobody politické, ekonomické i všechny další jsou typickými hodnotami, na nichž stojí demokracie.

Aby člověk vnímal a oceňoval abstraktní pojmy jako spravedlnost, čest, dobro nebo pravda, jež dávají demokracii smysl a jsou jejím základem, musí tedy kdesi hluboko ve své duši věřit v duchovní podstatu světa. „*Chcete-li si vážít individua, musíte mít víru v osobnost, a víra v osobnost spočívá na náboženské myšlence. Chcete-li zachránit demokracii, musíte*

⁴¹⁶ Srov. MACKENZIE, Compton. *Dr Beneš*; s. 392.

⁴¹⁷ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, 1946, s. 150.

⁴¹⁸ HNÍK, František M. *Edvard Beneš: filosof demokracie.*; s. 35.

⁴¹⁹ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 152.

vzkřísit náboženskou myšlenku.“⁴²⁰ Demokracie je proto „ve své podstatě spiritualistická“.⁴²¹

Slovo abstraktní je základním přívlastkem idealismu, naopak konkrétní přívlastkem materialismu. Demokrat se neuzavírá jen ve světě materiálním a neuvažuje jen ve všedně konkrétních souvislostech; zamýšlí se nad hlubší, abstraktní podstatou věcí a jevů. Demokrat je vždy v hluboké podstatě své osobnosti věřícím člověkem, tvrdí Beneš.⁴²² Jedině tak přisoudí abstraktním pojmům nějakou hodnotu, jedině tak získá nějaký pevný bod v životě a vědomí absolutna, které dává světu řád a smysl. Demokracie, „jsouc závislá na plynulém mravním vývoji lidstva, vyžaduje bezpečných náboženských měřítek“.⁴²³ Beneš přitom rozhodně nezavrhne materiální svět, jen hledá syntézu duchovna a materiálna. Demokratičtí filozofové proto „docházejí k náboženské koncepci života, k uznávání nějaké formy absolutna a tudíž Boha“.⁴²⁴

Bez tohoto duchovního základu člověk propadne nejistotě a nihilismu, rezignaci na jakékoliv vyšší hodnoty a ctnosti, což je primární základ každého autoritářského režimu, který neguje všechny zmíněné abstraktní a absolutní hodnoty demokracie a humanismu. Materialista ve svém přísném pozitivismu nevěří v hodnotu čehokoliv, co není hmotné. To znamená, že třeba přestává platit pravda a triumfuje relativismus: „Relativnost všeho triumfuje, absolutno všeho druhu téměř zmizelo.“⁴²⁵ To je živná půda pro bezskrupulózní vůdce, kteří neváhají využít strategie manipulace, demagogie a egoismu a zpochybňovat poznatelnost pravdy a tolerují, ba obhajují právo na lež.

To má dle Beneše velmi negativní následky pro celou společnost. Opustivše vyšší hodnoty lidé ztrácejí jasný smysl života, jenž by je přesahoval a který by měl hodnotnější význam, než je blaho jejich těla. Pro materialisticky založeného člověka je významné jen to, z čeho je fyzicky živ, co mu usnadňuje život, co je mu příjemné, co uspokojuje jeho tělesné potřeby a pudy. Vzniká tak kult plytkých, tělesných, ba zvířecích hodnot, s nímž se otevírá prostor pro egoismus, strach, nedůvěru, zápasení a nenávisť, tedy jevy, které v politice mohou vést k nesvobodě, tyranii i válce. „Musíme si uvědomit, že demokracie zanikne, jestliže nebude dbát duchovních měřítek, jež jí mohou jedině zaručit pokrok,“⁴²⁶ vyzývá Beneš. Pokud občané nějaké země ztratí cit pro absolutní hodnoty a obrátí se k materialismu, zanikne základní

⁴²⁰ MACKENZIE, Compton. *Dr Beneš*; s. 408.

⁴²¹ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 251.

⁴²² Srov. MACKENZIE, Compton. *Dr Beneš*; s. 392 – 395.

⁴²³ Tamtéž; s. 394.

⁴²⁴ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 251.

⁴²⁵ BENEŠ, Edvard. *Francie a nová Evropa: essay o duchovní krizi poválečného evropského člověka*; s. 43.

⁴²⁶ MACKENZIE, Compton. *Dr Beneš*. Praha: Družstevní práce, 1947; s. 410.

předpoklad nejen pro společnost demokratickou, ale i svobodnou a mírumilovnou. „...*fašismus v Itálii a nacismus v Německu, strašná evropská deprese, zápas komunismu a všechny ostatní boje a úsilí poválečných let jsou jen důsledkem duševního stavu lidí dvacátého století, kteří jsou v rozporu sami se sebou. Byli všichni duševně nemocni; ztratili nejen svou víru, ale pozbyli i svých ideálů. [...] [Ž]ili ve světě bez mravních měřítek.*“⁴²⁷

V zemích, kde demokracie padla, byl zničen především etický systém demokracie a vůbec lidství. Vždy a kdekoliv, kde by se lidstvo odvrátilo od demokratických zásad, mělo by to týž dopad: nový „*ethický systém by byl relativistický, cynický a materialistický*“.⁴²⁸ To je popis nejhlubšího filozofického základu meziválečných fašistických režimů. Beneš popisoval, že v kataklyzmatu druhé světové války „*přicházíme k věčnému boji protikladu a boji mezi materialismem a spiritualismem*“.⁴²⁹

Nejvyšší hodnota pravicových antidemokratických koncepcí, jako je fašismus a nacismus, je *národ*. Národ však pro ně není žádnou abstraktní hodnotou, jelikož jej ztotožňují se *státem* (a nejčastěji i se stranou a vůdcem).⁴³⁰ Státem brutálně zhmotněným v popravističích a úderech obušků. Stát je nejvyšší hodnotou především proto, že bez něj by zbyl jen chaos a smrt. Jedinec musí být z vlastního přesvědčení i prosté úvahy nacionalista do roztrhání těla, protože přežití represivního státu je pro něj životně důležité. Kdyby nebylo státní tyranii vynuceného pořádku, zbyl by v nábožensky materialistické společnosti jen zvířecí egoismus, jenž by „*vyvolal boj všech proti všem*“.⁴³¹ A tak Beneš nevěřil idealistickým heslům meziválečných militantních diktátorství: „*...staly se pokusy tuto materialistickou filosofii krajního nacionalismu nazývat národním ‚idealismem‘. Jak patrně z celé analýzy, je to filosoficky všecko, jen ne idealism...*“⁴³²

Podle Beneše není možné lavírovat mezi principem idealismu a materialismu. Člověk si musí vybrat, resp. musí cítit, který z nich vyznává. „*Musí se rozhodnouti buď pro službu duchu a pravdě, nebo pro přisluhování hmotnému násilí a klamu,*“⁴³³ popisuje František Hník nutnost vnitřní volby podle filozofie Edvarda Beneše. „*Přijmu-li jako svoji víru materialismus, pak musím věřit v animální podstatu člověka, v relativitu všech věcí, musím uvěřit, že ‚já sám‘, moje ‚ego‘ je konečným mravním měřítkem, a musím také věřit ve*

⁴²⁷ Tamtéž; s. 393 – 394.

⁴²⁸ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 149.

⁴²⁹ Tamtéž, 1946, s. 150.

⁴³⁰ Srov. tamtéž, s. 167.

⁴³¹ BENEŠ, Edvard. *Nesnáze demokracie*. Praha: Svaz národního osvobození, 1924; s. 37.

⁴³² Tamtéž; s. 38.

⁴³³ HNÍK, František M. *Edvard Beneš: filosof demokracie*; s. 55.

všemocnost lidské vůle a intuice. [...] [A] já sám bych byl nucen – společně s Němci – uvěřit, že Moc a Právo je totéž,⁴³⁴ svěřil se Beneš v rozhovoru se svým životopiscem.

Zde se Beneš, zdá se, blíží filozofii dialogu židovského filozofa Martina Bubera. Ten předpokládal dva hlavní druhy přístupu člověka ke světu. První je charakterizován vztahem *Já-ono*; člověk v něm uznává jsoucno (zvláště osoby) jen jako objekt svého činění, svět (se všemi složkami – i lidmi) pro něj má hodnotu jen jako materiál. Tento vztah je proto charakteristický pro materialismus. Benešovu pojetí idealismu však odpovídá jiný vztah k jsoucnu, který by měl přijmout každý demokrat. Tento poměr Buber označuje *Já-Ty*. V tomto vztahu člověk (demokrat) uznává hodnotu druhého jsoucna nezávisle na sobě samém – a tak s ním nemá právo zacházet jako s prostým materiálem.⁴³⁵ Podobné koncepty však nabízí i další myslitelé, třeba Gabriel Marcel nebo Erich Fromm⁴³⁶.

Konečně tyto Benešovy myšlenky se v mnohém podobají třeba velkému klasikovi liberalismu Johnu Lockovi. Popisuje vlastně ten samý důvod, jímž Locke zdůvodňoval netoleranci k ateistům a upření práva, jež jinak přisuzoval všem. Ateista dle něj není hodnotově ukotven, a tak se mu nedá věřit, protože čin pomoci člověku je pro něj stejně hodnotově neutrální jako vražda.⁴³⁷

Vznik meziválečných totalit, rasismu a šovinismu, byl tedy podle Beneše zapříčiněn dlouhodobým vývojem spočívajícím v odklonu od duchovně založeného života k materialismu a s ním spojeného kultu plytkých hodnot. „*Moderní ireligiosita a úpadek církvi umožnily značně tento vývoj. Válka jej zesílila a vystupňovala v nemoc, která zachvátila dnes celé národy.*“⁴³⁸ Můžeme proto tvrdit, že podle Benešových antipozitivistických úvah je největším a nejhlubším nepřítelem demokracie ontologický materialismus. Materialismus jakožto víra, z něhož pak vyrůstá materialismus jakožto výsostně egoistický, konzumní životní styl, zcela pohrdající abstraktními hodnotami, včetně té nejvyšší, ideje absolutní hodnoty lidského života a rovnosti všech lidí. V demokracii podle Beneše „*lidství vedle ideje boha je nejvyšší hodnota, kterou svět má a může mít.* [...] *Život lidský je nejvyšší bohatství, jež existuje pro společnost*“.⁴³⁹

⁴³⁴ MACKENZIE, Compton. *Dr Beneš*; s. 393.

⁴³⁵ Srov. BUBER, Martin. *Já a Ty*. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1093-1.

⁴³⁶ Srov. FROMM, Erich. *Mít, nebo být?*. Vyd. tohoto překladu 2. Praha: Aurora, 2014. ISBN 978-80-7299-106-8.

⁴³⁷ Srov. SHAPIRO, Ian. *Skutečný svět demokratické teorie*; s. 76 – 78.

⁴³⁸ BENEŠ, Edvard. *Francie a nová Evropa: essay o duchovní krizi poválečného evropského člověka*; s. 46.

⁴³⁹ BENEŠ, Edvard. *Nesnáze demokracie*; s. 6.

Dodejme, že na základě naprosté ontologické kontradikčnosti idealismu a materialismu pak Beneš kritizuje vnitřní rozpornost učení Karla Marxe. Marxismus je doktrínou dialektického materialismu, a přesto si klade ryze idealistické cíle jako spravedlnost, rovnost, atd. Tímto však sám sebe rozporuje. S odmítnutím idealismu a uchycení se v materialismu ztrácí hodnota lidské rovnosti jakýkoliv význam: není hmotnou, neexistuje. Rovnost mezi lidmi je podle Beneše hodnotou toliko ve filozofii postavené na duchovním základu světa, v idealistickém konceptu. Marxismus však idealismus odmítá, a tak se dostává do vnitřního rozporu sám se sebou; jeho materialistická východiska a světonázor neslučitelně disonují s idealistickými metami.⁴⁴⁰ Komunismus se snaží být „ultrademokratický“⁴⁴¹, avšak neznaje absolutní hodnoty, je mu pojem lidství a cena života jednotlivce cizí. Komunismus si váží kolektivu, avšak zcela zavrhuje individualismus, který je základem humanismu, protože je kontradikcí lidství a je tedy ne-lidský. Hodnota života jedince je podle Beneše v komunistickém režimu rovna limitě blízké se nule, význam má jen kolektiv. Vztah individua a kolektivu je v komunismu (stejně jako ve fašismu i nacismu) zcela opačný než v demokracii: „*Ve své činnosti, ve svém soužití a ve svém vývoji je individuum závislé na této kolektivitě a pochází z ní. Ona je prvotná, individuum druhotné. [...] Proto tolik sklonnosti k bezohlednému obětování individua státu a společnosti.*“⁴⁴²

Ovšem nepopírá zde Beneš sám sebe? Není idealismus a víra v absolutno v přímém rozporu s jeho přesvědčením o racionalismu a především úctě k osvícenství, jakožto jednoho z praotců demokracie? František Hník upozorňuje: „*Jen si činíme otazník nad jeho chválou kartesiánského racionalismu v souvislosti se vznikem moderní demokracie. Nestalo se osvícenské rozumářství mimoděk hrobařem veškerého absolutna? Vždyť právě ono povzneslo lidskou intelektuální mohutnost za výlučné sudidlo o podstatě jsoucna (Cogito, ergo sum). Právě jím byla popřena existenciální rozdílnost mezi Původcem stvoření a stvořeným subjektem. Stačí-li na zdůvodnění lidského bytí, aby poznávající jedinec zjistil skutečnost svého niterného myšlenkového procesu, potom jedná podle toho, co mu jeho čistý nebo nečistý rozum poradí. Proč by měl počítati ještě s absolutnem?*“⁴⁴³

To je velice zajímavá otázka. Vždyť dědičkou racionalismu a osvícenství není jen demokracie, ale i nacismus, byť je popírá! Nebyli to snad osvícenci jako Voltaire, kteří se domnívali, že náboženství brzy zmizí ze světa, protože je jednoduše nepravdivé a nepotřebné,

⁴⁴⁰ Srov. MACKENZIE, Compton. *Dr. Beneš*; s. 394 – 395 a 408 – 409.

⁴⁴¹ BENEŠ, Edvard. *Nesnáze demokracie*; s. 29.

⁴⁴² Srov. BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, 1946, s. 252.

⁴⁴³ HNÍK, František M. *Edvard Beneš: filosof demokracie*; s. 26 – 27.

ba nástrojem útlaku? Neučinil se právě zde základ pro Feuerbacha nebo Nietzscheho, z kterých později těžili svůj filozofický základ ony demokracii nepřátelské totalitní ideologie a režimy? Jistě ano. Beneš Hníkovu výtku přijímal – a dokonce na ni dal odpověď ještě dávno předtím, než ji Hník položil. Sám upozorňuje (jak jsme si již ujasnili), že právě individualistická myšlenka práva národů na sebeurčení dala vzniknout vlasteneckému citění, jež následně zapůsobilo pozitivně, když přimělo podrobené národy evropských mocnářství bojovat o nezávislost, avšak které se také ve spojení s iracionalismem a romantickým sentimentem národních mýtů zvrhlo až v nenávistný šovinismus, vrcholící v německém nacismu.⁴⁴⁴

Beneš není žádným racionalistickým dogmatikem, a přestože na racionalismus klade značný důraz, nijak ho nezbožšťuje. Pokládá jej jako základní metodu v každodenním činění, ale nedává mu absolutní primariát. Jeho filosofie není tak primitivní, že by se upnula na jedinou myšlenku a nebyla ji schopna syntetizovat i s jinými. Naopak, uznává i význam citu, protože to cit mu dává povědomí o oněch absolutních hodnotách. Rozum a cit pak nejsou pro Beneše – mohu-li soudit – nutně v opozici, ale tvoří jakousi dvojedinou základnu humanismu a demokracie. Benešova filozofie je založena silně ontologicky a v jisté chvíli se dostává do bodu, kdy je nutno věřit, kdy není možné podat důkaz. Je to bod, v němž Descartes prohlašuje ono Hníkem připomínané *Cogito, ergo sum*. Jenže v Descartově slavném citátu cosi chybí. Člověk v tomto bodě (je-li idealistou-demokratem, řečeno s Benešem) také cítí. Myslí a cítí – cítí přítomnost jistých absolutních hodnot a morálních imperativů, jež jsou v tomto bodě naprosto stejně nevysvětlitelné, avšak také naprosto stejně přítomné jako ono myšlení. Doplňme tedy k Descartově slavné větě dvě slova: *Cogito et sentio, ergo sum. Myslím a cítím, tedy jsem*. Mohu-li pak pokračovat dál a dokončit Benešovu potenciální odpověď, určil bych, že v tomto metafyzicko-ontologickém bodě zlomu se utváří ona dvojedinost humanismu: cit tvoří životní, ale i dějinné cíle člověka a lidstva, rozum je pak nástrojem, jak těchto cílů dosáhnout.

Dědicem Descarta a jeho následníků v racionalismu tak je vskutku větev humanistická, čili demokratická i pozitivisticko-vitalistická – fašistická. Rozdíl mezi nimi je v tom, že druhá jmenovaná přijímá Descartovo poselství čisté, bez přídavků, zatímco prvá k němu přidává i onen vyvažující protipól citu. Demokracie je tak jedinečnou historickou syntézou. Doba teokratická hlásala jen cit v podobě absolutních hodnot, avšak zapovídala rozum. Ideologie, jako je fašismus, se pokoušejí o nastolení doby, v níž nebude absolutních hodnot, jen jakéhosi

⁴⁴⁴ Srov. BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 23.

egoistického pseudoracionalismu. Humanismus a demokracie však syntetizuje jak rozum, tak cit a absolutní hodnoty.

Přes to vše byla však Benešova cesta, již dospěl k takovým závěrům, složitější. Z výše popsaného by mohlo vyplynout, že se Beneš po vzoru Descarta ponořil sám do sebe, aby našel pravdu. Ve skutečnosti šel oklikou. Beneš se ptal: Co je pro lidstvo nejlepší? Pro to si musel zbudovat „určité noetické, metafysické i mravní stanovisko“,⁴⁴⁵ píše František Hník. A došel k závěru, že nejlépe se bude lidstvu dařit, když bude naplňovat ideály humanismu a demokracie. Je to zkrátka výhodnější než onen popsaný materialistický egoismus. Beneš tedy nedošel k idealismu proto, že by v jeho hodnoty a priori věřil, ale proto, že mu nejlépe pomáhaly k dosažení cíle. Přímou píše, že „se rozhodl přijmout hypotézu duchovní“.⁴⁴⁶ Rozhodl se, nikoliv cítil nebo věřil! Ideály jsou mu tak – zdá se – prostým nástrojem k dosažení co největšího dobra. „Vrátil jsem se k náboženství spíše cestou mozku než srdce.“⁴⁴⁷

A přece se Beneš nemůže označovat za prostého racionalistu, který ideály pojímá zásadně instrumentálně. Vždyť i onen cíl, ono všeobecné dobro všelidství, demokracie a humanismu je právě ideál, ve který Beneš musel věřit – a tak se stává idealistou. K uvědomění si potřeby samotného dobra se nemohl rozhodnout, to musel vycítit. Tento náhled, že Benešovy ideály nejsou rozumem vysvětlitelné, potvrzuje i Hník: „Víra v člověka, v lidskou spravedlnost stala se takřka mystickou, rozumově zcela neopodstatnitelnou částí jeho mravní bytosti.“⁴⁴⁸

Beneš tedy nabízí v podstatě ucelenou koncepci idealistické apologetiky demokracie. Tu nemůžeme označit za zcela originální – v mnohých Benešových závěrech nacházíme jasný vliv klasiků demokracie a liberalismu, v ontologických východiscích zakladatelů racionalismu i empirismu, částečně i německých idealistů Hegela a Kanta; vidíme zde i odraz křesťanství a především velmi blízkého vztahu autora s Tomášem Garriguem Masarykem –, jako celek je však rozhodně pozoruhodná syntéza všech zmíněných vzorů s velkou přidanou hodnotou. Benešovo pojetí demokracie tak může posloužit jako idealistické doplnění v současnosti často zmiňované tezi o ekonomické podstatě demokracie, na niž upozornil Seymour Martin Lipset a

⁴⁴⁵ HNÍK, František M. *Edvard Beneš: filosof demokracie*; s. 50.

⁴⁴⁶ MACKENZIE, Compton. *Dr Beneš*; s. 394.

⁴⁴⁷ Tamtéž; s. 395.

⁴⁴⁸ HNÍK, František M. *Edvard Beneš: filosof demokracie*; s. 51.

na niž se odkazují známí (a v této práci též citovaní) autoři Huntington⁴⁴⁹, Zakaria⁴⁵⁰ nebo třeba Fukuyama⁴⁵¹. Stejně tak toto ekonomické pojetí může doplňovat Benešovu koncepci, která naopak hospodářské vlivy, zvláště podstatu kapitalismu v demokratické společnosti téměř ignoruje (nepočítáme-li Benešovu vizi ekonomické socialistické transformace a pojmání kapitalismu v moderní demokracii jakožto „*anachronismu*“⁴⁵²).

⁴⁴⁹ Srov. HUNTINGTON, Samuel P. *Třetí vlna: demokratizace na sklonku dvacátého století..*

⁴⁵⁰ Srov. ZAKARIA, Fareed. *Budoucnost svobody: neliberální demokracie v USA i ve světě.*

⁴⁵¹ Srov. FUKUYAMA, Francis. *Konec dějin a poslední člověk.*

⁴⁵² Srov. BENEŠ, Edvard. *Přednášky na Univerzitě Karlově 1913-1948*; s. 87 – 88.

5 Stranictví náhledem Edvarda Beneše

Jedním z leitmotivů Beneše-myslitele byla problematika stranictví v demokracii. Provázela jej po celý profesní život akademika, vědce i politika. Jeho dizertační práce, s níž roku 1912 obhájil „velký“ doktorát, nesla titul *Stranictví. Sociologická studie*⁴⁵³, na niž navázal roku 1914 spisem *Povaha politických stran*, který však z pochopitelných důvodů vyšel až po vzniku republiky.⁴⁵⁴ Obě knihy tvoří v podstatě dva díly jednoho celku: první díl autor označuje za *statický* (věnuje se zde popisu samotných stran, jejich vzniku a třídění, stejně jako jejich uchycení jakožto institucí v demokratickém systému; to vše v kontextu sociologických zákonitostí), druhý pak za *dynamický* (zde se zabývá samotnou praxí stran, jejich tendencemi, cíli, ale i psychologii straníků).⁴⁵⁵ Oba svazky vydala Společnost Edvarda Beneše souborně v publikaci *Funkce politických stran*. Na tyto práce poté autor navázal ještě ve spise *Nesnáze demokracie* a své pravděpodobně nejvýznamnější knize *Demokracie dnes a zítra*, v níž opakuje hlavní závěry předchozích dvou knih – a v níž též podává návrh nejzásadnějšího kroku, institucionálního, ideálně legislativního omezení počtu politických stran na dvě, maximálně tři.

Beneš si jako téma pro svou dizertační práci vybral *stranictví*, jelikož cítil, že se jedná o zásadní, avšak na počátku 20. století stále spíše neprozkoumaný jev, zvláště v jeho sociologické rovině.⁴⁵⁶ Publikací o historii jednotlivých stran vyšlo dosti, stejně jako krátkých a nahodilých úvah o celém spektru otázek stranictví, avšak to vše byly „*vesměs jen narážky, poznámky a krátké úvahy*“.⁴⁵⁷ Benešovi se tak otevřel velký prostor pro výzkum – avšak narazil na terminologické a metodologické potíže a nejasnosti. První z nich je už samotná definice samotné politické strany. V pravdě „*skutečně přesných, správných, jasných definicí politické strany skoro nenajdeme [...] o politickém stranictví jsou názory nejprotichůdnější*“.⁴⁵⁸ To je obecný problém společenských věd, jež pro svou neexaktnost mnohdy trpí vágností pojmů a růzností interpretací výsledků bádání. Vzpomeňme na totožný problém samotného termínu demokracie – a absence obecného konsensu ohledně jeho významu. Jev stranictví tedy nebyl jasně terminologicky uchopen ani prozkoumán, a přece je s ním třeba pracovat; vždyť politické strany jsou v demokratické společnosti naprosto

⁴⁵³ Srov. MARÈS, Antoine. *Edvard Beneš od slávy k propasti: drama mezi Hitlerem a Stalinem*; s. 37.

⁴⁵⁴ Srov. BENEŠ, Edvard a Věra OLIVOVÁ. *Funkce politických stran*; s. 8.

⁴⁵⁵ Srov. tamtéž; s. 156.

⁴⁵⁶ Srov. tamtéž; s. 12 – 14.

⁴⁵⁷ Tamtéž; s. 14.

⁴⁵⁸ Tamtéž; s. 12.

zásadním fenoménem, jehož činnost pravidelně naplňuje titulní listy novin i témata každodenních diskusí občanů. To vše proto, že politický život se projevuje především jejich prostřednictvím. „*Demokratismus má dávat všem občanům možnost projevovat a uplatňovat svou vůli. Uskutečňování demokratismu se může však dít jen prostřednictvím politických stran.*“⁴⁵⁹ Proto se Edvard Beneš jal prozkoumat jejich podstatu.

Neuspokojivý stav vědeckého uchopení instituce politické strany si Beneš vysvětloval mimo jiné i její relativně krátkou existencí – vždyť jen Spojené státy americké a Británie mohly na počátku 20. století posloužit politologickému výzkumu historii stran (a demokracie) přesahující sto let; avšak stranické systémy Británie a USA se od kontinentálních alternativ zásadně liší. „*Strany kontinentu evropského se naproti tomu jeví vesměs jako elementy nevyspělé, dosti nevyvinuté.*“⁴⁶⁰ Za to může neustálá nervozita a cyklicky se opakující převrasy (např. Francie), jinde přežitky absolutismu nebo národnostní problémy (Belgie, Německo, Rakousko, Rusko). Stejně tak kontinentální modely oproti angloamerickým zpravidla počítají s větším počtem stran, což vede k nestálosti a mnohdy k radikalismu, a tak se opět narušuje stabilita politického systému celého státu.⁴⁶¹ Závěry vyvozené z angloamerických systémů tak zdaleka není možné vždy automaticky zobecňovat.

Přesto (nebo možná právě proto) se Beneš pokouší o vlastní definici. Vypracovává přitom teorii, v níž začíná od nejelementárnějších sociologických zákonů fungování společnosti a sdružování. Politickou stranu proto pojímal jen jako poddruh stran obecně, které pojímá jako „*skupiny lidí, majících v největší části společné zájmy hospodářské, sociální, kulturní, náboženské, mravní, politické a j., a stejné ideje a názory o uspořádání společnosti tak, aby tyto jejich zájmy došly uplatnění.*“⁴⁶² Takové strany tedy zdaleka nemusejí být jen politické – strana ve svém obecném významu, jak ji pojal Beneš, odpovídá spíše *stranám* sporu, ať už v jakémkoliv kolektivu.

⁴⁵⁹ Tamtéž; s. 135.

⁴⁶⁰ Tamtéž; s. 14.

⁴⁶¹ Tamtéž; s. 14 – 15 .

⁴⁶² HNÍK, František M. *Edvard Beneš: filosof demokracie*; s. 82.

5.1 Organizování společnosti

Beneš se snažil o vědecké, sociologické vysvětlení původu, funkcí stran a myšlení jejich členů. Zkoumal proto nejdříve vznik a organizaci jakýchkoliv uskupení, sdružení a spolků, nejen politických stran. Konečně strana je pouze jednou z mnoha forem neziskových organizací, a tak má mnoho společného i se spolky typu církví, odborů, ale i třeba sborů dobrovolných hasičů.

Beneš byl individualista, proto nepřekvapí jeho východisko, že společnost⁴⁶³ je sice kolektivem, ale pouze jedinec si může ujasnit své názory a upnout k jejich prosazování vůli. Každý jedinec nese jiné názory a hodnoty, a proto je společnost nejednotná. Člověk sám je ale na vyřešení mnoha problémů nebo dosažení svých zájmů příliš slabý; je proto nutné, aby se spojil s dalšími jedinci podobných názorů a zájmů, a tak se sjednotili a zorganizovali pro dosažení určitého cíle. „*K tomu je však třeba vyplnit tři podmínky: musí získat 1. organizaci vnitřní, 2. organizaci vnější a 3. rámec vnější, řád, dle kterého by jednal.*“⁴⁶⁴ Jen tak může vzniknout strana (v obecném významu).

Pokud jsou ideje a vůle, které vedou individua ke sjednocení, dostatečně silné, vznikne *kolektivní povědomí* a z individuální vůle se stane *vůle kolektivní*. Síla, „*která dává davu život, drží jednotlivce v úzkém spojení a která tvoří ze všech těch jednotlivců kolektivní individualitu*“.⁴⁶⁵ Tak vznikne ideové sjednocení a vnitřní organizace kolektivu.

Vnější organizace je pak neméně důležitá. I když se daná skupina sjednotí za společným cílem, je sama o sobě chaotická, nestrukturovaná. Je proto třeba vytvořit vnitřní strukturu, nejčastěji hierarchickou. Kolektiv je však pojem abstraktní – a jako takový pro svou absenci fyzické existence nemůže provádět konkrétní činy; ty mohou uskutečňovat opět jen jednotlivci. Mnohdy je však vyloučeno, aby jednali všichni členové, pročež ze svého středu určí zástupce nebo skupinu zástupců, která bude jednat jménem celého kolektivu: „*Už davy o 1 000 osobách těžko jednají. Jak mohou jednat ohromné dělnické organizace, statistické politické strany, mnohočlenné spolky, ligy, kasty, atd.?*“ Je tedy nutno přistoupit k „*nepřímému jednání: „určení těch, kdož vytvoří kolektivní individualitu menší, a ta zase určí jednotlivce, kteří ve jménu jejím budou jednat a představovat jednotu davu. Princip delegace*

⁴⁶³ Beneš často užívá pojmu *dav*, ten však vzbuzuje zavádějící le bonovské konotace, pročež jej užívat nebudu.

⁴⁶⁴ BENEŠ, Edvard a Věra OLIVOVÁ. *Funkce politických stran*; s. 16.

⁴⁶⁵ Tamtéž; s. 16.

*nutně se musí v davu uplatnit.*⁴⁶⁶ Tak vníká jev delegace. Není přitom zdaleka vždy pravidlem, že delegování probíhá na základě volby všech členů skupiny; jedinci se do vedení mohou prosadit i jinak: vlastní autoritou, talentem, vlivem, kontakty nebo třeba i rodem.⁴⁶⁷

Třetím a logickým krokem, který pak vyplývá z předchozích dvou a má zabránit chaosu, je vznik *rámce, vnějšího řádu*, který určí nepostradatelná pravidla fungování spolku, především pak úkolů, metod a pravomocí delegátů. Takovýmto kodexem mohou být stanovy spolku, kodexy, ale třeba i zákony, v čele s ústavou státu – vždyť i stát je ve skutečnosti spolek obyvatel s podobnými zájmy.⁴⁶⁸

Také uvnitř již nějak organizovaných kolektivů mohou vznikat spory – ty jsou opět zapříčiněny celkovou odlišností jednotlivců. *„Kol sporných zájmů a idejí, jsou-li dosti silné, seskupí se v tomto omezeném davu řada individuí, vytvoří se kruh jejich přívrženců, vytvoří se tím kolektivní ideje, kolektivní ideje dají podklad kolektivní vůli, a tak najednou z jedné individuality mohou se vytvořit dvě, tři, čtyři kolektivní individuality speciální, totiž právě tolik, kolik se střetne zásadně různých a protichůdných zájmů a názorů skupinových. V praxi říkáme, že se v davu vytvořily strany, směry, frakce.*⁴⁶⁹ I pro ně platí nutnost utvoření výše zmíněné triády vnitřní a vnější organizace a rámce pravidel. Strany (sporu) vznikají pokaždé, když se objeví nějaký rozpor zájmů či názorů, a to nejčastěji právě při aktivní činnosti kolektivu. Dokud je taková skupina nečinná a nečelí výzvám, nemusí ani překonávat žádné překážky, a tak se v ní pochopitelně sporů rodí méně. To je dle Beneše sociologickým zákonem. Tyto strany se pak soupeřením snaží o prosazení své vůle v rámci celku tak, aby celá kolektivní individualita přijala její mínění. Tyto procesy probíhají ve všech kolektivech a jsou společností vlastní. *„Proto vytváření stran je sociálním jevem tak všeobecným a nanejvýš přirozeným v každé společnosti, v každém davu, v každé kolektivní individualitě.*⁴⁷⁰

Ony jednotlivé strany, resp. frakce uvnitř kolektivů se zpravidla vzájemně v mnohém liší: nejen cíli, hodnotami a zájmy, ale i svou organizací. Jedno by však měly mít společné: jelikož chtějí, aby jejich vůle ovládla celek, je v jejich zájmu jeho zachování. *„Strana, pokud chce nebo musí zůstat částí celé individuality (spolku), nemůže počít nic, v čem by ubližovala existenci spolku; nemůže jednat tak, aby ohrožovala jakýmkoli způsobem jeho bytí, poněvadž*

⁴⁶⁶ Tamtéž; s. 18.

⁴⁶⁷ Srov. tamtéž; s. 18.

⁴⁶⁸ Srov. tamtéž; s. 19 – 20.

⁴⁶⁹ Tamtéž; s. 21.

⁴⁷⁰ Tamtéž; s. 23.

*by tím ohrožovala bytí své vlastní.*⁴⁷¹ To však pochopí jen osvícené frakce; pokud takto moudré nejsou a jejich úvahu zatemní přílišný egoismus, pak možná budou těžit z krátkodobých výsledků, avšak z dlouhodobého hlediska *„přehánění osobního a stranického egoismu by mohlo mít eventuálně za následek poškození existence celkové individuality a tím i prospěchu oněch osob a stran“*.⁴⁷²

Základním principem vztahu stran navzájem je jejich rivalita a soupeření o to, kdo prosadí svou vůli. Přitom zpravidla rozhoduje princip většiny: vyhrává nejsilnější, tedy nejčastěji nejpočetnější, frakce. Strany proto hledají členy, kteří jsou ochotni přijmout daný kolektivní zájem a kolektivní ideu za své – a tak se jejich souboj odehrává především na poli rekrutování členů a mobilizace podporovatelů. Metody jsou pak nejrůznější: od diskusí a přesvědčování až k násilí.⁴⁷³ Soupeření je tedy základním rysem stranic. *„Proto kdo řekne rozpor zájmů, říká zároveň i soupeření a boj těchto zájmů; kdo řekne strany, říká zároveň boj stran.“*⁴⁷⁴

Rozdělení celku na soupeřící strany však vede k jeho fragmentaci, oslabení jednoty a kolektivního povědomí – a proto i akceschopnosti. Pokud jsou spory příliš vyostřené, může být celek i zcela paralyzovaný. *„V žádném celku, v němž jsou strany, vůbec není všeobecné vůle,“*⁴⁷⁵ a tak pro jakýkoliv čin nejednotného kolektivu je třeba buď kompromisu soupeřících frakcí, anebo vítězství a dominance jedné nad zbytkem.

*„Takové jsou sociologické zákony,“*⁴⁷⁶ konstatuje Beneš.

5.2 Vznik politických stran

Stranictví je nutnou součástí demokracie – a ve svém nejjobecnějším významu „stran sporu“ podmínkou organizace společnosti vůbec. Instrukce politického stranictví se nemusí všem zamlouvat: všechny popsané cíle a metody stran v obecném významu samozřejmě platí i pro strany politické. *„Bez ní však není lidospráva technicky proveditelná. [...] Demokratická sebespráva umožňuje davu, procitajícímu ke kolektivnímu vědomí, aby projevil vlastní*

⁴⁷¹ Tamtéž; s. 24.

⁴⁷² Tamtéž; s. 24.

⁴⁷³ Srov. tamtéž, s. 25 nebo 141.

⁴⁷⁴ Tamtéž; s. 25.

⁴⁷⁵ Tamtéž; s. 26.

⁴⁷⁶ Tamtéž; s. 27.

*stranickou aktivitou svou politickou vůli.*⁴⁷⁷ Stran je potřeba už pro počet suverénů ve státě. Zatímco v absolutní monarchii je suverén jeden, v oligarchii několik, v demokracii třeba i desítky či stovky milionů: suverénem je každý občan. Moc se v demokracii rozdrobila mezi jednotlivce, a tak je nutné, aby ti se sdružovali a skládali své „puzzle moci“ do jasného celku.⁴⁷⁸ Takto vznikají politické strany. Ty pak generují své zástupce, kteří mají za úkol jménem všech „straníků“ pracovat na jejich zájmech, pročež se většina členské základny, ale i voličů může věnovat svým dalším záležitostem a nemusí se zabývat jen společným problémem. To je základ zastupitelské demokracie, která se proto bez stran neobejde. O zastupitelské demokracii se pak Beneš vyjadřuje jako o jediné možné variantě demokracie.⁴⁷⁹

Stranictví obecně je nutnou součástí jakékoliv společnosti, avšak ke vzniku stran politických je třeba základních podmínek:

„a) Jistý stupeň svobody přesvědčení.

b) Jistý stupeň svobody tisku.

c) Jistý stupeň svobody shromažďovací a spolčovací.

*d) K tomu všemu jako poslední a základní podmínka přistupuje, jak již výše bylo pověděno, existence jistého konstitucionalismu a aspoň jisté míry volebního práva do zastupitelských institucí třídám nešlechtickým a necírkevním.*⁴⁸⁰

Tyto podmínky zajišťuje jediné demokracie. Kde demokracie nefunguje, tam neexistují ani strany.⁴⁸¹ Před vznikem politických stran (a demokracie) vládly jen aristokratické frakce – zcela nedemokratické, jelikož se skládaly „z několika vedoucích lidí

⁴⁷⁷ HNÍK, František M. *Edvard Beneš: filosof demokracie*; s. 80.

⁴⁷⁸ Srov. BENEŠ, Edvard a Věra OLIVOVÁ. *Funkce politických stran*; s. 103 – 106.

⁴⁷⁹ Srov. tamtéž; s. 98 a 107.

⁴⁸⁰ Tamtéž; s. 30.

⁴⁸¹ Srov. tamtéž; s. 30 – 31.

Dnes se může zdát, že se Beneš mýlil: vždyť mnohde po světě vidíme, kterak i v autoritářských, ba totalitních zřízeních vládnou centralistické a jediné povolené „strany“, jež se demokratickou rétorikou jen zaštiťují, avšak demokratického na nich ani na jejich vládě není zhora nic. Avšak takové „strany“ jsou stranami jen nominálně – a pouze nominálně stranický je i takový systém jedné strany, nikoliv reálně. Není zde totiž umožněn souboj stran, jímž je Benešem definována sama podstata stranictví. Opravdu stranický je pouze takový systém, kde je umožněn svobodnému vzniku stran sporu. Pokud spor není umožněn, není ani možno mluvit o stranictví. Když Beneš píše, že *kdo řekne strana, řekne i boj stran*, pak kde není boje stran, tam není ani stran vůbec. Proto „pseudostrany“, které mají legislativou i „tvrdou“ silou zaručený monopol a znemožňují existenci jiným stranám, ve skutečnosti nejsou ani stranami; jsou jen vládními frakcemi, jako byla ve feudalismu šlechta. Konečně bráno už z etymologického hlediska, strana logicky předpokládá, že existuje i druhá strana, popřípadě třetí a čtvrtá. Až na dvě výjimky na světě neexistuje nic, co by nemělo alespoň dvě strany – více stran je přímo nutnost daná přírodními zákony našeho vesmíru. Oněmi dvěma výjimkami jsou Möbiova páska a Kleinova lahev, což jsou ovšem tak výjimečné předměty, které jako příklad můžeme vynechat: první funguje na principech dvourozměrného prostoru a v našem trojrozměrném vnímání je naprostou anomálií, druhá pak je zkonstruovatelná jen ve čtyřrozměrném prostoru. Podobné je to se stranictvím.

nebo rodin, které za sebou vedou řadu odvislých na sobě osob.“⁴⁸² Tyto frakce mají se stranami některé společné vlastnosti, třeba neustálý vzájemný boj, od stran je však odlišuje jejich základní paradigma: prostředky, jimiž dosahují svých cílů, jak nahlíží na soupeře nebo obyvatele mimo svou skupinu. Beneš to vyjádřil jasně: „*Frakce je aristokratická, strana demokratická.*“⁴⁸³

Jistá forma stranictví však byla i v dobách předdemokratických. Lidé se reálně sdružovali za prosazování svých zájmů a názorů i tehdy, byť tajně a ilegálně. Snažili se tak vzdorovat oněm vládnoucím despotickým frakcím. „*Byla to pravidelně spontánní hnutí, náhlé revolty, spiknutí, tajné spolky atd., jimiž davy protestovaly proti své bídě, proti činům některých lidí, proti vládnímu systému atd.; byla to hnutí revoluční a násilnická. Doba demokratická nepotřebuje těchto násilných cest. Dříve toto násilí vznikalo, poněvadž lidé neměli nejen možnost sami nápravu si zjednat, ale nebylo ani svobody na projevení své bídy a nespokojenosti.*“⁴⁸⁴ Existence takových tajných společností je projevem nedostatečné svobody projevu a sdružování v zemi, v níž je politický projev nebezpečný. A tak přestože jsou revolty a násilí těchto skupin nelegální, jsou mnohdy legitimní, jelikož neexistuje nenásilná cesta k hájení svých zájmů a názorů, natož možnost převzetí vládní moci. Teprve opravdová demokracie umožňuje legální vznik stran, a tak prostřednictvím argumentů (namísto mečů) převádí společenské spory z barikád do parlamentů. Zánik legitimacy spravedlivého, ale násilného boje proti vládnoucí frakci je pak pravděpodobně vůbec největší přínos stranictví, ale i demokracie: „*Strany činí ve státě demokratickém revoluci zbytečnou.*“⁴⁸⁵

Beneš tedy určil, že základním rysem stranictví je soupeření, jež plyne z rozporu. Jaká je však podstata tohoto rozporu? Beneš nebyl první, kdo si kladl takovou otázku; seznámil se s prací jiných autorů, ale nebyl spokojený s výsledky ani jednoho z nich. Rozděлил je na dvě skupiny: jedni tvrdili, že soupeření stran je tvořeno rozpory v názorech, druhí pak zastávali názor, že strany soupeří výlučně v rovině vlastních zájmů. Beneš považuje za pravdivé obě cesty: strany vznikají i soupeří na základě rozdílnosti v názorech i ve snaze dosáhnout svých zájmů. Přitom názory, resp. ideje a zájmy nikdy nelze zcela oddělit. Ač některé strany dají

⁴⁸² BENEŠ, Edvard a Věra OLIVOVÁ. *Funkce politických stran*; s. 146.

⁴⁸³ Tamtéž; s. 146.

⁴⁸⁴ Tamtéž; s. 31.

⁴⁸⁴ Tamtéž; s. 31.

⁴⁸⁵ Tamtéž; s. 111.

Dodnes je na mnoha místech světa od Venezuely, přes Turecko až po Barmu do očí bijící schéma, podle kterého rebelové sami sebe označují za *partyzány* či *odbojáře*, zatímco vláda je označuje za *teroristy*. Je proto otázka, zda *terorismus* a *partyzánství* není výrazem téhož a zda se neodlišují jen postavením a úhlem pohledu pozorovatele.

více na ony ideje (strany náboženské nebo třeba nacionalistické), jiné na zájmy (strany dělnické nebo podnikatelské), u každé strany jsou přítomny jak názory, tak zájmy voličů a skupin, jež strana hájí.⁴⁸⁶ Jedna strana vznikne primárně díky nějakému názoru, ale „*hned se obrací k praxi a přibírá ke svým názorům zájmy a mezi své členy se snaží získat zájmové skupiny, druhá strana pak hned se snaží ke svým zájmům si vytvořit doktrínu a takto své zájmy obhajovat*“.⁴⁸⁷ I ta nejpragmatictější, materialistická strana, tedy má svou základní ideu.⁴⁸⁸ Jednotliví straníci nebo voliči mohou ovšem ve straně pociťovat konflikt mezi názory a zájmy – takto intelektuál vyšších tříd může být členem nebo podporovatelem dělnické strany (vzpomeňme na typické příklady Karla Marxe, ale třeba i J. P. Sartera nebo G. B. Shawa, v československém prostředí třeba na meziválečnou avantgardní scénu, v čele s Osvobozeným divadlem) a naopak dělník členem konzervativní strany. V takovém případě se upřednostňují názory a upozadují zájmy. Může tomu ovšem být i naopak.⁴⁸⁹

Beneš klade velký důraz na ono kolektivní vědomí, na psychologické vztahy, jež se vybudují při společné snaze straníků o dosažení svých cílů. Teprve v tomto bodě se stává strana opravdovým společenstvím. A čím je kolektivní vědomí silnější, s o to větší vervou za své cíle straníci bojují. Souboj mezi stranami však často vede k nulovému výsledku. Když se takto nějaká strana prosadí, logicky vždy někoho omezí. A tak vznikne nový rozpor mezi existujícím stavem a žádanou změnou, který začne trápit poražené strany. Základním principem demokracie, která je založena na stranictví, pak je skutečnost, že žádný výsledek není definitivní. Vítěznou stranou omezená konkurence dostane novou šanci, kterou může využít stejně, jako stávající vítěz. Je jen na ní, zda dokáže být stejně efektivní jako poslední vítěz, až celý proces boje proběhne znovu. Takto funguje pluralismus politických stran, který garantuje práva opozice, a který vede k nikdy nekončícímu boji politických stran, tedy boji zájmů a názorů.⁴⁹⁰

⁴⁸⁶ Tamtéž; s. 29 a 35 – 53.

⁴⁸⁷ Tamtéž; s. 67.

⁴⁸⁸ Je pak otázkou, zda tento dualismus vnitřní podstaty politických stran funguje opravdu vždy. V posledních desetiletích vidíme po Evropě i třeba po Latinské Americe prosperující populistické strany, jež jsou ve skutečnosti podnikatelskými projekty, jejichž reálným cílem není dosáhnout nějakého ideálu, ba ani jejím zájmem není dosažení většího blaha jisté výšece společnosti nebo alespoň ochrany jejich zájmů, ale podpora zájmů toliko několika oligarchů. Jaký názorový základ mají takováto hnutí a strany? Ano, voliče může vést víra v ideu silné ruky, bezpečí, spravedlnosti, anebo všeobecného dobra. Jsou však tyto domněnky – a často omyly – voličů ideologickou náplní strany, anebo u ní ideologická složka zcela chybí, protože podstatné jsou záměry samotné strany, jejímž cílem může být jen přetvoření státní správy na protektorát projektů vybraných jedinců v jejím čele? Beneš by pravděpodobně odpověděl, že i taková strana má své ideje: materialismus a egoismus.

⁴⁸⁹ Srov. BENEŠ, Edvard a Věra OLIVOVÁ. *Funkce politických stran*. 2. vyd. Praha: Společnost Edvarda Beneše, 2013. Knižnice Společnosti Edvarda Beneše; s. 69.

⁴⁹⁰ Srov. tamtéž; s. 31 – 33.

Základní funkcí politických stran je projevování a vykonávání vůle lidu. Ta však nikdy není jednotná, protože ani lid není jednotný. Strany by proto měly tyto frakce společnosti reprezentovat. V demokraciích platí, že vládou strany nejsilnější, které ve volbách získají největší důvěru veřejnosti. Přitom je ovšem velice podstatný klíč, podle kterého se určí, jak po volbách vznikne vláda. Beneš preferuje princip poměrného zastoupení a varuje před většinovým systémem: *Vidí se dobře, co je v něm skryto nespravedlnosti a často přímo násilnictví. Proto hledají se dnes v politickém boji formy, které by nahradily násilnický princip majority principem svobodné smlouvy, dohody, vzájemného uznávání poměrného významu, důležitosti a síly jednotlivých zájmů skupinových.*⁴⁹¹ Zde se Beneš dotýká základu ústavního liberalismu, a sice práv menšin a omezení pravomoci vlády vítězné strany. Ta se svým volebním vítězstvím a zasednutím ve vládě nestává nedotknutelným a absolutním vládcem. Takový politický systém by vedl k tocquevillovské tyranii většiny. Rozvinuté demokracie naopak mají zabudované mechanismy, které zajišťují, že některá pravidla jsou nepřekročitelná – na prvním místě už jen to, že v řádném termínu nastanou nové volby, které dají novou šanci poraženým opozičním stranám.

Beneš si též všímá evidentní skutečnosti, že existuje patrná spojitost mezi některými stranami a určitou sociální třídou. Někdy platí, že báze členské základny strany je tvořena téměř výhradně jednou třídou, která se tak stává její hlavní cílovou skupinou; nejčastěji je tomu u stran socialistických nebo dělnických ve spojitosti s „nižší třídou“. Z této skutečnosti však vniká jistý problém. Poslání stran má být přenesení konfliktu z jeho násilné formy do formy diskuse (nejtypičtěji v parlamentu). Jenže strany opírající se o třídy (nejčastěji dělnické) podle Beneše od nich často přebírají jejich bytostný skupinový egoismus a agresivitu, „a proto se v nich snadno pak vyvíjí nejhorší zlořády stranictví. [...] Proto také strany tyto jsou násilnické, neústupné, kde získají moci brutální a bezohledné.“⁴⁹²

Další funkce stran tkví ve zpětné vazbě ke svým členům a v jejich vzdělávání. Když strany vznikají, stává se tak často z nesystematických vášní a tužeb davu. Strana pak ideálně tyto vášně ucelí v jednotný a pokud možno bezrozporný koncept, určí si priority a vyloučí omyly a nesmysly. Cílem strany je tedy též přetvoření neuvědomělých instinktivních tužeb na uvědomělé přesvědčení, ztělesněné ve stranických programech. Zásadní je pak chvíle sporu stran navzájem, kdy se upozorní i z vnější strany na vady takového programu. „*Tím všeobecná úroveň širokých vrstev lidových stoupá, tím v celku lid od svého primitivního*

⁴⁹¹ Srov. tamtéž; s. 99 – 100.

⁴⁹² Tamtéž; s. 141.

egoistického nazírání na své potřeby jsou přiváděni k poznání, že protichůdné zájmy potřebují ohledů a vyrovnaní, že komplikovaný život společenský potřebuje promyšleného a opatrného pracování, dohodování, spravování a řízení; tím vrstvy utlačované nabývají více sebevědomí o svých právech, a důrazně se jich domáhají, tím však také z onoho uvědomění komplikovanosti společenského žití boje politické mohou se umírnovat a mohou být vedeny duchem tolerantnějším.⁴⁹³ To je pro demokracii naprosto zásadní.

Význam straniců však Beneš možná přeceňuje, když tvrdí, že všechna politika se v demokracii činí skrze strany. „Nutným důsledkem této funkce strany je, že žádná téměř změna právních poměrů ve státě, změna institucí společenských, hospodářských a jiných v dnešní demokracii není možná, leč prostřednictvím strany politické. [...] Tak každé hnutí, každá změna institucí musí projít politickou stranou.“⁴⁹⁴ Byla by pak zajímavá doplňující otázka, jakou funkci a sílu přisuzuje tzv. občanské společnosti. Právní řády a systematickou stavbu státních institucí vskutku mají v díci strany, zvláště ty, jež se podílejí na legislativě a exekutivě, avšak Beneš se zde nijak nezmiňuje o měkké síle společenských nálad, o vnitřním vývoji institucí, o dobrovolných spolcích, odborech, obchodních komorách, o vlivu petic, stávek či demonstrací. Strany mají velkou moc při tvorbě mantinelů společenského života, avšak i tyto mantinely si život – a ona občanská společnost – zjevně povlovně upravuje ke své potřebě. Strany tedy mají velký vliv, ale jistě nejsou všemocné; naopak v rozvinuté a funkční demokracii je evidentně silný právě onen *élan vital* společnosti.

Nesouhlasit s Benešem bychom pak mohli i v případě jeho tvrzení, že ovládnutím parlamentu strana získá téměř všechnu moc. „Ve státě velmi demokratickém moc výkonná je omezena na vykonávání jen usnesení moci zákonodárné a je tudíž zcela omezena. Zde může nastat i ta situace, že strana, vůbec nerozhoduje o veškeré činnosti moci výkonné a proniká ji až do posledních kroků. Tu strana, která ovládne sněm, ovládne celý stát.“⁴⁹⁵ Možná je to pouhé slovíčkaření, avšak ministři a vláda jako celek se těší i v rozvinutých demokraciích zpravidla mnohým kompetencím – personálním i přímo výkonným – které nemusí konzultovat s parlamentem a žádat o jeho souhlas. A naopak princip dělby moci, jenž by jakožto jeden z hlavních pilířů ústavního liberalismu měl být neodmyslitelnou součástí rozvinuté demokracie, činí třeba justici nezávislou na parlamentu i vládě – a tak i na stranách. Demokratický systém by ideálně měl mít zabudovány silné překážky proti nabytí absolutní

⁴⁹³ Tamtéž; s. 102.

⁴⁹⁴ Tamtéž; s. 106.

⁴⁹⁵ Tamtéž; s. 109.

moci ve státě: na vládě a parlamentu by měla být nezávislá nejen ona zmíněná třetí složka státní moci, justice, ale správně i státní orgány jako policie, státní zastupitelství, rady veřejnoprávních médií a podobně. Ovládnutí parlamentu by tak ve skutečnosti pro stranu v opravdu rozvinuté demokracii nemělo být automatickým klíčem k *ovládnutí celého státu*. Beneš však s takovým systémem příliš nepočítá, když pokračuje: „*Ona [strana] konec konců rozhoduje o každém činu (popřípadě i o volbě či jmenování) všech výkonných orgánů, ministrů, vyšších i nižších úředníků finančních, správních, vojenských, soudních, vyučovatelských atd. Strana politická tak proniká a kontroluje každý orgán státní, každou instituci, každé politické i jakékoli jiné zařízení. Proniká sem bezohledně a silou nezadržitelnou.*“⁴⁹⁶ To je však popis praxe demokracie vadné, neliberální, v níž není ústavní liberalismus funkční, a tak se otevírá prostor zvůli moci.

Zde se však pravděpodobně podepisuje velmi brzký vznik těchto Benešových úvah. Jde o to, že roce 1912 byla demokracie celosvětově velmi mladá, zvláště v rakousko-uherském prostředí se teprve rodící, a tak Beneš namísto tyranii většiny neliberálních demokracií věnoval svou kritiku v té době pravděpodobně aktuálnějšímu problému (rozhodně v rakouském prostředí), monarchickým „polodemokraciím“, v nichž sice fungoval volený parlament, avšak exekutivu třímal v rukou panovník, na jehož kroky nemá legislativa skutečný vliv v podobě kontrolních mechanismů, krom symbolického práva kritiky.⁴⁹⁷

5.3 Stranotvorný princip

Rozdíly mezi zájmy a názory stran jsou pak základem jejich podstaty, principu fungování i klasifikace. Každá strana má nějaký plán jak uchovat, anebo proměnit stávající stav. Pro potřeby rozřídění politických stran tedy se musíme ptát na dvě otázky, které nám odpoví, jaký je ráz a směřování zkoumané strany:

- 1) V čem má změna nastat (obsah stranictví: otázky hospodářské, politické, kulturní, náboženské, národnostní...).
- 2) V jakém směru a smyslu má nebo nemá změna proběhnout.⁴⁹⁸

Jako dva hlavní principy, na nichž stojí rozdílnost stran – a z nichž vyrůstá i stranická ideologie –, je dualita konzervatismu a liberalismu (Beneš píše o *novotářství*), respektive

⁴⁹⁶ Tamtéž; s. 109.

⁴⁹⁷ Srov. tamtéž; s. 110 – 111.

⁴⁹⁸ Srov. tamtéž; s. 33 – 34.

princip autority a svobody. Beneš upřednostňuje spíše terminologii druhého dělení, byť i ta se s prvním v mnohém kryje. Konzervatismus a liberalismus jsou podle něj pojmy nedostatečně jasné, nejsou uspokojivě definovány ani dostatečně nevyplňují celou škálu politických názorů: jedná se spíše o označení směru nežli pozice: To, co v jedné zemi revolučním fenoménem, se v jiné třeba již dávno usadilo a je vnímáno jako jev konzervativní; záleží především na stupni společensko-politického vývoje státu. Majetkové zájmy buržoazie byly (a jsou) v rodících se demokraciích jevem novotářským, zatímco v rozvinutých demokraciích, v nichž zpravidla sílí levicová hnutí, je obhajoba práv podnikatelské třídy tendencí konzervativní. Zde se dostáváme k další podstatné terminologické skutečnosti: pojem *liberální* z uvedených důvodů postupně ztratil svůj jednoznačný výklad ve smyslu *svobodný*, *pokrokový*, *novotářský* a začal být vnímán i jako *buržoazní*. Nositeli novot se staly strany socialistické, zatímco strany liberální, dbající zájmů podnikatelů, se na politické ose staly konzervativními, což může znít jako paradox, avšak historicky je to jev pochopitelný. Beneš pak zdůrazňuje, že za dlouhé vlády *liberálních* (rozuměj *buržoazních*) stran mohou být nositeli změn a revolucí (třeba restauračních nebo klerikálních) i strany konzervativní, pročež Benešovi nepřijde dělení stran na konzervativní a liberální vhodné (bez jasného definování jejich opravdového významu). Chybu vidí v zažité myšlence, že konzervativní strany dbají na zachování stávajícího stavu, zatímco liberální na prosazování novot. To zdaleka není vždy pravda.⁴⁹⁹ Toto dělení pro terminologické nejasnosti přináší zmatek: konzervatismus a liberalismus jsou „*pojmy nejasné, nepřesné, nic nevyjadřující*“.⁵⁰⁰

Můžeme-li si dovolit odbočku, právě zde bychom snad mohli nalézt příčinu Benešova volně zaměňovaných termínů *buržoazní* demokracie a *liberální* demokracie. Beneš zřejmě liberální demokracii vnímá nikoliv v dnešním pojetí Fukuyamy nebo Zakarii jakožto demokracii dbající právního státu, lidských a občanských práv, ale jako formu demokracie, v níž má hlavní slovo podnikatelská třída. I z tohoto prizmatu je třeba – podle mého názoru – vnímat Benešův dodnes občas citovaný (a vyčítaný) výrok z prosince 1945, že „*liberální společnost je anachronismem v teorii i praxi*“.⁵⁰¹ Erik Tabery, šéfredaktor týdeníku Respekt, toto vyjádření chápe jako Benešovo odmítnutí společnosti liberální ve smyslu *svobodné*⁵⁰²; domnívám se však, že mylně. Taberyho výklad není vyloučen. Beneš možná vskutku odmítal i takto chápanou liberální demokracii: víme, že Beneš po druhé světové válce chtěl omezit a

⁴⁹⁹ Srov. tamtéž; s. 54.

⁵⁰⁰ Tamtéž; s. 54.

⁵⁰¹ BENEŠ, Edvard. *Přednášky na Univerzitě Karlově 1913-1948*; s. 87 – 88.

⁵⁰² Srov. TABERY, Erik. *Kdo zařadí zpátečku?* Respekt [online]. 8. 4. 2017; aktualizace 9. 4. 2017 [cit. 2018-03-19]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2017/15/kdo-zaradi-zpateck>

také pomohl omezit mnohá politická práva (především omezit práva politických stran), mnoho jeho dalších – zvláště ekonomicky silně levicových – postojů silně zasahovalo do majetkových práv občanů i podniků. Přesto je z kontextu Benešova projevu jasné, že v souvislosti s dějinným anachronismem (alespoň v tomto případě) odmítá liberální společnost právě ve významu *buržoazního* uspořádání, nikoliv svobodného, ústavního a práv člověka a občana dbajícího společenského uspořádání. Proto také Beneš nenabízí jako alternativu k liberální demokracii nesvobodnou formu demokracie, demokracii *neliberální*, již popsal Zakaria⁵⁰³ (jako demokracii formální, toliko volební, avšak bez plurality médií, práv opozice nebo nezávislé justice) a kterou dnes hlásá Viktor Orbán⁵⁰⁴; Beneš zde pravděpodobně mluví o *liberální* demokracii jakožto ekonomickém uspořádání společnosti se základnou v podnikatelské třídě, a tak v tom samém projevu mluví o alternativě v podobě demokracie *hospodářské a sociální*⁵⁰⁵ a nikoliv nesvobodné, neliberální.

Beneš pak těží především z myšlenek Adolfa Merkela, který popisuje vlastnosti obou základních stranických paradigmat. Merkelovy úvahy podle Beneše naplňují pojem *konzervatismus* a *liberalismus* konkrétním, jasným a uspokojivým obsahem, takže s nimi již je možno na takovém půdorysu pracovat. Konzervatismus je podle Merkela založený na

⁵⁰³ Srov. ZAKARIA, Fared. *The Rise of Illiberal Democracy*. Foreign Affairs [online]. 1997 [cit. 2018-02-18]. Dostupné z: <https://www.foreignaffairs.com/articles/1997-11-01/rise-illiberal-democracy>

⁵⁰⁴ Právě na Orbánových výročí si můžeme ukázat, jak nejasný pojem může být liberální demokracie pro mnohé i dnes. 24. července 2014 pronesl slova o své vizi Maďarska jakožto *neliberální demokracii*. Ihned však dodal, že jeho plán *neliberálního* státu nepopírá „základní hodnoty liberalismu, jako je třeba svoboda“. Je pak ale otázkou, proč mluví o takovém státu jako o *neliberálním*. Nedorozumění by snad mohlo spočívat ve zmatení u pojmu *liberalismus*, s nímž jsme se potýkali právě i u výkladu Benešova projevu. Orbán tak možná mluvil o zachování hodnot ekonomického liberalismu, zatímco hodnoty liberalismu ve společenské, politické rovině odmítá. V době Orbánova projevu byl ovšem Zakariův politologický termín *neliberální demokracie* již sedmáct let definován jakožto jev nesvobodného společenského uspořádání, kde nefunguje kontrola a omezení vládní moci, čehož si i Orbán musel být vědom. Můžeme si tedy jeho slova o *neliberálním liberalismu* interpretovat ve smyslu režimu společensky neliberálního, ekonomicky však ano? Vývoj maďarského uspořádání pod Orbánovou vládou by tyto domněnky v něčem podporoval, v jiném nikoliv. Je pak možný snad i jiný, byť podobný výklad, který částečně vysvětluje i Orbánova slova o *zachování základních hodnot liberalismu, jako je třeba svoboda*: Orbánův režim ponechává občanům osobní svobody, avšak s onáhukováním médií, silnou centralizací a zrušením nezávislosti složek státní moci jim vzal notný díl práv politických. Tak se však veřejnosti bere možnost bránit i ony osobní svobody, až dojde také na ně – jako se to stalo v zemích, jež jsou pro Orbána inspirací, zářící „hvězdy, jako je Singapur, Čína, Indie, Rusko nebo Turecko“, jak sám prohlásil. Takový režim, orbánismus, je tedy liberálně neliberální, svobodně nesvobodný a demokraticky nedemokratický, čímž ukazuje, jak tvárné, nejasné a vágní mnohé společenskovední pojmy ve skutečnosti jsou; což je problém, s nímž se potýkáme i při interpretaci odkazu a díla Edvarda Beneše.

Dodejme, že Orbán vidí jako slabinu demokracie i Benešem zmíněnou zásadu, již se má řídit demokratická společnost, a sice že autorita státu má být jen taková, aby zajistila, že „*můžeme dělat vše, co neomezujeme svobodu druhého*“. Orbán kritizuje liberální demokracii, že toho nebyla schopna, protože (aniž by to jakkoliv doložil) „[n]eustále jsme měli pocit, že slabší je zašlapáván“. Proto je třeba najít jiný, funkčnější systém. Ten vidí v principu „*co nechceš, aby druzí činili tobě, nečiň ani ty jim*“, aniž by však sdělil, v čem je tato fráze lepší nebo vymahatelnější než ta předchozí.

Srov. TÓTH, Csaba. Full text of Viktor Orbán's speech at Baile Tuşnad (Tusnádfürdő) of 26 July 2014. The Budapest Beacon [online]. 29. 7. 2014 [cit. 2018-03-19]. Dostupné z: <https://budapestbeacon.com/full-text-of-viktor-orbans-speech-at-baile-tusnad-tusnadfurdo-of-26-july-2014/>

⁵⁰⁵ Srov. BENEŠ, Edvard. *Přednášky na Univerzitě Karlově 1913-1948*; s. 89 – 90.

tendenci po sociální stabilitě, jítí podle známých postupů, zásada víry jako společenského hybatele, tendence k silnému státu a koncentrace státní a vládní moci, centralizace, kolektivismus (nejen u státu, ale individuum se má podřídít i jiným celkům, třeba církvi, které má stát pohlcovat), zachování patriarchálních forem života, tradic víry, starých mravů a národní svornosti, nacionalismus, tendence k válce a rozpínavosti. Liberalismus naproti tomu tíhne k pohybu a změnám, často bez ohledu na dějiny a tradice, jeho podstatou je autonomie individua a jeho svobody a práva na sebeurčení, tendence posuzovat jevy podle prospěšnosti primárně individuu, nikoliv státu, nezávislost spolků na státu a decentralizace, racionalismus a víra ve vědu jakožto hybatele vývoje, popřípadě snaha o mír.⁵⁰⁶

Merkel vidí na jedné i druhé straně vnitřní souvislost: konzervatismus je pro snahu o centralizaci syntetizující, chápe stát z hlediska celku a jednoty. Liberalismus je naopak diferencující, založen na „*samostatnosti jednotlivých částí celku*“.⁵⁰⁷ Základní rozdíle mezi konzervatismem a liberalismem je podle něj v podstatě jednoduchý: „*Každá z uvedených dvou stran vždy každou otázku luští buď synteticky nebo z principu diferenciaci*.“⁵⁰⁸ Každá strana s centralistickými tendencemi tak dojde k oněm popsaným konzervativním zásadám, strana s diferenciacními tendencemi k zásadám liberálním.

Benešovi se zamlouvá Merkelův postup, má však výhrady k jeho nejzazším závěrům. Pokládá otázku socialismu: socialismus je ještě progresivnější, liberálnější než samotný liberalismus, naplňuje většinu Merkelem stanovených vlastností pro strany *diferenciační* a naopak ve většině odporuje principům *syntetických* postupů – kromě toho nejdůležitějšího: socialismus je přece centralistický, podporuje jednotnou centrální organizaci a silný stát a jeho zásahy do ekonomiky, ba její přímé směřování, snad i ovládání. „*Dle Merkela však, co je syntetizující, je zásadně proti svobodě. Ale socialisté přes to, že jsou v tomto smyslu syntetizující, jsou jimi ve jménu svobody. [...] Spojují tudíž přímo syntezí se svobodou.*“⁵⁰⁹ Beneš tedy přijímá velkou část Merkelových myšlenek – zvláště Merkelův postup –, avšak ony dva zásadní rozporné principy nevidí v tendenci k syntéze a k diferenciaci. „*Krátce pojem*

⁵⁰⁶ Srov. BENEŠ, Edvard a Věra OLIVOVÁ. *Funkce politických stran*; s. 51 – 52.

⁵⁰⁷ Tamtéž; s. 52.

⁵⁰⁸ Tamtéž; s. 53.

⁵⁰⁹ Tamtéž; s. 61.

Ponechme nyní stranou otázku, již řeším v kapitole 3.2 *Prohřešky Edvarda Beneše proti vlastním nárokům na demokratického vůdce* (ale která je pravděpodobně na místě i právě zde), nakolik socialistické prosazování pozitivních práv ohrožuje práva negativní – a je tak diskutabilní, do jaké míry je tedy snaha socialistů vskutku prospěšná svobodě. Beneš tuto otázku neřeší a souhlasí se směřováním socialismu.

*synteze a diferenciacie je široká abstrakce, jež nemá vnitřního obsahu a může tudíž zahrnovat i prvky v podstatě protichůdné...*⁵¹⁰

Beneš proto přijímá mnohé z Merkelovy náplně pro dualitu *konzervatismus – liberalismus*, leč odmítá Merkelův princip syntézy a diferenciacie. Naproti tomu navrhuje princip konzervatismu a liberalismu „převést na pojem autority a svobody“.⁵¹¹ Jak svoboda, tak autorita totiž „vždy něco jednotného a určitého vyjadřuje“.⁵¹² Svobodou Beneš rozumí „v nejvšeobecnějším smyslu naprostou možnost sebeurčování, tj. jednak možnost naprosto neodvisle od každé cizí vůle nebo vnější síly cokoli chtít, jednak možnost svou vůli vykonávat, přenášet v činy.“⁵¹³ Opakem pak je přijímání zásady, že do vůle individua je možno zasahovat vůli cizí, nejčastěji nějaké společenské autority.

Rozpor mezi prioritou svobody jednotlivce a blaha celku je podle Beneše věčnou otázkou každé společnosti – je její základní nutností. Jedinec, jakožto biologické individuum má tendenci chovat se a jednat jako samostatný celek. Jenže zcela samostatný být nikdy nemůže: nutně potřebuje ke svému životu společnost. Tím nastává „rozpor mezi přirozeným pudem samourčení a pouty, jež ve společnosti vážou jedince a stojí jim v cestě“.⁵¹⁴ Potřeba žít podle své vůle je puzení po svobodě; naopak závislost jedince na celku nebo alespoň skupině „jest nesvoboda, podléhání autoritě. [...] A tak rozpor svobody a nesvobody či jakékoli autority leží u základů společnosti. [...] Determinismus vnější jeví se ve všech těch společenských silách, jež zabraňují individuu svobodně jednat: veřejné mínění, společenská, kastovní, třídní, rodinná morálka, historický vývoj těch nebo oněch poměrů, tradice a zvyky, poměry hospodářské, politické, vlivy náboženské atd. atd. [...] Všecky vnější prvky, jež zabraňují v jakémkoli směru volnost jednání, sebeurčení, autonomii individua, a jsou tedy heteronomické, můžeme shrnout pod jedním pojmem autority. Autorita v jakékoli formě je pak základní protivou přirozené snahy individua po svobodě.“⁵¹⁵

Zde Beneš vidí vůbec základní problém společenského života, který je v demokratické společnosti nutno vyřešit třemi kroky: „1. osvobodit individuum od osobní autority jiného jedince, 2. osvobodit individuum od autority kolektivní, 3. vymezit vzájemný poměr individuí

⁵¹⁰ Tamtéž; s. 61.

⁵¹¹ Tamtéž; s. 60.

⁵¹² Tamtéž; s. 61.

⁵¹³ Tamtéž; s. 55.

⁵¹⁴ Tamtéž; s. 57.

⁵¹⁵ Tamtéž; s. 57.

mezi sebou a individuí k celku.“⁵¹⁶ Hranici vnější svobody pak Beneš určuje obligátně: „jedinec v poměru k jedinci druhému může dosáti jen takové míry svobody, která nebrání dosažení stejné svobody jeho druha“.⁵¹⁷ A přesně podle tohoto pravidla se má řídit i stát: „má mít takovou míru autority, aby dokonale ochraňovala onu možnou míru svobody všech“.⁵¹⁸ Kolektiv nesmí připustit zotročení jednoho jedince druhým nebo kolektivem a naopak má mít takovou autoritu, aby tomu byl schopen zabránit. Takto je svoboda omezena jen svobodou.

Beneš je pak ve svých soudech dosti odvážný, ovšem důvodně: Sklon lidí ke stabilitě, tradici, upřednostňování osvědčeného před nadějným, tedy povahový konzervatismus je „výrazem autoritářského založení člověka“.⁵¹⁹ U liberalismu je tomu přesně naopak. Beneš pak zkoumá jednotlivé složky konzervatismu a liberalismu. Tvrdí například, že řízení se podle náboženských pravidel a přesvědčení o neměnných „božských“ pravidlech, tedy historismus a tradicionalismus „není nic jiného, nežli podléhání autoritě buď vyšší, božské, nebo autoritě utvořené vlivem tradic, vnějšímu společenskému determinismu, tedy [...] vůbec autoritě“.⁵²⁰ Naopak věda a racionalismus ve společenském uspořádání, přizpůsobování se novým potřebám namísto tradic jsou projevy liberalismu, snah po svobodě, autonomii a sebeurčení. Každý jedinec pak upřednostňuje náklonnost buď k naslouchání svému rozumu, pudů a vůle, tedy puzení ke svobodě, anebo k poslouchání vnější autority: ať už jakékoliv. „Konzervatismus znamená zaujmout při rozporu zájmů a názorů v otázkách hospodářských, politických, náboženských, národnostních aj. vždy stanovisko odpovídající duchu autoritářského principu; liberalismus pak znamená zaujmout stanovisko odpovídající duchu svobody, tendenci po svobodě individua.“⁵²¹

Tyto dvě základní tendence – ke svobodě, nebo poslušnosti autoritě – pak podle Beneše tvoří základní princip, podle kterého se strany nejen primárně kategorizují, ale především tvoří. Jsou to dva principy *stranotvorné*. Na každou otázku či problém je podle Beneše možné „zaujmout stanovisko odpovídající buď tendenci svobodářské nebo autoritářské“.⁵²² To je podle Beneše pravá podstata pojmů *liberalismus* a *konzervatismus*. Přitom ideální *autoritářství* a ideální *svobodářství* (Beneš v souvislosti s takovou myšlenkou píše o anarchismu) jsou v reálném světě jen extrémny, mezi nimiž existuje množství mezistupňů.

⁵¹⁶ Tamtéž; s. 58.

⁵¹⁷ Tamtéž; s. 58.

⁵¹⁸ Tamtéž; s. 58.

⁵¹⁹ Tamtéž; s. 60.

⁵²⁰ Tamtéž; s. 60.

⁵²¹ Tamtéž; s. 61.

⁵²² Tamtéž; s. 61.

Proto Beneš píše spíše o tendencích ke konzervatismu či liberalismu než o jejich čisté podobě.

523

Pozoruhodné je, že v posledních desetiletích probíhají nejrůznější psychologické výzkumy zaměřující se na vztah osobnostních rysů s politickými (ale též náboženskými, pracovními nebo třeba uměleckými) preferencemi. Probíhají nejen klasickými formami dialogu, pozorováním nebo různými experimenty, ale též sledováním funkcí mozku na CT nebo magnetické rezonanci. Jejich výsledky by Beneš před sto lety jistě uvedl ve své práci o stranictví jako důkaz svých myšlenek, protože závěry těchto výzkumů jeho teze o podstatě konzervatismu a liberalismu potvrzují.

Především bylo potvrzeno, že „[v]ztah mezi strukturou osobnosti a politickou orientací tedy skutečně existuje“⁵²⁴. Potvrzena byla ale především silná tendence konzervativních voličů k poslušnosti k jednou daným pravidlům a neochota je měnit, byť je to jejich úkolem; a naopak schopnost flexibility u liberálů. „Experiment dokázal, že rozdíl existuje a je náramný. Konzervativci víc než liberálové ulpívají na naučené aktivitě bez ohledu na to, že jim signál jasně říká – změň postup!“⁵²⁵

Stejně tak byla potvrzena spojitost autoritářství a konzervatismu: Autoritářství se přímo projevuje v nízké schopnosti vnímat víceznačnost světa, z čehož plyne poněkud černobílé vidění světa: „existuje buď síla nebo slabost, čistota nebo špína, lidé jsou buď morální, nebo nemorální“.⁵²⁶ O takové klasifikaci pak samozřejmě rozhoduje kritérium, zda posuzovaný člověk a jeho chování, věc nebo jev odpovídá, či neodpovídá danému jedinému možnému pravidlu: „Autoritář má pocit ‚to se smí‘, protože autority, jimž věří, takové chování schvalují.“⁵²⁷ Autoritářské povahy pak znervózňují myšlenky na složitost, nejednoznačnost, konfrontaci s více možnými náhledy na skutečnost a pomyšlení na možné změny v zažitých pravidlech a rytmu. Tyto vlastnosti byly potvrzeny u konzervativních voličů. „Konzervativci

⁵²³ Beneš v jedné pasáži svých úvah o stranictví poněkud vykračuje své hypotézy liberalismu ve smyslu svobodářství a konzervatismu vyjadřujícího autoritářství: naprosté svobodářství zde nazývá *anarchismem*, zatímco liberalismus popisuje jako střední cestu, která „se jeví jako snaha polovičatá“, jež „[p]řipouští individuu rozumnou míru svobody“. Takto však dle mého názoru čtenáře jen mate, když vlastně popírá svá tvrzení jen o pár stran dále. Proto tuto nesrovnalost uvádím jen v poznámce pod čarou (čistě pro přesnost) a nepřikládám jí podstatnější význam.

Srov. tamtéž; s. 58 – 59.

⁵²⁴ KOUKOLÍK, František. *Zvíře politické: eseje o lidské nátuře*. Praha: Galén, 2012. Makropulos. ISBN 978-80-7262-890-2; s. 50.

⁵²⁵ Srov. tamtéž, s. 61 – 62.

⁵²⁶ Tamtéž, s. 65.

⁵²⁷ Tamtéž, s. 65.

*míru takto vznikající úzkosti snižují náboženským dogmatismem, etnocentrismem, militarismem, přísným dodržováním konvencí a rigidní morálkou.*⁵²⁸

Příčina takového Benešem definovaného – a neuropsychologií potvrzeného – rozdílu mezi *svobodářstvím* liberálů a *autoritářstvím* konzervativců má silný vztah k základním pudům reakce na podněty. Konzervativci reflexivně (mrkáním, vyšší mírou pocení, změnou krevního tlaku apod.) reagují na nebezpečné nebo nechutné podněty o poznání podrážděněji než liberálové.⁵²⁹ To je pravděpodobná příčina vyšší míry xenofobie, náchylnosti k panice nebo odporu k provokativnímu umění či nekonvenčnímu životnímu stylu a sexuálnímu životu u konzervativců než u liberálů. „*Jinak řečeno: lidé, jejichž fyziologická odpověď na ohrožující podnět je vyšší, jsou zastánci politiky chránící v jejich představě existující sociální strukturu jak proti zevnímu, tak proti vnitřnímu ohrožení.*“⁵³⁰

K Benešovu závěru, že liberálové jsou lidé svobody, zatímco konzervativci lidé jasných pravidel, je pak přínosné a zajímavé dodat, že ve vztahu k víře jsou konzervativci o poznání religióznější (má pro ně větší význam ona institucionální část náboženství a věrouka), zatímco liberálové častěji věří více spirituálně (jsou více schopni *sebe-přesahu* a osobního vztahu s objektem víry).⁵³¹ Konzervativci jsou pak častěji lidé „svědomití“, liberálové „otevření“ a „přívětiví“.⁵³²

Svobodářství přináší také nejistotu a nutnost vyrovnat se s mnohoznačností a mnohostí světa, zatímco *autoritářství* s sebou nese jistotu a bezpečí (byť třeba nesvobodné). To pak vede ke skutečnosti, že konzervativci jsou ve svém jasném a srozumitelném životě mnohem častěji šťastní než rozháraní liberálové, kteří se potýkají s nejasnostmi, jež nemohou zahrnout, ale snaží se jim porozumět. Zatímco téměř každý druhý konzervativní Američan se podle výzkumu ve svém životě cítí „velmi šťastně“, mezi jeho liberálními protějšky je takových jen čtvrtina. Další výzkumy v deseti dalších zemích po celém světě, včetně České republiky, tyto závěry potvrdily.⁵³³

Beneš má tedy zřejmě pravdu ve své myšlence, že konzervatismus je založen na „autoritářství“ a liberalismus na „svobodářství“. Uspokojuje ale taková charakteristika, pokud

⁵²⁸ Tamtéž, s. 66.

⁵²⁹ Srov. tamtéž s. 66 – 68.

⁵³⁰ Tamtéž, s. 68.

⁵³¹ Srov. KOUKOLÍK, František. *Rozhodování: eseje*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3364-0; s. 229 – 230

⁵³² Srov. tamtéž; s. 230

⁵³³ Srov. KOUKOLÍK, František. *Zvíře politické: eseje o lidské nátuře*; s. 51 – 54.

se ji zároveň snažíme označit jako *stranotvorný* princip a základní kritérium klasifikace politických stran? Ve většinových, konkurenčních stranických systémech Velké Británie nebo Spojených státech nalezneme vsutku jen dvě velké strany, jež kopírují takovéto rozdělení stran na konzervativní a liberální; dokonce bychom v americkém případě mohli s Benešem souhlasit, že i jejich založení v podstatě odpovídá jeho tvrzení o směřování konzervatismu k autoritě a liberalismu ke svobodě. Republikánská strana je dnes typicky konzervativní stranou⁵³⁴ a demokraté jsou pak ve většině témat jejím liberálním protikladem. Složitější (ale jistě možná) by pak byla taková úvaha v případě britských *Conservative* a *Labour Party*.⁵³⁵ Jak však vysvětlit kontinentální, silně pluralitní systém velkého množství stran, jež se zakládají i na spíše parciálních tématech, jako je nacionalismus, náboženství nebo zemědělství; jak vysvětlit existenci dokonce stran úřednických, nájemnických, nebo dokonce chalupářských, ptá se Beneš a podivuje se nejrůznějšímu zaměření stran.⁵³⁶ Postačí zde konzervativně-autoritářské a liberálně-svobodářské definice?

Beneš je přesvědčen, že odpověď nalezneme ve vnějších (společenských, hospodářských...) okolnostech, jež kontinentální politický systém od anglosaského odlišují. Evropské strany nejčastěji vznikají tak, že skupinu občanů tíží nějaký problém, resp. mají nějaký zájem nebo názor, který chtějí prosadit (podporu zemědělství, sociální program dělníků, zvýšit vlastenecké povědomí apod.). Za tímto účelem založí stranu. Tímto způsobem může vzniknout mnoho stran s důrazem na nějaké ideji (národ, náboženství, vyšší demokratizace aj.) nebo zájmu (zájmy podnikatelů, dělníků, zemědělců, kléru, měšťanů aj.).

⁵³⁴ Republikánská strana se odkazuje na zásady křesťanství, zvláště protestanství a na odkaz otců zakladatelů. Republikáni zdůrazňují pojmy jako národ, hájí zájmy „bílého heterosexuálního muže“ a spíše patriarchálního uspořádání. Na druhou stranu Republikánská strana se pojetí konzervativců-autoritářů vymykala svým tradičním prosazováním slabého státu, který by do ekonomiky a osobních svobod zasahoval jen minimálně. Stejně tak témata bourání obchodních bariér mezi státy a prohlubování alespoň ekonomické globalizace byla zpravidla dominantou právě republikánů; avšak poslední dva republikánské kabinetů tuto námitku ruší: administrativa G. W. Bushe se těmito republikánským zásadám začala vymykat v tématech společenských – můžeme uvést třeba kontroverzní *Patriot Act* –, vláda Donalda Trumpa pak svým protekcíonismem mění tradiční republikánské zásady ekonomického liberalismu, čímž však, může se zdát, urovnává zdánlivý rozpor mezi vžitým republikánským liberálním konzervatismem: Trump je konzervativní ve společenských i ekonomických otázkách (můžeme-li ovšem v protikladu k liberalismu poněkud směle označit prvky merkantilismu za ekonomický konzervatismus).

⁵³⁵ Ve společenských tématech platí odkazování se britských konzervativců na tradice a zvyklosti (tak typické pro Británii) a spíše velice rozvázný přístup. Naopak *Labour Party* se zvláště pod vedením Jeremyho Corbyna vrací k typicky levicovým – liberálním (progresivním) postojům; je to ona, která se silně chápe témat feminismu nebo třeba vstřícnějšího postoje k migraci. Na druhou stranu v ekonomické rovině liberální *Labour Party* – předně pod Corbynovým vedením – prosazuje silný stát a jeho zásahy do ekonomiky. Naopak Konzervativní strana zastává v zásadě postoje ekonomického liberalismu, jež ztělesnila zvláště politika Margaret Thatcherové. I zde se tak potýkáme s velikou tvárností společenskovedních pojmů, když ekonomickou politiku Konzervativní strany můžeme označit za *konzervativně liberální*.

⁵³⁶ Srov. BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*; s. 315.

Beneš pak jmenuje čtyři hlavní výseče, jež jsou obsahovým základem takovýchto stran nějakého prioritního tématu⁵³⁷:

- 1) náboženské a kulturní
- 2) národnostní a rasové
- 3) ryze politické (monarchistické, centristické, republikánské...)
- 4) sociálně hospodářské.

Avšak když občané zakládají takovéto strany za jedním primárním účelem, neznamená to, že onen *stranotvorný* princip souboje svobody a autority není přítomen, jen „*neuvědomují si, že ve všech společenských otázkách jde vlastně o tento zásadní problém*“.⁵³⁸ Ke každé otázce – i k otázkám nejpodružnějším či z každodenního života, i otázkám rutinního hospodářství anebo obdělávání půdy – je totiž nutno přistoupit dle principu autority nebo svobody: jakákoliv opatření se dají charakterizovat jako *svobodářská* či *autoritářská*. Jakákoliv strana, když jakékoliv „*své stranické stanovisko zaujímá, není to jinak možno, nežli že je formuluje na základě principu autority a svobody*“.⁵³⁹ Přitom každá má za cíl získat moc a prosazovat co nejsilnějším hlasem své zájmy a názory. Když se pak k moci opravdu dostane (v parlamentu nebo i ve vládě), nebude řešit jen jedno téma, byť vznikla primárně pro něj. Beneš si je vědom, že i strana jediného prioritního parciálního tématu si vytváří názory a zájmy i v dalších společenských otázkách. Strana tak může mít jednu hlavní bázi zájmů a názorů, k nimž vždy přistupuje na základě protikladů autorita – svoboda. Podle toho pak zpravidla přistupuje k názorům a zájmům v dalších kategoriích společenských problémů. Tendence stran k autoritářství, či svobodářství je „*tak principiální a zároveň, jak jsme viděli, poměrně těžko hned na první pohled pozorovatelná*“.⁵⁴⁰

Beneš však ihned dodává, že není možné očekávat a žádat, aby byl důsledný princip autoritářství, či svobodářství v praxi vždy opravdu bez výjimky dodržován. Zdůrazňuje, že autoritářství a svobodářství je konceptem toliko teoretickým; v praxi však nutno k tomuto konceptu přistupovat „*cum gratio salis*“⁵⁴¹, neboť v každodenním životě stran se může stát, že

⁵³⁷ BENEŠ, Edvard a Věra OLIVOVÁ. *Funkce politických stran* Beneše; s. 63.

Benešovo dělení dnes již pravděpodobně plně nestačí: dnes by bylo možná nutné přidat třeba problematiku ekologickou, ale třeba i protestní či populistickou).

⁵³⁸ Tamtéž; s. 62.

⁵³⁹ Tamtéž; s. 63.

⁵⁴⁰ Tamtéž; s. 62.

⁵⁴¹ Tamtéž; s. 65.

Překlad: „se špetkou soli“; tedy jednat s něčím obezřetně, chápat něco s rezervou. Beneš užíval latinských výrazů spíše zřídka, nestránil se jich však. Naopak zdůrazňoval význam klasického vzdělání, které podle něj v mnohém přispěje i modernímu člověku.

Srov. MACKENZIE, Compton. *Dr Beneš*, s. 411.

ačkoliv jsou názory dané strany liberální, jejich zájmy (a vnější okolnosti) je nutí do autoritářských činů. „*Odtud vznikají často anomálie v politickém životě.*“⁵⁴² A právě proto Beneš uznává, že za stávajícího stavu stranictví v Evropě je v podstatě výstižnější kategorizovat strany podle výše zmíněných čtyř kategorií primárních idejí a zájmů než podle duality *svobodářství – autoritářství*. Více to napoví o jejich politickém obsahu.⁵⁴³

Proč je však stranický systém Spojených států amerických a Velké Británie tak odlišný? Čím to je, že v těchto zemích – na rozdíl od kontinentální Evropy – nalezneme skutečně jen dvě velké strany, liberální a konzervativní, což mnohem více odpovídá Benešově tezi? Beneš je přesvědčen, že tento rozdíl má základ ve vnějších podmínkách. Evropa podle Beneše méně odpovídá teorii o demokratickém stranictví, protože se stále potýká s problémy, jež by v demokracii měly být přežitkem starých dob. Evropa není (resp. v Benešově době nebyla) na tak pokročilém stupni demokracie, a proto méně odpovídá i teorii. Zatímco Spojené státy a Velká Británie se mohou soustředit na vskutku zásadní stranický boj, který tkví v soupeření svobody a autority, Evropa se musí potýkat s problémy, jaké tíží země, jež jsou teprve na přechodu od feudalismu či absolutismu k demokracii – a tyto problémy musí nejprve odstranit. Zatímco v mnohonárodnostním Rakousku-Uhersku vznikaly zhusta strany národní, ve Francii pro její komplikované vztahy se šlechtou a královskými dynastiemi strany monarchistické a republikánské, v Británii a Spojených státech takových stran nebylo třeba, protože je takové problémy netížily. Anglie nebo USA jsou totiž státy, kde dle Beneše díky rozvinuté demokracii opravdu platí teorie i v praxi, a tak zde „*skutečně strany vznikají jen z rozporu zájmů a názorů v principu svobody či autority*“.⁵⁴⁴ Dvě velké strany zde řeší všechny společenské otázky na základě svého obecného přístupu ke zmíněnému stranotvornému pravidlu a obecně nemají dominantní a sekundární výseče otázek. „*Tu pak také pojem liberalismu nebo konservatismu je tak přesný a jasný, že každý okamžitě si představí obsah, jenž pod pojmem tím je skryt.*“⁵⁴⁵

Otázkou pak ovšem je, zda na tomto místě Beneš nezaměňuje příčinu za následek. Píše, že americké a britské strany řeší problémy na základě dvou možných přístupů k řešení problému – a tak není třeba více nežli dvou stran, pročez v Británii a Spojených státech funguje princip soupeření právě dvou velkých stran. Naproti tomu však můžeme postavit myšlenku, že systém dvou stran, konzervativní a liberální, je ve skutečnosti následkem,

⁵⁴² BENEŠ, Edvard a Věra OLIVOVÁ. *Funkce politických stran Beneše*; s. 65.

⁵⁴³ Tamtéž; s. 64 – 65.

⁵⁴⁴ Tamtéž; s. 65.

⁵⁴⁵ Tamtéž; s. 66.

nikoliv příčinou stranického systému, který pro svůj většinový, a proto silně konkurenční charakter (právě z konkurenčních důvodů) nedává příležitost více nežli dvěma stranám. Pokud je volební systém nastaven jako většinový a „vítěz bere vše“, může být logickým následkem, že soupeří jen dvě silné strany, zatímco další se raději přidají k některé z těchto dvou velkých stran, protože samotné by neměly šanci. A vskutku: i ve Spojených státech i ve Velké Británii nacházíme i další strany (komunistické, ekologické, socialistické, národnostní – třeba Skotská národní strana), avšak většinový volební systém jim nedává možnost prosadit se. Naopak kontinentální většinový systém je velmi vstřícný i vůči šancím malých a nových stran.⁵⁴⁶

Že Benešova úvaha není dokonalá, si můžeme ukázat i právě na jeho tvrzení, že důvod, proč ve Velké Británii nevznikají silné národní strany, zatímco třeba v Rakousku-Uhersku ano, tkví v tom, že v rakouské říši „rozpory národnostní jsou zde příliš křiklavé“⁵⁴⁷ – z čehož vyplývá, že podle Beneše v Británii národnostní rozpory tak křiklavé nejsou. O mýlce těchto slov symbolicky svědčí třeba skutečnost, že pouhý rok poté, co je Beneš napsal, vznikla separatistická organizace *Irští dobrovolníci*, což byla předchůdkyně známé *Irské republikánské armády*. Právě krvavá historie irského separatismu, ale i třeba snahy Skotska o nezávislost, neřku-li odstředivé tendence kolonií Britského impéria, svědčí nejlépe o Benešově mýlce v tomto tématu. Důvodem institucionální slabosti národních stran ve Velké Británii pak jistě musíme hledat jinde než v malé poptávce po nich. Většinový stranický systém se zdá být pravděpodobnějším vysvětlením.

Beneš tedy navrhuje dvě hlavní kritéria pro třídění politických stran: Základním je jejich *ráz*, tedy tendence ke svobodářství, resp. autoritářství; druhé kritérium by pak bylo podle jejich *obsahu*, tedy které kategorie společenských otázek tvoří bázi jejich politiky. Přitom je třeba mít na paměti, že „třídění stran je nanejvýš relativní“.⁵⁴⁸

⁵⁴⁶ Srov. SARTORI, Giovanni. *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. Klasikové společenských věd. ISBN 80-7325-062-4; s. 123 – 208.

⁵⁴⁷ BENEŠ, Edvard a Věra OLIVOVÁ. *Funkce politických stran*; s. 65.

⁵⁴⁸ Tamtéž; s. 66.

5.4 Organizace politických stran i celého demokratického uspořádání

Beneš dělí strany na dvě hlavní kategorie podle vzezření jejich organizace: a) strany neorganizované, b) strany organizované. Strany neorganizované mohou pocházet buď ze spontánního lidového (*hurá*) hnutí, jež má za cíl nějaký radikální krok při zrodu demokracie, např. svrhnout absolutního panovníka⁵⁴⁹, anebo jsou to „*v podstatě strany despotické*“⁵⁵⁰, jež se sešikují okolo jediného člověka, který ve straně zastává pozici diktátora, jehož slovo tvoří veškerou organizaci strany. Ony strany diktátorského typu pak podle Beneše nejsou ve skutečnosti opravdovými stranami, jelikož trajektorie jejich původu je zcela opačná, než má být: Vznik stran má směřovat zdola nahoru, lid se má sdružit okolo nějaké myšlenky, načež si zvolí své zástupce, nikoliv naopak, kdy se vůdce obklopí příznivci. Taková strana jednoho nezpochybnitelného vůdce, který jest sám stranou, „*je negace demokratismu*“⁵⁵¹ varují Benešova slova čtenáře i po sto letech.

Vyspělá demokracie potřebuje strany organizovaných s jasnou strukturou hierarchie a delegace. Podle Beneše platí pravidlo, že čím je demokracie vyspělejší, tím méně se v jejích společenských diskusích užívá cílení na city a emocionálních výpadů a tím více se racionálně argumentuje. Takový je i rozdíl mezi nábořem straníků, lákáním voličů i každodenní práci strany, včetně vypracování programu a stylem práce mezi stranami organizovanými a neorganizovanými. Vyspělý stát potřebuje organizované strany, protože jeho denní agenda není jednoduchá a vyžaduje opravdových schopností a správných postupů práce – i personálních. K státotvornému úkolu strany potřebují organizaci podle základních principů managementu, kam patří i pevná struktura strany. Proto je nutné vytvářet místní organizace, unie, federace, krajské výbory, orgány apod., jež umožní naplnění principu subsidiarity, ale též „*agitaci a propagandu od muže k muži, tak jak vyspělý demokratismus si ji vynucuje*“⁵⁵². Strany demagogických vůdců organizaci své strany naopak nepotřebují, protože zpravidla skutečně nepracují; stačí jim hlasitě mluvit. A tak je nepotřebuje ani stát. Rozvinutá společnost musí vypadat jinak, než jak vypadá styl práce neorganizovaných stran. „*Tu působí chladný rozum.*“⁵⁵³

⁵⁴⁹ Jistě nejen monarchu, jk píše Beneš, ale jakýkoliv režim: Benešovu popisu by odpovídalo třeba *Občanské fórum* nebo hnutí *Solidarita*

⁵⁵⁰ Tamtéž; s. 117.

⁵⁵¹ Tamtéž; s. 118.

⁵⁵² Tamtéž; s. 120.

⁵⁵³ Tamtéž; s. 119.

Je pak otázka, zda i v rozvinutých demokraciích, v nichž je nutno řešit sofistikované problémy, nemohou být voliči unaveni často zdolnou diskusí nad složitými tématy a propadnout vypočítavému demagogovi, který

Na organizačních schopnostech centra a agitaci stranických buněk, včetně další práce i s podporovateli-nestraníky – voliči –, kteří jsou mnohdy připraveni být velmi aktivní, z velké části záleží úspěchy strany. Místní buňky stran pak pro dostatečnou efektivitu musejí být řízeny z centra, z jednotného, ústředního tělesa strany, která bude vždy pohotová a připravená jednat a v neposlední řadě bude zodpovědná za stranickou disciplínu. A naopak skrze místní buňky pak má centrum vždy kontakt s řadovými členy i voliči v regionech. To je také jedinou možností pro opravdu demokratické fungování strany, která je bytostně založená na komunikaci periferie s centrem strany. Moderní demokratická strana má tedy podle Beneše být efektivně hierarchizovaná a centralizovaná.

Zvláště funkční tento jev byl na počátku 20. století u stran socialistických a dělnických, jejichž členové a podporovatelé zpravidla neměli zdaleka takové konexe a finanční možnosti jako třeba jejich konkurenti z konzervativních a liberálních stran, a tak museli takový deficit vyrovnat v jiných ohledech: v početnosti a organizovanosti. K dobré organizovanosti socialistických stran napomáhala homogennost jejich cílové skupiny, která byla tvořena zpravidla chudými dělníky – chudoba byla jejich společným největším problémem, na němž se shodli. Proto u těchto vrstev vzniká i silné třídní povědomí, což napomáhá jednotě a organizaci. Cílové skupiny jiných stran naproti tomu zpravidla netíží jeden dominantní problém, jako jsou existenciální nejistoty proletářů, a tak jsou mnohem heterogennější a ani nevzniká mezi nimi ani tak silné kolektivní vědomí.⁵⁵⁴

slibuje jednoduchá řešení anebo odvede pozornost od podstatných témat k problémům marginálním či dokonce zcela imaginárním. Taková situace se evidentně stává i v dnešních časech. Nabízí se pak námitka: lze demokracii, kde prosperují takoví političtí šarlatáni, opravdu klasifikovat jako vyspělou? Pokud je podle Beneše, Masaryka i naprosté většiny dalších relevantních myslitelů podmínkou vyspělé demokracie vzdělaný, aktivní a kriticky uvažující národ, pak zemi bez občanů takových kvalit pravděpodobně nelze označit jako vyspělou demokracii: nejsou zde totiž splněny její podmínky. Na mysl pak přicházejí kacířské myšlenky, jestli i ty státy, jež považujeme za kolébky a pilíře moderní demokracie, již dosáhly takového stupně, aby byly vskutku demokraciemi vyspělými. Možná že i nejstarší světové demokracie vyžadují ještě mnohem více času pro svůj vývoj až k této metě. Konec konců adjektivum „rozvinutá“ je relativní. Stejně jako podoba hospodářství, jež byla v půlce minulého století označována za rozvinutou, by dnes byla jistě považována za zaostalou. Pokud je podle Beneše nebo Dahla demokracie v neustálém vývoji, který se bude svému ideálu vždy jen asymptoticky, limitně blížit, ale nikdy jej nedosáhne, pak se (stejně jako v ekonomii) logicky musí posouvat i ona hranice pro rozlišení *rozvojové* a *rozvinuté* demokracie.

⁵⁵⁴ Srov. tamtéž; s. 121 – 135.

5.5 Oligarchizace politických stran i celého demokratického uspořádání

Jednou z nejčastěji vytýkaných vlastností politických stran je ve veřejném diskursu bezpochyby jejich inklinace k oligarchii. Ta je evidentní a podle Beneše je dokonce jednou ze základních *nesnází demokracie*, jež brání naplnění ideální demokracie.⁵⁵⁵ Oligarchizace stran vyplývá už z podoby stranického uspořádání: Strany mají zastupovat všechny složky společnosti, avšak ze všech obyvatel se jen opravdu nízké procento sdružuje v nějaké straně; nadto i z oněch straníků je skutečně aktivní jen agilní menšina jedinců se silným slovem. Proto opravdu jen malý zlomek straníků – a tedy ještě menší výšeč občanů – rozhoduje „přímo o všech otázkách politických a veřejných, týkajících se všech občanů, jen tento vnitřní prvek. On také řídí přímo stranu výlučně a bezvýhradně sám. [...] Demokratismus se mění v oligarchii vůdců v ústředí strany a některých vůdců místních. V tom je možno hledat také jednu z příčin, proč tak málo lidí se organizuje.“⁵⁵⁶

Ve stranách je pak často do jisté míry patrný vůdcovský princip, což může jít i proti základním principům demokracie. I to je však logicky zdůvodnitelné. Beneš postavení stran připodobňuje ke státu v době války: i v demokraciích se v takových situacích stává na přechodnou dobu z vůdce (prezidenta nebo premiéra) více méně diktátor, protože okolnosti si žádají okamžitých rozhodnutí, jichž plná demokracie není schopna. U politických stran je to podobné. Pokud Beneš definoval, že *podstatou stranictví je boj*, znamená to, že strany navzájem nutně neustále soupeří, a tak i ony jsou ve věčném „bojovém režimu“. Proto potřebují silné vůdce a organizátory. „*Tato vnitřní tendence organisovaných skupin, tendence nezadržitelná a neodstranitelná, zakládá se na celé řadě faktorů.*“⁵⁵⁷

Ze stran se pak oligarchizace přenáší do parlamentu. Pro nemožnost přímé demokracie, jak ukazoval Rousseau, „*je parlament jako volená korporace oligarchií vzhledem k voličstvu*“.⁵⁵⁸ Často se stává, že zásadní otázky řeší v parlamentu jen předsedové stran nebo klubů, zatímco ostatní poslanci jsou jen pro poslechnutí instrukcí, jak hlasovat: „*většina poslanců neví často vůbec, co se zde děje nebo co se dítí má. Tím se stává, že uplatňování čisté demokracie i v parlamentě nedá se provést.*“⁵⁵⁹ V meziválečném Československu byla

⁵⁵⁵ Srov. BENEŠ, Edvard. *Nesnáze demokracie*; s. 24.

⁵⁵⁶ BENEŠ, Edvard a Věra OLIVOVÁ. *Funkce politických stran*; s. 135 – 136.

⁵⁵⁷ BENEŠ, Edvard. *Nesnáze demokracie*, 1924; s. 25.

⁵⁵⁸ Tamtéž, 1924; s. 27.

⁵⁵⁹ Tamtéž, 1924; s. 27.

Je však namístě dodat, že takové oligarchizaci postavili základy již autoři meziválečné československé ústavy,

typickou ukázkou tohoto jevu neoficiální instituce tzv. *pětky*, upozorňuje Beneš.

Pojem oligarchie, resp. oligarchizace však Edvard Beneš nepojímá a priori negativně, od čehož se odvíjí i jeho vztah o oligarchii stranické. Nepřijímá *hanlivé* konotace, jež se při vyřčení slova *oligarchie* často automaticky nesou. Beneš naopak poukazuje „na oligarchisaci jako na proces nutně vznikající a všude dosud vždy v demokracii v té nebo oné formě se vyvinuvší“.⁵⁶⁰ Beneš se inspiroje Robertem Michelsem, když chápe oligarchizaci jako sociologický zákon, který bychom měli vnímat bez předsudků, což neznamená, že máme rezignovat na kontrolu jeho projevů. Jak oligarchizace ve stranách a ve státě vzniká a jak se projevuje, si nyní popíšeme.

Oligarchizace je navíc přirozená už pro různost lidských povah: někdo je přirozeně talentovanější, asertivnější, jinému se dostalo lepšího vzdělání – takoví lidé se spíše stanou součástí vlivné oligarchie. Beneš dělí občany na tři vyhraněné kategorie (tedy krajní ideály – většina lidí se svou osobností nachází někde mezi těmito mantinely) ve vztahu k oligarchickému uspořádání⁵⁶¹:

- 1) Vůdčí typy: lidé toužící po moci; ať oprávněně pro jejich schopnosti a morální přesvědčení o povinnosti ujmout se odpovědnosti, či pro pouhý egoismus;
- 2) poddanské typy: „*povahy otrocké, sklonné k uctívání, anebo povahy egoisticky počítající na vykořisťování těch, kdo jsou již vůdci*“;
- 3) apatičtí jedinci: bez zájmu o veřejnou sféru, toužící po svém klidu, bez ochoty bojovat za ideály nebo vstupovat do diskusí – tito jedinci však postupně početně ubývají, jak se rozšiřuje vzdělanost: podle Beneše je právě nevzdělanost hlavní příčinou oné apatie.

Samotný jev oligarchie a oligarchie je tedy prostý, nevyhnutelný fakt, který je nutné přijmout. „*Vytvoření oligarchie a tím nutná pasivnost většiny členstva je prostě sociologickým zákonem, platným pro každý organizovaný dav a každou kolektivní individualitu.*“⁵⁶² Beneš ale upozorňuje, že i každá oligarchie je jen dočasná a že v rozvinutých demokraciích existují mechanismy, jak takovou oligarchii vyměnit, pracuje-li špatně. Ani strany totiž nejsou zcela

když mandáty definovaly jako vázané. Konečně vázaný mandát se zdá být už principiální chybou této ústavy: Jak se měl zachovat poslanec, který přísahal, že bude svůj mandát naplňovat podle svého nejlepšího vědomí a svědomí, ve chvíli, kdy je ústavním vázaným mandátem nucen hlasovat pro stranický návrh, s nímž osobně nesouhlasí?

Nevýhod vázaného mandátu byl Edvard Beneš vědom a nesouhlasil s ním.

Srov. BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 328.

⁵⁶⁰ BENEŠ, Edvard. *Nesnáze demokracie*; s. 25.

⁵⁶¹ Srov. tamtéž; s. 25 – 26.

⁵⁶² BENEŠ, Edvard a Věra OLIVOVÁ. *Funkce politických stran*; s. 136.

jednotné – i uvnitř nich probíhají boje o vliv a prosazení partikulárních zájmů a zastávání určitých idejí (boje jsou ale velmi často i čistě osobního rázu). I uvnitř stran se okolo výrazných osobností zpravidla vytvářejí tzv. *kliky*, jež michelsovsky bojují o moc a vytvářejí opoziční potenciál pro výměnu vládnoucí oligarchické skupiny.⁵⁶³ Beneš proto k této problematice přistupuje stoicky: „*Je zcela zbytečné rozčilovati se nad tímto procesem.*“⁵⁶⁴

5.6 Cíle a praktiky politických stran

Edvard Beneš ve svých úvahách o politických stranách klade zásadní otázku: v čí prospěch pracují politické strany, jaké jsou jejich cíle? Jaký je účel celé instituce stranictví? Má strana pracovat „*ve prospěch příslušníků strany, v zájmu strany jako celku, a nehledělo se vůbec na strany ostatní a na celek národní a státní, či mají se ideje ty uplatňovat vědomě za tím účelem, aby se prospělo ne straně, nýbrž na prvním místě politickému celku, národu, státu, a teprve v důsledcích aby dobro a prospěch zastihl i stranu a její příslušníky?*“⁵⁶⁵

Ve veřejném prostoru se nejčastěji objevuje názor, že strany by měly mířit na druhý jmenovaný cíl všeobecného blaha. Konečně v demokracii se to zdá automatické: je-li demokracie vládou lidu pro lid, přičemž každý jedinec je rovný jakémukoliv druhému, je všeobecné dobro její nezpochybnitelnou metou. Avšak podle Beneše žádný zájem celku ve skutečnosti neexistuje. Je to jen řečnická formule. Vždy je jen zájem nějaké skupiny, který se z jejího prizmatu jako zájem celku někdy jevit může, ale nikdy jím není. Na takovém všeobecném blahu by se museli shodnout všichni, ale jelikož si jej každý představuje jinak, reálně neexistuje, a je proto nemožné o něj usilovat. „*Pojem všeobecného zájmu a dobra je jen abstrakce, za níž se nic skutečného neskrývá.*“⁵⁶⁶

Aby však strana ve volbách uspěla, musí se ucházet o podporu co největšího množství voličů a často nemůže otevřeně přiznat, že pracuje jen v zájmu určité výseče společnosti (dokonce i strany protidemokratické: monarchistické nebo klerikální), byť by to byla pravda.⁵⁶⁷ Taková propagace stran pak ovšem vypadá jako jasná nesrovnalost. Strany ji ovšem vysvětlují tím, že zrovna jí chráněné skupině se něčeho nedostává, čímž se ve společnosti narušuje celospolečenská harmonie. Pokud se pak postavení dané skupiny vylepší

⁵⁶³ Srov. tamtéž; s. 149.

⁵⁶⁴ BENEŠ, Edvard. *Nesnáze demokracie*; s. 28.

⁵⁶⁵ BENEŠ, Edvard a Věra OLIVOVÁ. *Funkce politických stran*; s. 70.

⁵⁶⁶ Tamtéž; s. 77.

⁵⁶⁷ Srov. tamtéž; s. 85 – 86.

podle přání strany, napraví se tak vada i v rámci celé společnosti, která proto posílí i jako celek. Každá strana tvrdí (ať oprávněně, či nikoliv), že stát neplní dobře nějakou svou funkci a žádá o podporu, protože to ona jako jediná zjedná nápravu. Strany tak často trpí syndromem savanta, jsou podobny některým učencům, kteří žijí jen svým oborem, připomíná Beneš připodobnění O. Stilicha: „*Matematik, filolog, filosof – všichni se domnívají, že bez jejich vědy svět neobstojí, že jen jejich věda něco znamená. [...] Každá strana dokazuje všemožně, že právě ona jest pro život národní nejdůležitější, že právě bez ní by stát a národ zhybnul*“.⁵⁶⁸ Přitom však Beneš upřesňuje, že procento straníků, jež vidí svět takto totalitárně, je stejně malé jako tímto způsobem přemýšlejících vědců, avšak pro agitátory a propagátory stran takové přirovnání platí.

Strany takto de facto podle své rétoriky pracují pro svůj zánik: pokud by se jim podařilo uskutečnit své záměry dokonalého, harmonického světa, strana by ztratila smysl existence a zanikla by. Beneš tedy mezi řádky dává najevo, že ve skutečnosti není v zájmu strany svůj ideál opravdu naplnit. Cesta se tak stává cílem, zatímco cíl smrtí strany.⁵⁶⁹

Propaganda jakékoliv strany tedy hlásá všeobecné dobro a obratem dodává, že všechny strany konkurenční pracují jen ve svůj prospěch – a na úkor celku. Beneš tvrdí, že rétorika stran o všeobecném blahu je pouhý kalkul: „*vidíme, že každá strana [...] pracuje ve skutečnosti nejprve pro své cíle stranické*“.⁵⁷⁰ A pokud jim vskutku jde o zájem celku, strany jej vidí jen z úhlu pohledu svého stranického dobra, skrze sebou načrtnuté cesty, na něž mají nastoupit i všichni ostatní k vytvoření společnosti vzhlízející podle stranických zájmů. To znamená, že strana chce zničit nebo podmanit konkurenci ke své potřebě, podle své vize; „*chce zavést do celku jednotnost vůle a jednotnost zájmů všech členů a to tím způsobem, aby její názor, její vůle a její zájem byl přijat od celku a stane se tak všeobecným [...] Strana nikdy nepracuje pro dobro a prospěch existujícího celku [...] pracuje vždy pro svůj ideál, pro svůj plán celku, pro celek budoucnosti*“.⁵⁷¹

Zásada vlády většiny budí ve straně nutkání hrát vabank, získat buď absolutní moc, nebo upadnout v rabství: vše, nebo nic. „*To znamená, že nemůže hledět na žádné jiné zájmy, že musí být bezohlednou, k druhým absolutistickou a despotickou*“.⁵⁷² Na cestě za svými cíli se pak ze straníků stávají nejhorší machiavelisté, kteří jsou za prospěch své strany často

⁵⁶⁸ Tamtéž; s. 84.

⁵⁶⁹ Srov. tamtéž; s. 83.

⁵⁷⁰ Tamtéž; s. 74.

⁵⁷¹ Tamtéž; s. 80.

⁵⁷² Tamtéž; s. 162.

připraveni lhát a podvádět, snižovat se k nejubožejším osobním výpadům, pracovat i proti zájmu celku, dokonce jsou připraveni i ke zločinům.⁵⁷³ Straník sám je podle Beneše přesvědčen o neomylnosti své strany; protiargumentům konkurence pak většinou ani nenaslouchá – už jenom proto, že by tím zpochybnil monopol na pravdu své strany; je fanatikem a ani si nepřipouští, že by nějaká protistrana mohla mít pravdu a ne jeho jediná správná a poctivá strana. Beneš nachází jen jedinou výjimku: strany koaliční. Koalice se však často přeskupují a stává se, že bývalý nesmiřitelný sok a vlastizrádce se během pár dnů promění ve spolehlivého spojence a přítele – aby se za nějaký čas obnovilo staré nepřátelství. „*Je to nejzajímavější rys straníkovy psychologie vůbec,*“ ironicky poznamenává Beneš.⁵⁷⁴

Jedním z hlavních prostředků každodenního politického boje je tisk, který je podle Beneše „*nejstrašnější zbraní v politickém boji stranickém*“.⁵⁷⁵ Beneš si je vědom síly pomluv a lži stranické propagandy. Popisuje třeba klasickou strategii, podle níž se nejspínavější pomluvy na soupeře zveřejní pouhých pár dnů či přímo v předvečer voleb, načež „*strana napadená je poražena, a nežli se v následujících dnech věc vyvrátí, je cíle dosaženo*“.⁵⁷⁶ Reakcí pravého demokrata na jakoukoliv kritiku by mělo být její vyvracení pádnými argumenty v čestné diskusi – v rozvinuté demokracii by to konečně měla být ta nejsilnější zbraň, jak jsme si ukázali v předchozích kapitolách. Beneš však rozvinutou demokracii nezažil, znal pouze demokracii reálnou, v níž je naopak normou „*nehájit se proti obvinění, nýbrž obviniti žalobce z činů ještě horších a znehodnotiti ho*“.⁵⁷⁷

Takové zneužívání možností ovlivnění veřejného mínění stranickým egoismem však může mít pro demokracii zcela fatální následky. Rozsévání nenávisti v rámci stranického soupeření s sebou nese hluboké ohrožení samotné společnosti. Velkým tématem současných diskusí je fenomén „*rozdělené společnosti*“ západních demokracií. Beneš však právě tento jev viděl již za svého působení a varoval před ním i politiky své generace. Stranické soupeření viděl jistě jako jednu z hlavních příčin vzestupu hrubě násilnických autoritářských režimů, které vyrostly na rozeštvávání společnosti a na vytváření národních, třídních či ideologických nepřátel. Upozorňuje, že „*poněvadž v demokratické společnosti moderní tisk je právě předním orgánem všeho veřejného života a jedním z prvků, jež demokratism umožňují, znamená to pak přímé rozsévání demoralisace a zesurovení nejširších vrstev a veřejných mravů vůbec. Mravy*

⁵⁷³ Srov. BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*; s. 301.

⁵⁷⁴ Srov. BENEŠ, Edvard a Věra OLIVOVÁ. *Funkce politických stran*; s. 166.

⁵⁷⁵ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*; s. 301.

⁵⁷⁶ Tamtéž; s. 302.

⁵⁷⁷ Tamtéž; s. 301.

*tyto vykvetly do nemožnosti právě v posledních letech před dnešní válkou.*⁵⁷⁸ Společnost se v takové situaci začne hroutit, mizí vědomí kolektivní sounáležitosti, národ se začne drolit a začne se kazit charakter i jedinců. Když se politika stane špinavým řemeslem, když pro štvavé články zhasne víra v možnost ovlivnit chod věcí, pak „*se veliké části veřejnosti začne jevit veškerá veřejná práce a všechny ideály jako předstírané, vymyšlené, pokrytecké. Lidové vrstvy ztrácejí víru v pravdu, v ctnost i v čest v politice a mají tendenci odsouditi všechny strany a všechny politiky bez rozdílu. Idealism šmahem ze života veřejného mizí. Nikomu se nevěří a o dobrých i špatných politicích se pronáší zevšeobecňující soud: všichni jsou stejní. Všude se vidí jen lež a podvod; pravé zásluhy se neoceňují, nezištnost se nechápe a poctivost se pokládá ve veřejném politickém životě za nemožnou.*“⁵⁷⁹ Takto se lidé navzájem odcizují a vzniká mezi nimi nedůvěra a nepřátelství. „*V obcích a krajích vytvářejí se osobní kliky, jejichž cílem je bořiti to, co protivník postavil. Vytváří se tím rozdrobenost celého národního tělesa, živěná stálými rozpory a zaujatostmi stranickými a osobními. [...] Jeden občan se dívá na občana druhého a posuzuje ho jen ze zorného úhlu svého stranictví. Vývolávají se malicherné, zbytečné a osobní boje, které nadmíru vyčerpávají všechny zúčastněné lidi a stravuje se tak naprosto bez užitku úžasně mnoho energie společenské a národní.*“⁵⁸⁰

Není divu, pokud se zdá, že tyto věty za více než sedmdesát let od svého sepsání nijak nezestárly. Výtky vůči současnému českému stranictví jsou mnohdy totožné s výtkami Benešovými vůči stranictví meziválečného Československa. I u zrovna uvedených Benešových vět bychom mohli užít jako klíčová slova moderní pojmy jako je zmiňovaná *rozdělená společnost*, ale i *postpravda*, *postfaktická doba*, *alternativní fakta*, *sociální bublina*, *relativismus*, *populismus*.

Erik Tabery si pak všímá viny veřejností na tomto stavu společnosti a politiky meziválečného Československa. Konečně demokracie je vládou lidu, a pokud kritizujeme demokracii, dotýkáme se nedostatků lidu ve schopnosti vládnout sám sobě. Tabery popisuje postoj občanů první republiky vůči politice: „*Strany sice mají statisíce členů, ale na schůzích spíše řeší, komu protekci zaříditi práci, byt či místo pro děti v partajním spolku. Veřejnost chodí k volbám, tím to však pro ni víceméně končí. A ti nahoře s tímto nezájmem počítají, respektive jdou mu populistickou politikou naproti.*“⁵⁸¹ Jednou z mála cest, jak vyřešit problém krize demokracie vzešlé ze zvrhlého stranického egoismu, by tedy bylo možné vidět

⁵⁷⁸ Tamtéž; s. 302.

⁵⁷⁹ Tamtéž; s. 303.

⁵⁸⁰ Tamtéž; s. 303 – 304.

⁵⁸¹ TABERY, Erik. *Opuštěná společnost: česká cesta od Masaryka po Babiše*; s. 26.

v opravdovém zapojení společnosti do veřejného dění a v omlazení politického zastoupení, v aktivitě čestných a nadaných občanů, kterým půjde opravdu o blaho společnosti jako celku. Jenomže přímým následkem zesurovení politiky je znechucení veřejnosti z ní, upozorňuje Beneš. Opravdu charakterní a talentovaní jedinci se politice totiž začnou vyhýbat, když denně vidí, jakou ostudu si uženou i ty nejvynikající osobnosti, které však byly potřísněny pomluvami a demagogií soupeřů.⁵⁸² Politika se tak stává prostorem nikoliv těch nejlepších, ale těch nejsilnějších, s nejdolnější žaludkem a nejostřejšími lokty. „*Proto se říká, že demokracie nenávidí elity, proto se říká, že demokracie si žádá a podporuje prostřednost, že jí jest vlastní hrubiánství, demagogie, bezohledné sobectví a hrubý materialism,*“⁵⁸³ shrnuje Beneš.

Tabery výstižně cituje popis československého stranictví z pera francouzského novináře Beuve-Méryho: „*Fungování stran, gigantických ekonomicko-politických organizací, které byly naprosto v moci sekretariátů, zabraňovalo jakékoli obnově a omlazení a znechucovalo lidi s nejlepšími úmysly. Rozdělení nejdůležitějších veřejných úřadů mezi tyto strany prohlubovalo sklerózu státu a povzbuzovalo parazitismus partajních klientel.*“⁵⁸⁴ Tabery si všímá, že přesně to v českém stranickém systému vydrželo do dnešních dnů: „*Toto poselství bychom si měli neustále opakovat, protože jestli se nám na nějakou tradici první republiky podařilo navázat, tak právě na uzavřený svět politických stran, které jsou velmi neochotné vpouštět do svých řad kohokoli, kdo nechce hrát podle pravidel stranických sekretariátů.*“⁵⁸⁵

Když Beneš hodnotí stav meziválečné demokracie, dodává další memento i pro dnešní dobu, a sice že není „*divu, že se ozývají protesty proti takové demokracii a buď se opěvují staré dobré časy patriarchálních vlád aristokratických a feudálních, anebo se hřmotně oslavují různé fašismy a totalismy, které zavádějí své tak zvané nové řády...*“⁵⁸⁶ Tím vystihuje největší nebezpečí, do kterého může demokracie uvrhnout sebe samu.

V životě stran však najdeme jedinou výjimku, kdy se strany dokáží zříci svého egoismu: Beneš přijímá postřeh Anstona D. Morsea, který tvrdil, že se tak někdy stává ve chvílích ohrožení státu a národa, ať už zvenčí nebo vnitřním rozvratem. I to však strany činí z čistě egoistických důvodů: se zánikem celku by přišel i jejich konec. Jakmile pak nebezpečí pomine, strany se okamžitě vrátí ke svým starým praktikám. Beneš navíc s Morsem

⁵⁸² Srov. BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*; s. 303.

⁵⁸³ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*; s. 305.

⁵⁸⁴ TABERY, Erik. *Opuštěná společnost: česká cesta od Masaryka po Babiše*; s. 27 – 28.

⁵⁸⁵ Tamtéž; s. 28.

⁵⁸⁶ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*; s. 305.

upozorňuje, že zrovna v takových chvílích spolupráce jsou „nejméně skutečnými stranami, poněvadž se vzdávají toho, co je vlastně nejlépe charakterizuje.“⁵⁸⁷

Egoismus stran běžně počítá se skutečností, že za jistých okolností je lepší být pánem ve slabším společenství nežli jedním z mnoha ve společenství silném. Je pak nutnou otázkou kalkulace stran, nakolik je vhodné těžit ze škody celku (státu, národa...), kde je ona hranice, na níž se ještě vyplatí zisk na jeho úkor a za níž již strana jeho vysáváním poškozuje i sama sebe, jelikož je sama jeho součástí. Přitom ne každé oslabení strany je pro ni automaticky nevýhodné; záleží na okolnostech. Pro stranu je někdy výhodnější trochu ublížit i sobě, pokud však v rámci takové strategie soupeř utrhá více ran. „*Najít ten bod, tu mez je právě úkolem taktického politického umění.*“⁵⁸⁸

Beneš zde píše o stranách ve smyslu velmi obecném: nemá na mysli jen strany politické, ale i strany sporu třeba v dobrovolných spolcích nebo firmách. U těch je egoismus opravdu dominantní – zvláště v komerčním sektoru ony strany v zájmu celku pracují jen do chvíle, kdy celek potřebují. Jakmile se ukáže, že je pro ně výhodnější nechat celek padnout, učiní tak. Naopak politické strany už tím, že je jejich cílem uchvátit státní moc, si nemohou dovolit oslabovat stát nad určitou míru. Politické strany na rozdíl třeba od společníků ve firmě nemohou opustit celek a přejít k jinému celku, tedy státu a národu. Podstatnou výjimkou jsou národně-separatistické strany.⁵⁸⁹ Právě z tohoto důvodu Beneš píše snad poněkud idealisticky o *vlasteneckém citu* jakožto jedním z hlavních zdrojů, který omezuje egoismus politických stran do té míry, že v dobách ohrožení státu i opoziční strany začnou podporovat vládu. Je pak otázkou, nakolik je i toto „vlastenectví“ spíše vypočítavost a převlečený egoismus, který tkví v prosté skutečnosti, že strana ke svému přežití potřebuje nejprve existující stát. Beneš však tvrdí, že ono vlastenectví je mnohdy opravdu upřímné – zvláště u stran opozičních, jejichž kritika vládní politiky často není jen konkurenčním bojem, ale skutečnou snahou o zlepšení stavu věcí nebo zabránění jeho zhoršení. „*Každá strana má lásku vlasteneckou k celku státnímu, ale láska ta nese se k tomu jejímu celku budoucnosti; každá strana pracuje vlastenecky, ale tím, že pracuje pro to, co pokládá pro celek za nejlepší; a to je její program a*

⁵⁸⁷ BENEŠ, Edvard a Věra OLIVOVÁ. *Funkce politických stran*; s. 74.

⁵⁸⁸ Tamtéž; s. 89.

⁵⁸⁹ Dnes bychom snad mohli přidat ještě kategorii podnikatelských stran. Ty zpravidla vstupují do politiky nikoliv pro nějaké ideály, ale čistě pro zisk svého majitele. Takové strany mohou mít za cíl využití státních prostředků v co největší míře. Ve chvíli, kdy se však již majiteli strany z různých důvodů nevyplatí v politice nebo i celé zemi podnikat, rozpustí stranu a třeba i se svým majetkem opustí stát, což zvláště v době rozvinuté globalizace nemusí činit větší problém. Proto nejen strany separatistické, ale i podnikatelské nemusejí zastavit svůj egoismus ani v případě ohrožení státu.

její nejlepší cíl.“⁵⁹⁰ I takové strany s vlasteneckým citem však bývají netolerantní a neuvědomují si skutečnost, že když konkurenční strana činí něco, co odporuje jejímu přesvědčení, není automaticky vlastizrádnou – jen má jiný názor.⁵⁹¹

Podle Beneše je pak možno nalézt nezkalené vlastenectví u třeba nových stran, které zakládají mnohdy opravdoví nadšenci, kteří věří ve své ideály. Beneš se však obává, že i ty nakonec až příliš často zkorumpuje moc, jakmile získají vliv. Většinou je jen otázkou času, než se stanou podobní svým původním nepřítelům, k nimž chtěli původně nabídnout alternativu, varuje Beneš.⁵⁹²

Stranický egoismus však neomezuje jen „vlastenectví“. Beneš nabízí i mnohem životnější myšlenku, podle níž jsou strany ochotny omezit nekompromisní prosazování svých zájmů v ukvapených reformách a touhu po potlačení protivníků a jejich zájmů kvůli nutné potřebě zachování své dobré pověsti. Pokud strana půjde za svými cíli příliš přímočaře a rychle, pokud bude brutálně a nedemokraticky likvidovat konkurenci, vzbudí vůči sobě odpor veřejnosti, což se jí může vrátit v dalších volbách nebo při nepokojích. Pro stranu je proto lepší své zájmy a názory prosazovat postupně.⁵⁹³ Lepší je využívat moci méně, ale zato déle.⁵⁹⁴

5.7 Potřeba omezení počtu politických stran

Beneš nebyl s podobou evropského, zvláště pak československého stranictví spokojen. Prvorepublikovému a obecně poměrnému volebnímu systému, který uvádí do sněmů velké množství stran, často vyčítá, že přináší nestabilitu, nízkou efektivitu a komplikuje koaliční vyjednávání. Podle Beneše to jsou však jen vnější projevy hlubších problémů takového systému, přičemž početnost stran je jejich základní příčinou. Beneš věřil, že negativní prvky stranictví rostou v přímé úměře počtu politických stran. Oč je více soupeřů, o to vedou strany své boje zákeřněji, vyžadují silnější vůdce, vytváří se složitá hierarchie podvůdců a tajemníků

⁵⁹⁰ Tamtéž; s. 93.

⁵⁹¹ Srov. tamtéž; s. 93.

⁵⁹² Srov. tamtéž; s. 87 – 93.

⁵⁹³ V neformálním prostředí se mluví o tzv. *salámové metodě*. Řekl bych, že to je přesný výraz pro Benešovu myšlenku.

⁵⁹⁴ Srov. BENEŠ, Edvard a Věra OLIVOVÁ. *Funkce politických stran*; s. 89 – 90.

Naproti tomu bychom mohli vnímat i opačný problém, kdy populistická strana sleduje jen aktuální nálady veřejnosti, a aby si nikoho nepopudila, vzdá se vlastního programu a začne prosazovat ne to, o čem je přesvědčena, že je prospěšné, ale pouze to, co si proměnlivé veřejné mínění žádá, byť by sama věděla, že mylně a krátkozrace.

a celkově se komplikují stranické poměry, čímž se strana vzdaluje lidu; v neposlední řadě se pak s fragmentací politické reprezentace rozdrobuje i národ. „*Mají-li se tudíž v budoucí poválečné demokracii zlé důsledky stranictví omezit, je první cestou k tomu omezení počtu politických stran.*“⁵⁹⁵ Taková snaha je však v mnohém zásadně problematická, jak si nyní ukážeme.

Beneš nechce omezovat svobodu přesvědčení, slova a tisku, shromažďovací, včetně spolčovací⁵⁹⁶ (příčemž omezení počtu stran bezesporu omezením sdružovací svobody je). Plně podporuje veřejnou kontrolu politického života státu „*a za nutný důsledek toho předpokládám existenci více než jedné politické strany. Ale jsem toho mínění, že budoucí demokracie, jako bude omezovat nebo regulovat svobodu majetkovou a hospodářskou, bude musit také více regulovat některé způsoby a projevy dřívějšího svobodného demokratického života politického.*“ Beneš tedy na jednu stranu je „*pro svobodu přesvědčení vědeckého, náboženského a politického*“, přitom ale zamýšlí „*více regulovat některé způsoby a projevy dřívějšího svobodného demokratického života politického*“.⁵⁹⁷ To jsou jasné protimluvy, pokud však nepojímáme svobodu přesvědčení ve smyslu svobody myslet, ovšem nikoliv už činit; tedy pojetí, podle něhož vlastně nikdy ani neexistovala nesvobodná země: vždy si kdokoliv mohl myslet cokoli, jen své myšlenky nesměl projevit a uskutečnit. Měl prezident na mysli takovou interpretaci svobody?

Úprava omezení počtu stran má být podle Beneše zavedena ideálně ústavou, kde bude též jasně popsán povolený stranotvorný princip, aby se zabránilo vzniku stran „zbytečných“. Má se tak dít „*výlučně na základě principu konservatismu a pokroku a že mohou býti vytvořeny pro parlamentní život republiky jen dvě, maximálně tři strany: strana tak zvané levice a tak zvané pravice, eventuálně středu. Všechny ostatní politické názory, ideje, přesvědčení a programy (problémy nacionální, decentralisační, náboženské a tak dále) mají se soustředit do těchto dvou či tří stran.*“⁵⁹⁸ Tyto strany a jejich vedlejší témata pak má lid ovlivňovat tiskem, kluby a ligami a podobně. Nemá tedy být ponecháno „*úplné volnosti občanů a jejich svobodnému rozhodnutí, aby se politické strany zakládaly, budovaly a organisovaly bez předchozích zásadních konstitučních ustanovení a bez předchozího zákroku demokratické moci zákonodárné, jen na základě prostého spolčovacího zákona jako tomu bylo*

⁵⁹⁵ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 309.

⁵⁹⁶ Srov. tamtéž; s. 311.

⁵⁹⁷ Tamtéž; s. 311.

⁵⁹⁸ Srov. tamtéž; s. 314.

v *demokraciích až dosud.*⁵⁹⁹ O tom, jaké strany ústavnímu stranotvornému principu odpovídají a které nikoliv, má podle Beneše rozhodnout předem určená instituce, nejspíše parlament.⁶⁰⁰

Námitka, zda si Beneš uvědomoval, že právě zákonodárná moc je tvořena zpravidla zástupci již stávajících stran, které většinou – už z principu stranického boje – nemají zájem na přibytí nových konkurentů, se zdá být v případě, že míří na tak zkušeného politika, otázkou řečnickou, ovšem jen tak se dá vyhnout konstatování, že Beneš měl v plánu legislativně institucionalizovat oligopol několika vyvolených politických stran a vytvořit z československého politického systému karikaturu demokracie a funkční, efektivní státní správy. Beneš si musel být vědom, že pokud vznik nových stran bude záležet jen na vůli stran stávajících, nikdy nebude reálně možné politické prostředí omladit novými prvky, které by reagovaly na proměny doby, nabízely nové tváře a neotřelé nápady. Jak má činit volič, jemuž svědomí nedovolí volit, protože z různých důvodů nemůže ani jedné z povolených stran věřit, a nemá možnost žádné další alternativy? Už jen absence takové nové konkurenční hrozby pravděpodobně musí dříve nebo později vést ke kartelizaci dvou nebo tří stran Benešova ideálu a zcela bezpochyby k postupnému celkovému stárnutí, zapouzdření a degeneraci starých stran a s nimi i celého politického systému. Co pak zabrání tendencím ke gerontokracii a vznikání nejrůznějších variací *opozičních smluv*, klientelismu, nepotismu a korupci v nejvyšších patrech politiky, která je ústavou hermeticky uzavřená jakémukoliv vlivu zvenčí?

Beneš si však kritiku nedemokratičnosti takového systému nepřipouští. „*Nebylo by to, po mém soudu, porušení demokratické svobody politické: bylo by to demokratické rozhodnutí omezit svou vlastní svobodu v zájmu státního celku v docela speciálním a svým dosahem omezeném případě.*“⁶⁰¹ Beneš zde však místo argumentace jen „slovičkaří“. Myšlenková konstrukce, podle níž se v takovém případě odmítá *porušení* svobod, protože se má jednat o jejich pouhé *omezení*, je jistě ryze demagogická. Podle takového vzoru bychom mohli obhájit snad jakékoliv *porušení* svobod, nejen v tomto konkrétním případě. *Omezení* svobod je bezpochyby formou jejich *porušení*.

Neobstojí pak ani argument, že se jedná o *demokratické rozhodnutí omezit svou vlastní svobodu*. To není pravda. Níže si ukážeme podrobněji, za jakých okolností takto byla

⁵⁹⁹ Tamtéž; s. 312.

⁶⁰⁰ Srov. tamtéž; s. 313.

⁶⁰¹ Tamtéž; s. 313.

vyřazena třeba Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu (dále jen *agrárníci*). Agrárníci o své svobodě ani neměli možnost rozhodovat – rozhodli o nich jiní, z konkurenčních stran. A i kdyby takovou možnost dostali, takové hlasování by šlo zcela proti principům demokracie. Beneš v těchto větech popisuje postuláty demokracie zvrácené, toquevillovské tyranie většiny. Po vzoru Benešovy argumentace by bylo možno obhajovat třeba i Norimberské zákony, v nichž se většinou odhlasovalo o vyloučení z veřejného života celých skupin obyvatel, které ani nedostali možnost do jednání zasáhnout – ale princip většiny byl de facto naplněn. I v Norimberku by pak jistě bylo možno naprosto stejně uvést, že se nejedná o *porušení* svobod, ale o jejich *omezení*. Tak vypadá demokracie tyranská.

Podle čeho by se pak měly vybírat na počátku celého nového systému ony strany, kterým byla svěřena ona bytostně nedemokratická pravomoc? V tomto případě Beneš do detailů nešel, nabídl jen indicie. Jednou z nich například je, že taková strana by měla být „*přijímající zásady ‚plánování‘ a regulování hospodářského a vůbec veřejného života*“.⁶⁰² Tím se automaticky vylučují strany pravicové, ale i všechny, jež opravdu ctí majetková práva a nepřijímají Benešem ničím nepodložené tvrzení, že „*hospodářský systém klasického liberalismu a kapitalismu je pokládán i demokratiemi za přežitý*“⁶⁰³ a že „*hospodářské plánování je už přijímáno všeobecně*“.⁶⁰⁴ Už takové kritérium jasně porušuje nejen svobodu sdružovací, ale i svobodu přesvědčení.

Taková podmínka ale jde i proti samotnému konceptu Benešovy vize: „*Bude třeba strany sjednocené levice a sjednocené pravice. Strana středu mohla by býti činitelem rovnovážným a tím umírňovatelem politických bojů; pomáhala by zabraňovat tomu, aby nedošlo k diktatuře či pokusům o totalitu jedné či druhé existující strany.*“⁶⁰⁵ Takovou podobu politického systému Beneš sice vidí jako cíl svých reforem v oblasti stranictví, avšak nebere v potaz, že svým dogmatem o *všeobecně přijímaném* hospodářském plánování svou vizi znemožňuje. Taková myšlenka zcela odporuje pravicovým ideálům. Beneš ale pravicové strany pravděpodobně, jakožto zastánce *klasického liberalismu a kapitalismu*, považoval za *přežilé*. Nabízí se proto otázka, proč s nimi počítal ve své vizi ideálního stranického systému. Odpověď bude pravděpodobně taková, že rovnováha *sjednocené levice a sjednocené pravice* nebyla pro Beneše nijak prioritní a pravici byl ochoten obětovat.

⁶⁰² Tamtéž; s. 312.

⁶⁰³ Tamtéž, s. 256.

⁶⁰⁴ BENEŠ, Edvard. *Paměti*. Část II., sv. 1, Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství; s. 428.

⁶⁰⁵ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 316.

Kdyby však takový systém přece jen vznikl (třeba opuštěním od podmínky souhlasu s plánovaným hospodářstvím a respektem k přesvědčení o kapitalismu), ony dvě nebo tři strany se pak podle Beneše chopí všech témat; mají pokrýt zájmy dělnické, živnostenské, zemědělské, inteligence, aj. Takovýto systém, připomíná Beneš, již funguje v anglosaských zemích, které klasifikuje jako demokracie nejpevnější a nejvyspělejší. Především tak „*zmizí anebo bude aspoň omezeno jedno velké zlo demokracií kontinentálních: koalici*“⁶⁰⁶, v němž vidí v podstatě kartel a pomalý a neefektivní způsob vládnutí. Opět však nepíše, že kartel je možný i v něm; dokonce o to hrozivější, oč by byl takový systém uzavřenější, ani že v konkurenčních modelech („vítěz bere vše“) naopak hrozí až příliš rychlé prosazování jednostranných zájmů, bezohledných k opozici, absence demokratické diskuse a ochoty k vyslyšení zpětné vazby, která často odhalí na první pohled skryté vady návrhů. Nezmiňuje pak klady „koalici“; třeba že vede strany k nalezení vyváženého kompromisu, jenž bude přijatelný pro co největší výseč populace a alespoň částečně uspokojí celé spektrum názorů. O jevu kompromisu ale Beneš v tomto kontextu píše jen negativně.

Některé z vytýkaných argumentů pak je schopen vzít v potaz, ale okamžitě svá slova popře. „*Jsem ovšem dalek toho tvrdit, že se strany nemají dohodovat nebo k vládě sdružovat. Naopak je v podstatě demokracie, že dohodovat se musí. Ale omezení počtu stran dá dohodování tomu zcela jiný charakter...*“⁶⁰⁷ Tvrdí pak, že omezení počtu stran nejen zefektivní exekutivu a stabilizuje celý systém, ale že též vytríbí diskusi, zabráni vyhrožováním práva veta malých koalicičních stran a podobně.⁶⁰⁸ Ani to však plně neuspokojuje: Pokud by se prosadil systém pouhých dvou stran, logicky by jedna z nich ve volbách získala většinu a k sestavení vlády by druhou nepotřebovala. Nastala by situace, že by se v takovém případě strany na vládě sdružovaly? A pokud by jedna měla jednotnou většinu, opravdu by umožnila diskusi? Beneš je *dalek toho tvrdit, že se strany nemají dohodovat nebo k vládě sdružovat*, avšak navrhuje reformu, jež dohodování i sdružování ve vládě s velkou pravděpodobností zabráni.⁶⁰⁹

⁶⁰⁶ Tamtéž, s. 317.

⁶⁰⁷ Tamtéž, s. 318.

⁶⁰⁸ Srov. tamtéž, s. 318.

⁶⁰⁹ Na tomto místě vidíme příklad Benešovy strategie diskuse, již popisuje Eduard Táborský: „*Mimoto Benešova výmluvnost spolu s jeho rozvážností vedly občas k tomu, že vzbudily nejistotu o jeho skutečném názoru na věc. Měl ve zvyku pronést nejdřív dlouhé profesorské exposé s nejrůznějšími faktickými poznámkami, přerušované vypočítáváním všech možných pro a proti. [...] I když nesouhlasil s argumenty, neřikal to přímo, ale uchyloval se k oklikám jako ‚ano, ale...‘ nebo ‚na druhé straně...‘. Někdy se stávalo, že když rozhovory skončily, zůstával jeho společník v nejistotě o tom, co vlastně bylo přesně řečeno, a také o podstatě toho, na čem se shodli.* Benešova argumentace, k níž se vztahuje tato poznámka pod čarou, dle mého názoru odpovídá přesně Benešově charakteristické argumentační taktice. Všimněme si už jen, jakými slovy začínají citované věty: „*Jsem dalek toho tvrdit...*“, „*Naopak...*“ a „*Ale...*“. Táborský popisoval přesně to.

Zmínit vyspělé anglosaské demokracie s většinovými systémy je na místě, avšak příčiny jejich vysoké demokratické úrovně je třeba (možná především) hledat i v kulturní výši jejich obyvatel. Pro plnost by proto pravděpodobně měl uvést i příklady zemí jako Mexiko, které mohou naopak posloužit jako vzor negativní. Samotný institucionální systém je v demokracii podstatný, ale jsou důležitější prvky. Beneš o tom sám psal, jak jsme si již ukázali: „*I se špatnými institucemi lze slušně vládnout, nikdy však se špatnými lidmi. A tak problém demokracie je především problém mravní: vytvořit a vychovat k demokracii lidi.*“⁶¹⁰

Beneš pak stranám též vytýká, že přebírají i ty funkce, jež jim nenáleží. Jako *nejstudnější* označuje politizaci institucí, kdy strany dosazovaly do jednotlivých institucí (hospodářství a finančnictví, až po kulturu a školství) své straníky a oblíbence, čímž vznikal silný a demokracii protivný klientelistický systém. Strany podle prezidenta zapomněly, že jejich úkolem je instituce a vládu jen kontrolovat. Proto se po druhé světové válce musejí ujmout jen funkcí, jež jim jako jediné přísluší: „*být jen nástrojem demokracie a svobody, pouze kontrolovat státní správu a vládu a nevládnout*“.⁶¹¹

Opět však lze s Benešem nesouhlasit. Jeho snaha o nezávislost institucí je pochopitelná, ne však o nezávislost vlády. Beneš tvrdí, že „*kdo řekne strany, říká zároveň boj stran*“.⁶¹² Avšak boj o co? Boj o moc, tedy o vládu. Není možné stranám vyčítat, že mají zájem mluvit do personálního obsazení vlády a dosazovat do ní své straníky a osoby, jimž důvěřují. To je přece tím, oč strany vůbec soupeří. Kontrolní funkce pak náleží především opozici, ovšem v parlamentním systému je pravidlem, že vítězná strana, resp. koalice sestavuje i vládu.

Beneš navrhuje „*zesílení a stabilizování výkonné moci státní v poměru k moci zákonodárné a v poměru k činnosti politických stran. Ministři [...] budou moci méně záviset na přímém vlivu stran a více se starat o své resorty nežli o denní stranické boje. Nebudou také mít tolik starostí s rozdělováním míst a sinektur straníkům.*“⁶¹³ Jako prostředek k dosažení tohoto cíle Beneš nabízí evropským demokraciím přijmout blíže neurčené prvky systému Spojených států amerických, zdaleka však ne všechny. Především však princip, podle kterého „*by ústřední vláda měla být na parlamentu nezávislejší, i když by jí byla plně a stále kontrolována a votum důvěry či nedůvěry mohlo by být i nadále ministrům individuálně*

TÁBORSKÝ, Eduard. *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*; s. 37.

⁶¹⁰ BENEŠ, Edvard a Věra OLIVOVÁ. *Funkce politických stran*; s. 158.

⁶¹¹ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 324.

⁶¹² BENEŠ, Edvard a Věra OLIVOVÁ. *Funkce politických stran*; s. 25.

⁶¹³ BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*, s. 325.

vyslovováno“.⁶¹⁴ Zde však Beneš pouze popsal pravidlo, na jehož základě je vláda silně závislá na vůli parlamentu, tedy nepřinesl žádný plán k navýšení nezávislosti a síly exekutivy.

Při kritice stran ale Beneš nechce generalizovat; uznává, že mezi stranami jsou rozdíly a mnohé strany se nechovají tak egoisticky. A i když se zmíněné problémy objevovaly i v československé demokracii, „*poměry stranické u nás byly lepší nežli jinde*“.⁶¹⁵ Tyto jevy naopak „*vybujely přímo do fantastických rozměrů*“ v meziválečné Francii.⁶¹⁶

Beneš zastával unikameralismus při zachování poměrného volebního systému a v případě, že by se volební systém blížil většinovému, byl by pro legislativní zákaz volebních koalic, v nichž by se z potenciálních tří stran dvě spojily proti třetí, všude kandidovaly pod jednou kandidátkou, a tak zničily stranu třetí.⁶¹⁷ Zde se Beneš lehce dotýká onoho problému potenciálního kartelu v rámci povolených stran, avšak jen zmínkou, velmi povrchně. Což by takový zákon nešel obejít? Strany by jistě vymyslely způsob, jak uzavřít nějakou – třeba tajnou – „opoziční smlouvu“.

Prezident by se pro větší demokratičnost měl podle Beneše volit přímo anebo americkým systémem volitelů. Zároveň krátce zmiňuje, že by „*nevylučoval ani u nás v době míru lidové hlasování o některých zásadních otázkách*“⁶¹⁸, tedy referendum. Jeho podmínkám, kladům ani záporům se nevěnuje.

⁶¹⁴ Tamtéž, s. 326.

⁶¹⁵ Tamtéž, s. 322 – 323.

⁶¹⁶ Tamtéž, s. 324 – 325.

⁶¹⁷ Srov. tamtéž, s. 328 – 329.

⁶¹⁸ Tamtéž, s. 328.

5.8 Stranictví v tzv. třetí československé republice

Beneš se snažil své vytčené reformy československého stranictví naplnit. Už od prvních chvil, v nichž se začalo jednat o podobě Československé republiky po druhé světové válce, prosazoval institucionální zakotvení omezení počtu politických stran. Byl to jeden z motivů jeho práce dokonce ještě v nejkřutějších dnech druhé světové války. Bitva o Stalingrad ještě ani nezačala, Praha stále hostila teror Reinharda Heydricha, když Beneš 15. května 1942 psal do vlasti odbojové skupině *Jindra* své vize stranického uspořádání nového státu: „*Bylo by bezpodmínečně třeba omeziti hned na počátku počet politických stran patrně jen na tři, levici, pravici a střed, což by také znamenalo automaticky vytvořit jednotu celé dělnické třídy. Návratu ke starým stranám je třeba se vyhnout za každou cenu.*“⁶¹⁹

Jak jsme si popsali, Benešův stranický ideál byl systém dvou nebo tří bloků: levicový a pravicový, případně i středový. Ukázali jsme si také, že taková vize má mnoho slabin; jednou z největších byla skutečnost, že na ni stávající politická scéna musela přistoupit. Jak toho však dosíci, když stranám přirozeně taková myšlenka zdaleka ne vždy konvenovala? Souhlas by pro ně znamenal v lepším případě dobrovolnou fúzi s konkurenčními (a tedy třeba i nepřátelskými) uskupeními, jež sice mají v mnohém podobný program, nikoliv však totožný; v horším případě úplný zánik. Jak přesvědčit strany, aby dobrovolně přistoupily na takový krok?

V kontextu této otázky byly pozoruhodné rozhovory Edvarda Beneše s Klementem Gottwaldem v prosinci 1943 v Moskvě o politickém uspořádání poválečné republiky: o stranickém uspořádání, ale též o podobě první poválečné vlády – nepocházející z voleb. Toto téma otevřel Gottwald, když prohlásil, že předpokládá jasnou převahu levice a naopak porážku pravice. Nato se jej Beneš zeptal, zda jsou komunisté připraveni ke sloučení v bloku všech socialistických stran. Gottwald neodpověděl, z čehož Beneš usoudil, že komunisté budou pracovat pro svou samostatnost, a tak zůstane samostatná i sociálně demokratická strana.⁶²⁰

Konečnou podobu stranického uspořádání určil *Košický vládní program*, jenž kolektivně označil československé pravicové strany za napomahatele fašismu nebo přímo jako strany fašistické a všechny zakázal.⁶²¹ Uskutečňování Benešova plánu na vytvoření

⁶¹⁹ BENEŠ, Edvard a Milan HAUNER. *Paměti*. III. díl, Dokumenty; s. 442.

⁶²⁰ Srov. BENEŠ, Edvard. *Paměti*. Část II., sv. 1, Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství; s. 409.

⁶²¹ Srov. Košický vládní program. *Totalita.cz* [online]. [cit. 2018-03-28]. Dostupné z:

rovnovážného stranického systému polarity levého a pravého bloku, které by vyvažoval blok středu, se tak dostalo do zcela absurdní, vychýlené podoby. Beneš sám byl, co se pravicových stran týče, až přehnaně tvrdý a nespravedlivě trestající (zvláště vůči agrárikům)⁶²², když se nepostavil za jejich zachování, ba minimálně rétoricky se podílel na jejich likvidaci; co se levicových stran týče, byl naopak zcela nedůsledný, když v jejich případě za svým plánem nijak nestál a smířil se s kandidátkami hned několika levicových stran (jen v českých zemích to byli komunisté, národní socialisté a sociální demokraté). Namísto Benešova ideálu vyváženého systému bloku levice a pravice s případným jazýčkem na vahách v podobě třetí strany středové pak v důsledku Košického vládního programu vzniklo podivné uskupení, které si říkalo *Národní fronta*. Strany, jež byly připuštěny k volbám, musely být členy tohoto uskupení a po volbách utvořily širokou vládní koalici.⁶²³

Jak tragicky nedemokratický byl potup při zkáze pravicových stran, který celému pravému segmentu společnosti znemožnil mít své politické zastoupení, velice trefně ukazuje Václav Černý, když rozjímal, že takový postup „*musil Benešovi prudce odcizit celé národní vrstvy konservativní. Předem toho nedbal, přicházel totiž s úmyslem odeprít těmto vrstvám veškerý politický hlas a vliv, a to metodou, jež byla definitivní záhubou demokracie: národní pravicové strany dal prostě zrušit jakoby velezrádné, ač bývaly jen politicky omezené a egoistické, a ovšem protibenešovské. [...] Přitom se bláhově domníval, že na tomto opravdu smrtelném hříchu na demokracii vydělá nakonec on, tj. demokracie. Takto usuzoval: Odnít naší pravici, a především venkovskému agrárnímu konzervatismu, možnost projevit se vlastním stranictvím, přinutí jej, aby ve volbách dával volky nevolky straně národně socialistické a straně lidové, po výtce benešovským... [...] Co naší bývalé pravici zbude než volit benešovsky? Slepota sama!*“⁶²⁴

Z Benešových snah o napravení československého stranického systému pak nebylo naplněno v podstatě nic. Namísto zlikvidování „koaličnictví“ byla vytvořena nejširší možná koalice. Namísto usměrnění stran, aby *pouze kontrolovaly státní správu a vládu a nevládly*, se otevřel prostor pro pravý opak: stranický klientelismus byl ještě posílen, když strany i nadále dosazovaly své straníky a prověřené známé nejen do vlády, ale především totalitní komunistická strana ihned začala dříve nevídaným způsobem infiltrovat svými lidmi všechny

http://www.totalita.cz/txt/txt_kvz.pdf

⁶²² Jak jsme si ukázali v kapitole 3.2 *Prohřešky Edvarda Beneše proti vlastním nárokům na demokratického vůdce*.

⁶²³ Košický vládní program. *Totalita.cz* [online]. [cit. 2018-03-28]. Dostupné z:

http://www.totalita.cz/txt/txt_kvz.pdf

⁶²⁴ ČERNÝ, Václav. *Paměti*. Díl 3. 1945-1972; s. 180.

dostupné instituce, prioritně strategické – instituce spravující tok informací, policii, armádu, zřizovala tzv. lidové milice apod.; to vše aby se připravila na převrat, v němž vskutku uchvátíla veškerou státní moc.

Benešovy moskevské hovory s Gottwaldem jsou pak zajímavé a příznačné ještě jedním, podobným tématem. Gottwalda zajímalo, jak bude vypadat politické uspořádání bezprostředně po válce, ještě před volbami, a to zvláště z personálního hlediska. „*Kl. Gottwald položil požadavek, aby prvním ministerským předsedou byl člen levice, ježto lze s určitostí předpokládat, že po revoluci dojde k posunu nalevo. Po volbách bude pak již otázka ta vyřešena sama sebou; bude jím representant nejsilnější levé strany, vyšlé z voleb. Neměl jsem proti tomu námitek,*“⁶²⁵ popisuje rozhovor prezident. Je však otázkou, proč Gottwald explicitně mluvil o povolebním právu vítězné levé strany na post předsedy vlády. Je možné domnívat se, že si vítězstvím levice nebyl až natolik jist a chtěl si pojistit prezidentovým slibem její dominanci i pro případ nezdaru levicových stran? Je možné právě zde vidět už první jasné dohody na poválečné ostrakizaci československé pravice?

Gottwaldův plán byl na každý pád skvěle promyšlený. Na post předsedy vlády si již na konci roku 1943 pojistil levicového kandidáta a jistě již věděl, kdo jím bude. Na komunistický návrh se nestal prvním poválečným premiérem komunistů, ale aby komunisté vypadali skromně, byl jím „sociální demokrat“, „*notoricky prosovětský Gottwaldův obdivovatel Fierlinger,*“ který bude „*poslušným nástrojem a Gottwaldovi bude k tomu, aby byl v čele vlády, chybět jen titul,*“⁶²⁶ doplňuje Táborský. I kdyby poté v roce 1946 volby nevyhrála KSČ a premiérem by se nestal Gottwald, ale sociální demokracie, znamenalo by to díky osobě jejího předsedy v podstatě vítězství i pro komunisty a jejich opětovné faktické vedení vlády. Konečně pronikání komunistů do státních institucí, ale též agentská infiltrace do politických stran, byla běžnou taktikou přípravy KSČ na blížící se puč. Charakteristická je třeba vzpomínka Václava Černého: „*Halas [František, známý básník] šel do parlamentu, a ochotně, dokonce na listině katolické strany, ač komunistů, a to odedávna stranicky zavázaný*“.⁶²⁷ Anebo peripetie Ludvíka Svobody, který chtěl již před únorem vstoupit do KSČ, ale byl Gottwaldem odmítnut.⁶²⁸ To byl od Gottwalda mistrný tah, protože KSČ měla domluveny ve Fierlingerově vládě čtyři posty a v první Gottwaldově vládě jich usedlo šest, takže nominálně nestranický, ale fakticky komunistický ministr Svoboda tato čísla zvyšoval – a s nimi i sílu

⁶²⁵ Srov. BENEŠ, Edvard. *Paměti*. Část II., sv. 1, Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství; s. 410.

⁶²⁶ TÁBORSKÝ, Eduard. *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*; s. 239.

⁶²⁷ ČERNÝ, Václav. *Paměti*. Díl 3. 1945-1972; s. 37.

⁶²⁸ Srov. ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*; s. 337.

KSČ. Ve Fierlingerově vládě tedy intrikami KSČ posílila o rovných 50 %: vždyť nyní byla ve vládě její síla 4 + 2 (Svoboda + Fierlinger, který byl navíc předsedou!).

Závěr

Připomínání si velkých jmen a událostí historie nemá valného užitku, není-li takový akt naplněn hlubším smyslem. Zdá se, že si český národ zvykl vzpomínat si velká jmena svých dějin spíše formálně a ve dnech svátečních, zatímco by se jejich opravdovým odkazem měl řídit denně a s jakousi samozřejmostí – a tedy bez nutnosti nějakých velkých manifestací. Že je však mnohdy jednodušší vyslovit jméno velikána než se namáhat pochopením jeho myšlenek, zbývají národu často pouze ony hraně slavnostní chvíle kladení věnců vážnými muži za velkého patosu pomalých pochodů dávných národních skladatelů. Má-li to celé za cíl zachování důstojného odkazu idejí národa a jejich předání nejmladším generacím, selháváme. Dospívající žáci a studenti poznají neupřímnost takovýchto obřadů; odhalí přetvářku kladačů květin, kteří před objektivu vysloví pár frází, aby jejich smysl o chvíli později popřeli svými činy. To stejné platí, vidí-li takový kontrast u svých učitelů. Děti a dospívající však nejsou nutně cyničtí. I mnozí z nich jistě dokáží ocenit odkaz tvůrců kultury národa – dokážeme-li jej docenit i my. Pokud zůstaneme u výuky jmen jako Hus, Komenský, Masaryk nebo Havel, aniž se zmůžeme na více než několik plytkých klišé, nezasloužíme si nést a předávat jejich poselství. V takovém případě bude naprosto přirozené, když k nim žáci pocítí odpor a potřebu se proti nim vymezit, v lepším případě se ji posmívat. Takový posměch však patří nám, učitelům a všem, kteří neumějí nebo nechťejí dostát svému závazku vůči opravdovému dědictví národa.

Jako téma své práce jsem si nevybral Edvarda Beneše pro ony plytkosti, pro to, že byl oblíbencem *Tatíčka* Masaryka, stal se druhým prezidentem a *zasloužil se o stát*⁶²⁹. Vybral jsem si jej proto, že mě velice zaujal svými myšlenkami, když jsem před lety četl jeho knihu *Demokracie dnes a zítra*. Věřím, že má stále co říci – a cítím, že právě dnes, v současné politické i společenské situaci, je mnohem důležitější učit žáky spíše o poselství třeba oné knihy *Demokracie dnes a zítra* než o jméně a úřadech jejího autora.

*„Ukazuje se totiž, že jsme založili dvě tradice. Jednu definovali velcí mužové jako Havlíček Borovský, Masaryk (a později Havel), ta stojí na hodnotách. Pak je tu druhá, kterou definojeme my všichni, a ta stojí na emotivním přístupu – malém zájmu občanů o politiku, které využívají některé politické strany a různí kariéristé k vlastním cílům. Tyto tradice se spolu tvrdě střetávají,“*⁶³⁰ píše Erik Tabery, když ve své poslední knize pojmenovává úděl

⁶²⁹ Zákon č. 292/2004 Sb. Zákon o zásluhách Edvarda Beneše.

⁶³⁰ TABERY, Erik. *Opuštěná společnost: česká cesta od Masaryka po Babiše*; s. 25.

tápající české demokracie. Jsem přesvědčen, že dílo Edvarda Beneše odpovídá na mnoho základních otázek, které českou společnost dlouhodobě provázejí a jež sílí na naléhavosti právě v těchto letech. Beneš se nezdráhá určit, jaké jsou ony hodnoty Taberym jmenované první tradice, a zároveň odpovídá, jak se vypořádat s tou druhou: ve svých knihách píše o potřebě aktivity a osobní odpovědnosti občanů, o hodnotě píle, vzdělání a schopnosti odříkání, o racionálním přístupu k problémům a naopak o nutnosti odvrhnout naivní romantismus v politice i každodenním životě, aniž by se přitom přišlo o ideály cti, pravdy a lidské rovnosti, jež naopak klade mezi nejvyšší imperativy.

Chceme-li tedy předávat dalším generacím odkaz minulosti, nespokojme se s pouhými jmény, tituly, funkcemi a daty. To vše je pouhá fasáda, jež nemá pražádnou hodnotu bez jasněho vyložení, proč vlastně mluvit o těch dávných lidech, jejichž smysl života často sami neznáme. Pokusme se více zajímat spíše právě o něj – a o tom mluvmе především. Třeba nakonec zjistíme, že předávat s myšlenkami i jména jejich autorů nemusí být tak nutné. Co je jméno Beneš vedle myšlenky duchovního základu demokracie, víry v její humanistické propojení se socialismem nebo definice demokratického vůdce; ale také vedle tragických omylů, že je možné omezovat demokratická práva a procesy ve jménu pořádku a efektivity? To jsou vše záležitosti, jež jsou a budou vždy živé. A protože jsou pravděpodobně většině stále neznámé, měli bychom v souvislosti s Edvardem Benešem připomínat především memento jeho života i literárního díla, ať je to varování před autoritářskými režimy, egoismem politických stran, nebezpečím stran jednoho nekritizovatelného diktátora nebo třeba prostá víra v demokracii nebo pravdu a potřebu pracovat sám na sobě pro jejich naplnění.

Byl bych proto rád, kdyby má práce posloužila (alespoň pro některého učitele – i jen pro mě) jako jakási náplň pro onu mnohdy dutou školní nádobu hesla *Edvard Beneš, druhý prezident Československé republiky*. Takovou náplň je ovšem možno užít i pro více účelů. Myšlenky Edvarda Beneše jistě velice dobře poslouží v hodinách sociologie, politologie, státovědy, ekonomie, filozofie, dějepisu, literatury a jistě i dalších. Především jsou inspirací i poučením pro každého, kdo chce lépe porozumět nejen minulosti, ale i současnosti, aby se připravil na situace budoucí. I proto mě tato práce, studium materiálů a rozjímání, ale i trápení se nad nimi, diskuse s panem vedoucím, doktorem Zimou, i přáteli, stejně jako samotné psaní velmi poutaly, mnoho mě naučily a daly. Už to je cenná a nádherná hodnota sama o sobě.

Seznam tištěné literatury

BALABÁN, Jan. *Zeptej se táty*. Brno: Host, 2010. ISBN 978-80-7294-379-1.

BENEŠ, Edvard. *Demokracie dnes a zítra*. 4. (3. české) vyd. Praha: Čin, 1946.

BENEŠ, Edvard. *Demokratická armáda, pacifism a zahraniční politika*. V Praze: Orbis, 1932.
Časové otázky

BENEŠ, Edvard. *Francie a nová Evropa: essay o duchovní krizi poválečného evropského člověka*. Praha: S.V.U. Mánes, 1935, 53 s.

BENEŠ, Edvard a Věra OLIVOVÁ. *Funkce politických stran*. 2. vyd. Praha: Společnost Edvarda Beneše, 2013. Knižnice Společnosti Edvarda Beneše.

BENEŠ, Edvard. *Jak pracovat pro mír*. Praha: Jednota československých matematiků a fyziků, 1936. 22 s. Sbíрка přednášek a rozprav. Řada I, Extense vysokých škol pražských; sv. 13.

BENEŠ, Edvard. *Nesnáze demokracie*. Praha: Svaz národního osvobození, 1924.

BENEŠ, Edvard. *Odsun Němců: výbor z pamětí a projevů doplněný edičními přílohami*. Editor Věra OLIVOVÁ. Praha: Společnost Edvarda Beneše, 1995, 103 s. ISBN 8090173349.

BENEŠ, Edvard. *Odsun Němců z Československa: výbor z Pamětí, projevů a dokumentů 1940-1947*. Editor Karel NOVOTNÝ. Praha: Dita, 1996, 237 s. ISBN 8095926067.

BENEŠ, Edvard. *Paměti*. Část II., sv. 1, Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství. 2. vyd. Praha: Orbis, 1947.

BENEŠ, Edvard a Milan HAUNER. *Paměti*. III. díl, Dokumenty. Praha: Academia, 2007. Historie. ISBN 978-80-200-1529-7.

BENEŠ, Edvard. *Patřím k vám*. V Praze: Ústřední svaz osvobozených politických vězňů, 1946.

BENEŠ, Edvard. *Podmínky úspěšného života*. 4. vyd. Praha: Vydavatelské oddělení YMCA, 1938. Knihovna nové mládeže.

BENEŠ, Edvard. *Projev presidenta republiky Dr. Edvarda Beneše na Staroměstském náměstí v Praze 16. května 1945*. Praha, 1945.

BENEŠ, Edvard. *Přednášky na Univerzitě Karlově 1913-1948*. Praha: Společnost Edvarda Beneše, 1998. Knižnice Společnosti Edvarda Beneše. ISBN 80-86107-02-7.

BENEŠ, Edvard. *Stručný nástin vývoje moderního socialismu*. č. 1, Podmínky vzniku a vývoje moderního socialismu. Brandýs n. L., 1910. Polabská knihovna.

BENEŠ, Edvard a Věra OLIVOVÁ. *Světová válka a naše revoluce: výbor z díla*. Praha: Společnost Edvarda Beneše, 1994. Knižnice Společnosti Edvarda Beneše.

BENEŠ, Edvard. *Úkoly žurnalistiky*. Čistá u Rakovníka: Jar. Janata, 1935. 15 s. Krašov; 2.

BENEŠ, Edvard. *Úvahy o slovanství: hlavní problémy slovanské politiky*. London: Lincolns-Prager, 1944.

BĚLINA, Pavel. *Dějiny země Koruny české*. II., Od nástupu osvícenství po naši dobu. 8. vyd. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-504-9.

BONDY, Egon. *Básnické spisy*. Praha: Argo, 2016. ISBN 978-80-257-1366-2.

BROGAN, Hugh. *Alexis de Tocqueville: prorok demokracie ve věku revoluce*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011. ISBN 978-80-7325-251-9.

BUBER, Martin. *Já a Ty*. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1093-1.

CONNOLLY, William E., David MILLER, Alan RYAN a Janet COLEMAN. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Vyd. 2. Brno: Barrister & Principal, 2000. Studium. ISBN 80-85947-56-0.

COUDENHOVE-KALERGI, Richard Nicolaus von a Edvard BENEŠ. *Pan-Evropa*. Přeložila Olga LAURINOVÁ. Praha: Otakar Štorch-Marien, 1926.

ČAPEK, Karel. *Bílá nemoc: drama o třech aktech ve 14 obrazech*. 11. vyd. Praha: Borový, 1948. Spisy bratří Čapků.

ČERNÝ, Václav. *Paměti*. Díl 3. 1945-1972. 2., rozšř. vyd. Brno: Atlantis, 1992. 671 s. ISBN 8071080365.

- ČERNÝ, Václav. *Vývoj a zločiny panslavismu*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995. Knihovna Střední Evropy. ISBN 80-85241-89-7.
- DAHL, Robert A. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-422-2.
- DAHRENDORF, Ralf. *Pokoušení nesvobody: intelektuálové v časech zkoušek*. Jinočany: H & H, 2008. ISBN 978-80-7319-065-1.
- FAGAN, Brian M. *Malá doba ledová: jak klima formovalo dějiny v letech 1300-1850*. Praha: Academia, 2007. Galileo. ISBN 978-80-200-1457-3.
- FROMM, Erich. *Mít, nebo být?*. Vyd. tohoto překladu 2. Praha: Aurora, 2014. ISBN 978-80-7299-106-8.
- FUKUYAMA, Francis. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers, 2002. ISBN 80-86182-27-4.
- HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2007. Sborníky. ISBN 978-80-210-4249-0.
- HNÍK, František M. *Edvard Beneš: filosof demokracie*. V Praze: Melantrich, 1946.
- HUNTINGTON, Samuel P. *Třetí vlna: demokratizace na sklonku dvacátého století*. Brno: CDK (Centrum pro studium demokracie a kultury), 2008. ISBN 978-80-7325-156-7.
- KISSINGER, Henry. *Uspořádání světa: státní zájmy, konflikty a mocenská rovnováha*. Praha: Prostor, 2016. Obzor. ISBN 978-80-7260-335-0.
- KOHÁK, Erazim. *P.S. Psové*. 3., upr. vyd., (V ISV 1.). Praha: ISV, 2002. Filosofie. ISBN 80-86642-01-1.
- KOUKOLÍK, František. *Rozhodování: eseje*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3364-0.
- KOUKOLÍK, František. *Zvíře politické: eseje o lidské nátuře*. Praha: Galén, 2012. Makropulos. ISBN 978-80-7262-890-2.

KUBELKOVÁ, Radka. *Edvard Beneš mezi Londýnem a Moskvou: vývoj spolupráce londýnského a moskevského exilu - od československo-sovětské smlouvy k přijetí Košického vládního programu*. Praha: Epoque, 2017. ISBN 978-80-7557-074-1.

KUKLÍK, Jan a Jan NĚMEČEK. *Od národního státu ke státu národností?: národnostní statut a snahy o řešení menšinové otázky v Československu v roce 1938*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2377-1.

KUNDERA, Milan. *Kniha smíchu a zapomnění: román*. Vydání druhé, autorizované. V Brně: Atlantis, 2017. ISBN 978-80-7108-367-2.

KUPR, Tomáš. *Vývoj sudetoněmeckých politických hnutí v letech 1933 – 1938*. Praha, 2017. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra občanské výchovy a filosofie, 8. 1. 2018; s. 111.

LE BON, Gustave. *Psychologie davu*. Praha: Kra, 1994. ISBN 80-901527-8-3.

MACKENZIE, Compton. *Dr Beneš*. Praha: Družstevní práce, 1947.

MARÈS, Antoine. *Edvard Beneš od slávy k propasti: drama mezi Hitlerem a Stalinem*. Praha: Argo, 2016. Ecce homo. ISBN 978-80-257-1895-7.

MASARYK, Tomáš Garrigue. *Ideály humanitní: Problém malého národa; Demokratism v politice*. 2. vyd. Praha: Melantrich, 1990. Vybrané spisy T.G.M. ISBN 80-7023-036-3.

MASARYK, Tomáš Garrigue, 1850-1937. *Nesnáze demokracie; O bolševictví*. 1. vyd. v nakl. Listopad. Praha: Listopad, 1990. 48 s.

NODL, Martin. *Středověk v nás*. Praha: Argo, 2015. Každodenní život. ISBN 978-80-257-1576-5.

NOVOTNÝ, Karel a Zlata KUFNEROVÁ. *Člověk Edvard Beneš: čtení o druhém prezidentovi*. Vyd. 2., dopl. (V nakl. BVD vyd. 1.). Praha: BVD, 2010. ISBN 978-80-87090-33-6.

OLIVOVÁ, Věra. *Manipulace s dějinami první republiky*. Praha: Eva-Milan Nevole, 1998. Knižnice Společnosti Edvarda Beneše. ISBN 80-86107-06-X.

- OTÁHALOVÁ, Libuše a Milada ČERVINKOVÁ. *Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943*. 1. Praha: Academia, 1966.
- PADEVĚT, Jiří. *Krvavé léto 1945: poválečné násilí v českých zemích*. Praha: Academia, 2016. Průvodce. ISBN 978-80-200-2600-2.
- PEROUTKA, Ferdinand. *Byl Edvard Beneš vinen?* Jinočany: H&H, 1993, 27 s. ISBN 8085467984.
- PSŮTKOVÁ, Zdeňka a Zdeněk VAHALA. *I nám vládli nemocní?: naši 1. prezidenti očima medicíny*. Praha: Práh, 1992. ISBN 80-900835-8-7.
- PUTNA, Martin C. *Obrazy z kulturních dějin ruské religiozity*. Praha: Vyšehrad, 2015. ISBN 978-80-7429-534-8.
- SARTORI, Giovanni. *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. Klasikové společenských věd. ISBN 80-7325-062-4.
- SARTORI, Giovanni, Kovačič L., Baker P. a Oravcová M.. *Teória demokracie*. [1. vyd.]. Bratislava: ARCHA, 1993. ISBN 8071150495.
- SHAPIRO, Ian. *Skutečný svět demokratické teorie*. Praha: Karolinum, 2012. Politeia. ISBN 978-80-246-1999-6.
- SLÁDEK, Milan. *Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848-1946*. Praha: Pragma, 2002. ISBN 80-7205-901-7.
- SMUTNÝ, Jaromír. *Svědectví prezidenta kancléře: [Němci v Československu a jejich odsun: únorový převrat 1948]*. Praha: Mladá fronta, 1996. Archiv. ISBN 80-204-0567-4.
- SNYDER, Timothy. *Tyranie: 20 lekcí z 20. století*. V Praze: Paseka, 2017. ISBN 978-80-7432-838-1.
- ŠEDIVÝ, Jaroslav. *Osudné spojenectví: Praha a Moskva: 1920-1948*. Praha: Mladá fronta, 2015. Tajný archiv. ISBN 978-80-204-3823-2.
- TABERY, Erik. *Hledá se prezident: zákulisí voleb hlavy státu*. Praha: Respekt Publishing, 2008. Respekt. ISBN 978-80-903766-7-0.

TABERY, Erik. *Opuštěná společnost: česká cesta od Masaryka po Babiše*. V Praze: Paseka, 2017. ISBN 978-80-7432-849-7.

TÁBORSKÝ, Eduard. *Prezident Beneš mezi Západem a Východem*. Praha: Mladá fronta, 1993. Archiv. ISBN 80-204-0365-5.

TESAŘ, Jan. *Mnichovský komplex: jeho příčiny a důsledky*. Praha: Prostor, 2000. Obzor. ISBN 80-7260-035-4.

TOCQUEVILLE, Alexis de. *Demokracie v Americe. Díl 1*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 1992. 378 s. ISBN 80-7106-050-X.

TOCQUEVILLE, Alexis de. *Demokracie v Americe. Díl 2*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 1992. 250 s. ISBN 80-7106-051-8.

ZAKARIA, Fareed. *Budoucnost svobody: neliberální demokracie v USA i ve světě*. Vyd. 2., opr. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1285-0.

ZAKARIA, Fareed. *Obrana liberálního vzdělání*. Praha: Academia, 2017. XXI. století. ISBN 978-80-200-2717-7.

ZEMAN, Zbyněk Anthony Bohuslav. *Edvard Beneš: politický životopis*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 2009. ISBN 978-80-204-2062-6.

ZOUFALÁ, Marcela a Jiří HOLÝ. *Rozpad židovského života: 167 dní druhé republiky*. Praha: Academia, 2016. Judaica. ISBN 978-80-200-2597-5.

Internetové zdroje

13. komnata Michaela Kocába "Kazdy narod ma takovou vladu, kterou si zaslouzi..".

YouTube [online]. 2. 3. 2017 [cit. 2018-01-19]. Dostupné z:

<https://www.youtube.com/watch?v=cxCbANd9Mbc>

Americans' Trust in Political Leaders, Public at New Lows. Gallup: Analytics & Advice About Everything That Matters [online]. 21. 9. 2016 [cit. 2018-02-21]. Dostupné z:

<http://news.gallup.com/poll/195716/americans-trust-political-leaders-public-new-lows.aspx>

BÁRTOVÁ, Eliška. *Největší poválečný masakr Němců vyřešen. Známe vrahy [online].* 1. 6. 2009 [cit. 2018-03-29]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/nejvetsi-povalecny-masakr-nemcu-vyresen-zname-vrahy/r~i:article:638627/?redirected=1522353225>

Beneš – zasloužil se o Českou republiku. Česká televize [online]. 11. 9. 2008 [cit. 2018-02-21]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/archiv/1441903-benes-zaslouzil-se-o-ceskou-republiku>

Edvard Beneš. Vláda ČR [online]. [cit. 2018-04-02]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/rejstrik-predsedu-vlad/edvard-benes-430/>

Edvard Beneš: Paměti; Anotace. Kosmas [online]. [cit. 2018-01-14]. Dostupné z: <https://www.kosmas.cz/knihy/136041/edvard-benes-pameti-1938-45/>

Jiří Padevět: Svastika předává. HistoryWeb [online]. Denník N, 9. 12. 2016 [cit. 2018-02-21]. Dostupné z: <http://historyweb.dennikn.sk/clanky/detail/jiri-padevet-svastika-predava>

KIRKPATRICK, DAVID D. *Egyptian Islamists Approve Draft Constitution Despite Objections.* The New York Times [online]. 29. 11. 2012 [cit. 2018-01-14]. Dostupné z: <http://www.nytimes.com/2012/11/30/world/middleeast/panel-drafting-egypts-constitution-prepares-quick-vote.html?ref=world&pagewanted=all>

KNOPP, Milan a Lenka ŠUMOVÁ. *V Postoloprtech odhalí desku připomínající tamní masakr.* IRozhlas [online]. 3. 6. 2010 [cit. 2018-02-20]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/v-postoloprtech-odhali-desku-pripominajici-tamni-masakr-_201006030630_mkopp

Košický vládní program. Totalita.cz [online]. [cit. 2018-03-28]. Dostupné z: http://www.totalita.cz/txt/txt_kv.pdf

KOLBABA, Radovan. *Dvě brněnské návštěvy. Edvard Beneš ve městě Brně 12. – 16. května 1945 a 9. července 1946* [online]. Brno, 2009 [cit. 2018-04-06]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/mbwur/>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Libor Vykoupil.

LUKEŠ, Igor. *Katyň v. Chatyň: Každý národ má své historické martyrium.* [online]. 30. 5. 2008 [cit. 2018-04-01]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2008/23/katyn-v-chatyn>

PAVELKA, Jiří. *Předpoklady literárního dorozumívání*. V Brně: Masarykova univerzita, 1998. Spisy Masarykovy univerzity v Brně, Filozofická fakulta. ISBN 80-210-1800-3.

Pennsylvania Assembly: Reply to the Governor. FranklinPapers.org [online]. [cit. 2018-02-19]. Dostupné z: <http://franklinpapers.org/franklin/framedVolumes.jsp?vol=6&page=238a>

Proglas. Moravia Magna [online]. 2006 [cit. 2018-01-14]. Dostupné z: http://www.moraviamagna.cz/texty/t_progla.htm

První parlamentní projev Klementa Gottwalda. Komunistický svaz mládeže [online]. [cit. 2018-03-31]. Dostupné z: <http://www.ksm.cz/gottwald.pdf>

Russia. Freedom House: Championing Democracy [online]. [cit. 2018-02-18]. Dostupné z: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2017/russia>

SOKOL, Jan. *Vládnout má ten, kdo to nechce*. Respekt [online]. 10. 9. 2016 [cit. 2018-01-19]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2016/37/vladnout-ma-ten-kdo-to-nechce>

TABERY, Erik. *Kdo zařadí zpátečku?* Respekt [online]. 8. 4. 2017; aktualizace 9. 4. 2017 [cit. 2018-03-19]. Dostupné z: <https://www.respekt.cz/tydenik/2017/15/kdo-zaradi-zpatecku>

TÓTH, Csaba. Full text of Viktor Orbán's speech at Băile Tușnad (Tusnádfürdő) of 26 July 2014. The Budapest Beacon [online]. 29. 7. 2014 [cit. 2018-03-19]. Dostupné z: <https://budapestbeacon.com/full-text-of-viktor-orbans-speech-at-baile-tusnad-tusnadfurdo-of-26-july-2014/>

ZAKARIA, Fareed. *The Rise of Illiberal Democracy*. Foreign Affairs [online]. 1997 [cit. 2018-02-18]. Dostupné z: <https://www.foreignaffairs.com/articles/1997-11-01/rise-illiberal-democracy>

Anotace

Jméno a příjmení	Michal Šafařík
Katedra:	Katedra společenských věd
Vedoucí práce:	PhDr. Petr Zima, PhD.
Rok obhajoby:	2018

Název práce:	K některým problémům demokracie a politiky v díle Edvarda Beneše
Název práce v angličtině:	On Some Problems of Democracy and Politics in the Work of Edvard Beneš
Anotace práce:	Tématem této diplomové práce je politické a filozofické myšlení Edvarda Beneše. Interpretuje Benešovo ideové pojetí demokracie, stejně jako faktory, jež ji oslabují a ohrožují. Práce vyzdvihuje nejpozoruhodnější Benešovy myšlenky, ať už v kladném či záporném významu.
Klíčová slova:	Edvard Beneš, demokracie, svoboda, rovnost, Československo.
Anotace v angličtině:	The Master's Thesis deals with the political and philosophical thoughts of Edvard Beneš. The thesis tries to interpret Beneš's ideological concept of democracy as well as the factors that weaken and threaten it. The thesis highlights the most interesting ideas of Beneš, in positive or negative meaning too.
Klíčová slova v angličtině:	Edvard Beneš, democracy, freedom, equality, Czechoslovakia.

Přílohy vázané k práci:	
Rozsah práce:	146 + 15 s.
Jazyk práce:	Čeština